

NBP – JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

NBP – ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

UDC 343.98

ISSN 0354-8872

ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES, BELGRADE –THE REPUBLIC OF SERBIA
KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA, BEOGRAD – REPUBLIKA SRBIJA

NBP

JOURNAL OF CRIMINALISTICS AND LAW

ŽURNAL ZA KRIMINALISTIKU I PRAVO

KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKA AKADEMIJA
Beograd, 2013

PUBLISHER

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade, 196, Cara Dušana Street (Zemun)

EDITORIAL BOARD

Professor Dragoljub Kavran, PhD, President
kavran@sbb.rs

Professor Wang Shiquan, PhD, President of the China Criminal Police University

Snežana Nikodinovska-Stefanovska, PhD, Full Professor at Faculty of Security, Macedonia

Professor Andrej Sotlar, PhD, Faculty of Criminal Justice and Security, Slovenia

Slobodan Jovičić, PhD, Full Professor at Faculty of Electrical Engineering, University of Belgrade
jovicic@etf.rs

Sima Avramović, PhD, Full Professor at Faculty of Law, University of Belgrade
sima@ius.bg.ac.rs

Srdan Milašinović, PhD, Full Professor at Academy of Criminalistic and Police Studies, Serbia
srdjan.milasinovic@kpa.edu.rs

Milan Žarković, PhD, Full Professor at Academy of Criminalistic and Police Studies, Serbia
mizarko@yubc.net

Dane Subošić, PhD, Associate Professor at Academy of Criminalistic and Police Studies, Serbia
subosicdane@yahoo.com

Mladen Bajagić, PhD, Associate Professor at Academy of Criminalistic and Police Studies, Serbia
mladenba@yahoo.com

Brankica Popović, PhD, Assistant Professor at Academy of Criminalistic and Police Studies, Serbia
brankica.popovic@kpa.edu.rs

EDITORIAL COUNCIL

Editor-in-Chief

Professor Dragana Kolarić, PhD
dragana.kolaric@kpa.edu.rs

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

Crime-investigation and Forensics Editor

Professor Ljiljana Mašković, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

ljiljana.maskovic@kpa.edu.rs

Police and Security Editor

Professor Đorđe Đorđević, PhD

Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

djordje.djordjevic@kpa.edu.rs

ENGLISH LANGUAGE EDITOR AND PROOF-READER

Dragoslava Micovic

SERBIAN LANGUAGE EDITOR AND PROOF-READER

Jasmina Miletić

PRINTED BY

Public Enterprise Official Gazette, Belgrade

CIRCULATION

300 copies

JOURNAL IN PDF FORMAT

www.kpa.edu.rs

Published three times a year

TABLE OF CONTENTS

Original Scientific Articles

(IN)EQUALITY OF CITIZENS BEFORE THE COURT (LAW) Jovan Ćirić	1
INSTITUTIONAL PREREQUISITES FOR RECONCILIATION OF CONSTITUTIONAL AND REAL POWERS OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF SERBIA Darko Simović	11
VIOLENCE OF STREET CRIME GROUPS Zoran Đurđević, Slaviša Vuković, Nenad Radović	25
THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES FEMALE STUDENTS MORPHOLOGICAL STATUS MODELS DEFINED BY MULTICHANNEL BIOELECTRICAL IMPEDANCE Milivoj Dopsaj, Raša Dimitrijević	39

Review Articles

JUVENILE IMPRISONMENT IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SERBIA Miroslav Vukomanović, Ivica Mladović	57
CONTRIBUTIONS TO THE DEBATE ON LEGAL NATURE OF CRIME RECONSTRUCTION IN THE CRIMINAL PROCEDURE LAW THEORY Haris Halilović, Nedžad Korajlić	73
THE CRIMINAL ACT OF MATCH FIXING Dejan Šuput	81
VIOLENCE OF AUSTRO-HUNGARY OVER SERBS AT THE BEGINNING OF 20 TH CENTURY Radoslav Gaćinović	99

Professional Articles

SYSTEM FOR DETECTION OF INTRUSIONS INTO INFORMATION INFRASTRUCTURE Petar Ćisar	113
FUNDING OF THE PROTECTION AND RESCUE SYSTEM IN THE REPUBLIC OF SERBIA Nemanja Bojičić	129

IZDAVAČ

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, Cara Dušana 196 (Zemun)

IZDAVAČKI ODBOR

Prof. dr Dragoljub Kavran, predsednik

kavran@sbb.rs

Prof. dr Wang Shiquan, predsednik Kineskog kriminalističko-policijskog Univerziteta
Prof. dr Snežana Nikodinovska-Stefanovska, redovni profesor Fakulteta bezbednosti iz Skoplja,
Makedonija

Prof. dr Andrej Sotlar, Fakultet za varnosne vede, Slovenija

Prof. dr Slobodan Jovičić, redovni profesor Elektrotehničkog fakulteta Univerziteta u Beogradu
jovicic@etf.rs

Prof. dr Sima Avramović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
sima@ius.bg.ac.rs

Prof. dr Srđan Milašinović, redovni profesor Kriminalističko-policijske akademije, Srbija
srdjan.milasinoVIC@kpa.edu.rs

Prof. dr Milan Žarković, redovni profesor Kriminalističko-policijske akademije, Srbija
mizarko@yubc.net

Prof. dr Dane Subošić, vanredni profesor Kriminalističko-policijske akademije, Srbija
subosicdane@yahoo.com

Prof. dr Mladen Bajagić, vanredni profesor Kriminalističko-policijske akademije, Srbija
mladenba@yahoo.com

Doc. dr Brankica popović, docent Kriminalističko-policijske akademije, Srbija
brankica.popovic@kpa.edu.rs

IZDAVAČKI SAVET

Glavni i dogovorni urednik

Prof. dr Dragana Kolarić

dragana.kolaric@kpa.edu.rs

Kriminalističko-policijska akademije, Beograd

Urednik kriminalističko-forenzičke oblasti

Prof. dr Ljiljana Mašković

Kriminalističko-policijska akademije, Beograd

ljiljana.maskovic@kpa.edu.rs

Urednik policijsko-bezbednosne oblasti oblasti

Prof. dr Đorđe Đorđević

Kriminalističko-policijska akademije, Beograd

djordje.djordjevic@kpa.edu.rs

LEKTOR I KOREKTOR ZA ENGLESKI JEZIK

Dragoslava Mićović

LEKTOR I KOREKTOR ZA SRPSKI JEZIK

Jasmina Miletić

ŠTAMPA

JP „Službeni glasnik“, Beograd

TIRAŽ

300 primeraka

PDF VERZIJA ČASOPISA

www.kpa.edu.rs

Izlazi tri puta godišnje

SADRŽAJ

Originalni naučni radovi

(NE)JEDNAKOST GRAĐANA PRED SUDOVIMA Jovan Ćirić	1
INSTITUCIONALNE PRETPOSTAVKE USKLAĐIVANJA USTAVNOPRAVNOG I REALNOG POLOŽAJA PRESEDNIKA REPUBLIKE SRBIJE Darko Simović	11
NASILJE ULIČNIH KRIMINALNIH GRUPA Zoran Đurđević, Slaviša Vuković, Nenad Radović	25
MODELI MORFOLOŠKOG STATUSA STUDENTKINJA KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKE AKADEMIJE DEFINISANI METODOM MULTIKANALNE BIOELEKTRIČNE IMPEDANCE Milivoj Dopsaj, Raša Dimitrijević	39

Pregledni radovi

MALOLETNIČKI ZATVOR U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE Miroslav Vukomanović, Ivica Mlađović	57
PRILOZI RASPRAVI O PRAVNOJ PRIRODI REKONSTRUKCIJE DOGAĐAJA U TEORIJI KRIVIČNOG PROCESNOG PRAVA Haris Halilović, Nedžad Korajlić	73
KRIVIČNO DELO DOGOVARANJA ISHODA TAKMIČENJA Dejan Šuput	81
NASILJE AUSTROUGARSKJE NAD SRBIMA POČETKOM XX VEKA Radoslav Gaćinović	99

Stručni radovi

SISTEM ZA DETEKCIJU UPADA U MREŽNU INFRASTRUKTURU Petar Ćisar	113
FINANSIRANJE SISTEMA ZAŠTITE I SPASAVANJA U REPUBLICI SRBIJI Nemanja Bojičić	129

(NE)JEDNAKOST GRAĐANA PRED SUDOVIMA

Jovan Ćirić

Institut za uporedno pravo, Beograd

Sažetak: Mnogi podaci govore da se jednakost građana pred sudovima danas veoma mnogo narušava i ugrožava. Radi se prvenstveno o SAD. Autor u tom smislu navodi neke vrlo izrazite i egzaktne podatke koji potvrđuju da građani u SAD, pre svega kada je reč o krivičnim sudovima, uopšte nisu jednaki, prvenstveno po rasnom, ali u stvari po svom klasno-ekonomskom statusu. Ćirić zatim prelazi na teren Srbije i pokušava da odgovori na pitanje kakva je situacija u Srbiji. On zapravo smatra da će neki noviteti u krivično-procesnom smislu, koji se nagoveštavaju i uvode u Srbiji, dovesti do toga da će bogati biti još zaštićeniji, a siromašni još mnogo više na udaru krivičnog progona. Time će nejednakost građana pred sudovima u Srbiji postati gotovo sasvim legitimna, a najšira javnost će sve to doživeti kao vrlo izrazitu nepravdu, što naravno ne može povoljno uticati na sveopštu politiku prevencije kriminaliteta.

Ključne reči: nejednakost građana, zatvorenici, siromašni, skupi advokati, SAD, Srbija, prevencija kriminaliteta.

Iako je jednakost jedan od najvažnijih političkih i opštedruštvenih ideala još od vremena Francuske buržoaske revolucije, čini se da je, uprkos tome, danas jednakosti sve manje. Možda i zbog toga što je jednakost prevashodno faktičko, a mnogo manje pravno pitanje, odnosno zbog toga što mnogo više zavisi od ekonomije nego od prava.

Kada se govori o nejednakosti građana pred sudom, obično se misli na neujednačenost sudske prakse, naročito u građanskom pravu, pogotovu kada je reč o naknadi štete. Tako neki autori koji su imali uvid u presude, ističu da se dosuđene naknade za nematerijalne štete po odredbama Zakona o obligacionim odnosima, izuzetno mnogo razlikuju čak i kada je reč o različitim većima istog suda, što je nedopustivo.¹ Ono što je posebno važno, odnosno ono što je posebno nerazumljivo za građane Srbije, jeste to da čak i kada je reč o krivičnom pravu i krivičnom pravosuđu, nejednakost građana pred sudovima postaje sve izrazitija i na neki način čak gotovo i

---

¹ Filipović, A., Dosuđivanje visine nematerijalne štete u sudskoj praksi, *Pravo – teorija i praksa*, br. 5–6/2000, str. 20–28.

legitimna. Ima više razloga zbog čega je to tako², a nama se čini da je jednim velikim delom to tako i zato što je uticaj Amerike, „amerikanizacije“ našeg prava i našeg (krivično)pravnog sistema u poslednje vreme očigledniji, a Amerika nije baš najbolji mogući uzor kada je reč o jednakosti ljudi.

Ako bi zaključivao samo na osnovu slike koja mu se prezentuje kroz popularnu kulturu, pre svega filmove, čovek bi lako zaključio da je Amerika, ponajpre i ponajviše zemlja slobode i jednakih šansi za sve. Naravno, dotični filmovi su u suštini izrazito politički instrumentalizovani i funkcionalni. Oni se nalaze u funkciji tzv. američke meke moći, propagiranja Amerike kao ideala slobode, demokratije i jednakosti, nasuprot onoj drugoj strani, koja je sve suprotno tome.³ Stvarnost je, međutim, najčešće sasvim drugačija.

Uprkos različitim formalnim zakonskim garancijama, od kojih je možda najznačajniji Zakon o građanskim pravima, koji je u SAD donesen 1964,⁴ suštinski uzet, situacija u SAD, naročito po pitanju rasne jednakosti i nediskriminacije, i danas je vrlo nepovoljna. U tom smislu je, na primer, američki autor Majkl Aleksander u svom predavanju u Pasadeni u Kaliforniji, koje je držao aktivistima organizacije ACLU⁵, istakao da se 2008. godine u američkim zatvorima nalazilo preko 800.000 crnaca. To je više nego što se njihovih predaka crnaca, nalazilo u ropskom položaju 1850. godine, pre Američkog građanskog rata, pre nego što je ropstvo formalno bilo ukinuto.⁶

Dakle, ako zamislimo crne robove kako maštaju o slobodi, onda jasno zaključujemo da je naš pesnik bio u pravu kada je napisao „da li će sloboda umeti da peva, kao što su sužnjevi pevali o njoj?“⁷ Ovo se naročito odnosi na Martina Lutera Kinga i njegov čuveni govor „I have a dream“.⁸ San Martina Lutera Kinga se po svemu nije ostvario. U američkim zatvorima se nalazi izuzetno mnogo crnaca. Zapravo, proporcionalno uzet, u američkim zatvorima je neuporedivo više crnaca nego belaca. Tako

² U određenom smislu, danas postoji neverovatno izražena opsesivnost kriminalom, strahom od kriminala i naročito strahom od terorizma, što postaje opravdanje za uvođenje nekih izrazito antidemokratskih mera. O tome i: Ćirić, V., Nove metode u suzbijanju terorizma u SAD nakon 11. septembra, *Strani pravni život*, 1–3/2006. U potpunoj euforiji straha i panike od terorizma, nema ni ljudskih prava, ni jednakosti, svi su sumnjivi, a ponajpre i ponajviše Arapi – muslimani.

³ Pokazuje se da je tzv. meka moć danas od izuzetne važnosti. Pod pojmom „meke moći“, kako to tvrdi profesor sa Harvarda, Džozef Naj, podrazumeva se sposobnost jedne zemlje, društva, da kroz filmove i druge oblike pop-kulture na svoju stranu privuče što više građana iz drugih zemalja, društava, odnosno da svoje društvo i svoj politički sistem učini poželjnijim i legitimnijim. O tome i: Matić, P., Rat za meku moć, *Srpska politička misao*, 2/2009, str. 31–43.

⁴ Ovaj zakon o građanskim pravima donet je u periodu snažnih rasnih napetosti u SAD i predstavljao je model sveobuhvatne zabrane diskriminacije, pre svega na radnom mestu. Matijević, M., O nekim aspektima glave VII federalnog Zakona o građanskim pravima iz 1964, zbornik radova *Uvod u pravo SAD*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008, str. 265–291.

⁵ ACLU je američka nevladina organizacija za zaštitu ljudskih prava. Jovan Ćirić, ACLU – American Civil Liberties Union, u zborniku radova *Uvod u pravo SAD*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2008, str. 295–313.

⁶ U tekstu pod naslovom: *More Black Men in Prison Today Than Enslaved in 1850*, dostupno na: www.theroot.com/buzz/more-black-men-prison-enslaved-1850.

⁷ U pitanju je Branko Miljković.

⁸ Taj čuveni 17-minutni govor održan je 1963. godine u Vašingtonu pred Linkolnovim memorijalnim centrom, poznat je po rečima, koje su se kao lajt-motiv stalno ponavljale: „I have a dream...“, imao je važnog uticaja na donošenje nekih značajnih zakonskih akata koji su doneti nakon toga, a imali su za cilj borbu protiv rasne diskriminacije. http://sh.wikipedia.org/wiki/I_Have_a_Dream.

je, na primer, opšta populacija crnaca u Mičigenu 14%, a populacija crnaca u zatvorima 55%. U Severnoj Karolini ima 22% crnaca u opštoj populaciji, a u zatvorskoj populaciji 64%. U državi Njujork je 15% crnaca, a u zatvoru 51%. U Pensilvaniji je taj odnos 10% prema 56%, u Delaveru 19% prema 63%, a u Nju Džerziju 13% prema 64%. U državi Rod Ajland crnaca je svega 4% u opštoj populaciji, dok ih je u zatvorskoj populaciji 30%.⁹

To što je u američkim zatvorima nesrazmerno više crnaca nego belaca, što naravno govori o velikoj nejednakosti, samo je jedna strana medalje. Druga strana se sastoji u tome što crnci kada bivaju osuđeni za neko krivično delo, najčešće bivaju znatno strožije osuđeni, nego belci. M. Marit Rehavi sa Univerziteta Britanska Kolumbija i Sonja B. Star, koja predaje krivično pravo na Univerzitetu Mičigen, tvrde da u proseku crnci bivaju za 60% strože osuđivani, kažnjavani, nego belci. Oni su do ovakvog zaključka došli nakon što su sproveli istraživanje na 58.000 slučajeva federalnih krivičnih dela.¹⁰

Pitanje (ne)jednakosti crnaca u američkom krivično-pravnom sistemu moglo bi se ipak tumačiti ne toliko kao izraz rasističkih predrasuda američkog establišmenta, koliko kao izraz odnosno posledica socijalne, prvenstveno ekonomske nejednakosti, što u stvari znači da onaj koji je siromašan, odnosno u socijalnom i ekonomskom smislu marginalizovan, ima znatno veću šansu da bude osuđen i poslat u zatvor na izdržavanje kazne. Ili, kako su to primetila dvojica znamenitih američkih kriminologa Edwin Saderland (Edwin Sutherland) i Donald Kresi (Donald Cressey): „Ako ukradete pet dolara, velika je verovatnoća da ćete završiti u zatvoru, no ako ukradete milion dolara, promovisaće vas kao uspešnog biznismena i uglednog finansijera.“¹¹

Imajući sve to u vidu, moglo bi se postaviti pitanje kakva je situacija u Srbiji, pogotovu ako se imaju u vidu procesi tzv. tranzicije i aktuelne ekonomske krize, u kojoj je došlo do osiromašenja znatnog broja građana? U Srbiji, naravno, nema crnaca, no nema ni odgovarajućih statističkih analiza na osnovu kojih bi se utvrdila ili „izmerila“ jednakost, odnosno nejednakost građana pred sudovima. Ipak, neka, makar i sporadična istraživanja, pokazuju da se i u Srbiji događa nešto slično što i u SAD: oni koji su u socijalnom, pre svega ekonomskom smislu degradirani i marginalizovani, čine većinu osuđenih za različita krivična dela.¹² Tako na primer, analizirajući 370 pravnosnažno osuđujućih presuda u predmetima za krivična dela ubistva, silovanja, zloupotrebe službenog položaja, teške krađe i teških dela protiv saobraćaja, istraživači su utvrdili da se čak 45% osuđenih može svrstati u kategoriju ili slabog ili veoma lošeg imovnog stanja, a da kada je reč o njihovom zanimanju, onih koji spadaju u kategoriju „nezaposlenih“ ima 32,4%, isto koliko i onih u kategoriji „radnik“, znači ukupno 64,8%. Onih sa nepotpunom osnovnom školom ima 8,6%,

---

⁹ Podaci uzeti iz teksta na sajtu www.gibbsmagazine.com/blacks_in_prisons.htm.

¹⁰ Podaci preuzeti iz članka *Black Americans Given Longer Sentences than White Americans for Same Crimes*, dostupno na internet adresi: www.nathanielturner.com/criminalizingraceblackandprisons.htm.

¹¹ Sutherland, E. H., Cressey, D. R., *Criminology*, J. B. Lippincot company, Philadelphia – New York – Toronto, 1970, pp. 141.

¹² To, naravno, ne mora da znači i ne treba automatski tumačiti kao da su dotični siromašni marginalci diskriminisani „na pravdi boga“, već može da znači i to da su oni koji su siromašni više prinuđeni da čine krivična dela, odnosno da su moralne stege i kočnice kod njih znatno slabije, te da zbog toga u većoj meri vrše krivična dela i bivaju osuđeni zbog toga.

više nego onih sa višom i visokom školskom spremom, kojih je 7,6%, dok je onih sa „samo“ osnovnom školom 25,1%. Po tome bi se moglo reći da je prosečan učinilac krivičnih dela u Srbiji čovek sa osnovnom školom, radnik sa slabim imovinskim stanjem.¹³ U stvari, to je slika onih koji nisu uspeali da izbegnu kaznu, koji su bili proglašeni krivim. To može značiti, između ostalog, i da su oni drugi, sa boljim imovinskim stanjem i višom školskom spremom, koji se nalaze nešto više na društvenoj lestvici, uspeali da se izvuku od krivičnog progona, što bi moglo govoriti o faktičkoj nejednakosti građana pred sudovima u Srbiji.

Sve to znači da zakonske proklamacije i način na koji su neke stvari regulisane u jednom ili više zakona ne mogu mnogo učiniti na planu uspostavljanja stvarne jednakosti građana. Upravo su već pominjane SAD vrlo dobar primer za to. U toj zemlji je doneseno nekoliko zakona kojima je trebalo da bude obezbeđena što je moguće veća jednakost građana, pa ipak, kako smo videli i citirali same američke istraživače, stvari po pitanju faktičke rasne i socioekonomske jednakosti u SAD stoje vrlo loše. Jedan od takođe dobrih primera za to da se svaki zakon može izigrati i izvrći u svoju suprotnost, jeste i pravni režim tzv. kondominijuma u stanogradnji i stanovanju. Taj institut, kada je reč o stanovima i stanovanju, nastao je 1958. godine u Portoriku, a zatim je bio prihvaćen i u drugim državama SAD.¹⁴ Taj režim stanovanja i pravne regulative podrazumeva zajedničko upravljanje zgradom u celini, tako da se vlasnici pojedinih delova zgrade, stanova u zgradi, moraju pokoravati volji većine stanara, skupštine stanara, koja ima svoje organe i znatna ovlašćenja po mnogim pitanjima, pa i po pitanju odobrenja kupoprodaje i svakog drugog raspolaganja stanovima, a to praktično znači da skupština stanara, odnosno upravni organ jednog kondominijuma, neće dozvoliti da se u njihovu zgradu, u njihov komšiluk useli, da kupi stan, ili ga iznajmi, neko ko je po mišljenju stanara nedoličan, što će u najvećem broju slučajeva biti upravo crnci kada je reč o SAD. Dakle, i pored pravnih regula, odredaba o zabrani diskriminacije, koje su kao takve nastale upravo u SAD, faktička situacija je upravo sasvim suprotna, tj. vrlo diskriminatorna i kada je reč o stanovanju i getoiziranim crnačkim naseljima i kada je reč o zatvorima i zatvoreničkoj populaciji i kada je reč o mnogim drugim stvarima.¹⁵

Da li je i koliko situacija u Srbiji drugačija? Crnaca, kao što rekosmo, u Srbiji naravno nema; ima Roma, ali ima i mnogih drugih socijalnih nejednakosti. Faktičko socijalno raslojavanje, koje je naročito karakteristično za vremena tzv. tranzicije, dovodi do toga da formalno proklamovane zakonske odredbe ne ostaju „mrtvo slovo na papiru“, nego u pojedinim situacijama deluju više nego smešno i

¹³ Isto istraživanje pokazuje takođe i to da su oni koji su bili okarakterisani kao lošeg ili vrlo lošeg materijalnog stanja, bivali ipak strože kažnjavani nego oni koji su spadali u „boljestojeće“. To je verovatno pre svega zato što su siromašniji činili teža krivična dela: ubistva i silovanja, ali je vrlo verovatno i to da je faktor slabog imovinskog stanja njih faktički onemogućio da imaju bolju pravnu zaštitu, bolje advokate i bolji tretman od strane čitavog pravosuđa. O svemu tome u knjizi: Ćirić, J., Đorđević, Đ., Sepi, R., *Kaznena politika sudova u Srbiji*, Beograd, 2006, str. 53–65.

¹⁴ www.decorreport.com/a344430-savremeno-stanovanje-kondominijum.

¹⁵ http://portal.build-razvoj.com/index.php?option=com_deepockets&task=catConstShow&cat=31&id=2889&Itemid=35

besmisleno.¹⁶ „Oni koji nemaju“ bivaju višestruko diskriminirani, nasuprot „onima koji imaju“, a koji opet bivaju i te kako privilegovani.

Za jednakost se uvek treba boriti, a sve to košta, ma kako to zvučalo. Jednostavno rečeno, bez stručne (advokatske) pomoći teško je izboriti se za jednakost građana. Ovo naročito treba imati u vidu kada je reč o tzv. tužilačkoj istrazi. Kakva je uloga advokature u tzv. tužilačkoj istrazi? Cilj i svrha svakog sistema krivičnog pravosuđa mora biti pre svega u tome da se ne dozvoli da nevinu ljude stradaju i budu osuđeni, a tu su uloga i zadatak advokature izuzetno značajni. Očekivati da će se tužioci starati o pravima osumnjičenih i optuženih uglavnom je iluzorno i tu, u stvari, može biti reč samo o pukoj proklamaciji, kakva je i proklamacija o jednakosti i zabrani diskriminacije. Budući da nema više istražnog sudije, sud se neće se mnogo starati o dokazima koji idu u prilog optuženog, već će sve praktično ostati na tužiocu, koji po prirodi stvari želi da dobije spor i „upíše“ sebi „plus“ u karijeri.¹⁷ Praktično se, dakle, može dogoditi da imamo tužioca koji hoće da što pre i uspešnije „pobedi“ i advokata koji takođe želi da „pobedi“, ali koji *de facto* nema dovoljno snage, sredstava i mogućnosti da se izbori sa čitavom državom i njenim aparatom, čiji je simbol upravo države. Možda ćemo onda dobiti brz sistem i brzo rešavanje krivičnih predmeta, ali tu se pojavljuju brojni drugi problemi.

Uvođenje tužilačke istrage nužno podrazumeva i značajne promene u organizaciji i sistemu advokature. U SAD, na primer, gde je akuzatorski sistem sasvim konzistentan, advokatske kancelarije onakve kakve na primer postoje kod nas, ne mogu funkcionisati. Ne samo zbog precedentnog pravnog sistema. Jedna advokatska kancelarija ne može više biti pojedinačna manufaktura, u kojoj radi jedan advokat – pojedinac, već na neki način jedno industrijsko postrojenje, u kojem zajedno, po ortračko-partnerskom principu radi više advokata. Jednostavno, jedan pojedinac ne može da se suprotstavi čitavoj tužilačkoj – državnoj organizaciji, to eventualno može samo jedna nešto veća organizacija – kancelarija.¹⁸ U tom smislu, veoma poučna i ilustrativna mogu biti upravo suđenja i TV prenosi sa suđenja iz Haškog tribunala. To što su se neki od optuženika uspešno branili pred Haškim tribunalom, to je pre svega zato što su imali značajnu pomoć čitavih političkih i advokatskih timova, što je ipak sasvim izuzetno.

¹⁶ Tako se, na primer, aktuelna srpska poverenica za zaštitu ravnopravnosti bavila i jednim bizarnim slučajem neravnopravnosti ženskih fudbalskih klubova. Ženskim fudbalskim klubovima u Srbiji ne priznaju se troškovi uloženi u razvoj igračica, dok se za igrače ta naknada isplaćuje. Sa takvom pritužbom poverenici za zaštitu ravnopravnosti obratio se jedan ženski fudbalski klub jer za svoju fudbalerku tokom prelaznog roka nisu dobili finansijsku naknadu. (<http://ravnopravnost.gov.rs/cirilica/vesti.php?idVesti=37>) Nije sporno da je ovde zaista reč o neravnopravnosti, ali ako je to jedan od najvažnijih slučajeva primera neravnopravnosti, zbog kojeg treba da postoji i reaguje čitava jedna služba, onda se zaista može reći da je stanje u Srbiji po pitanju ravnopravnosti zaista izuzetno dobro. Nema siromašnih i nezaposlenih, nema onih koji su osujećeni u nekim drugim pravima, nema radnika kojima „novopečeni“ privatni vlasnici nisu uplaćivali socijalno i penziono osiguranje, niti pak mesecima minimalnu platu, pa tako nema ni protesta, ni štrajkova, ni blokade puteva, ni samoubistava, odnosno samopovređivanja, situacija, sve u svemu idilična. Jasno je da je situacija u Srbiji potpuno suprotna, da su česte i blokade pruga i puteva, da smo se susretali i sa „samoodsecanjem“ sopstvenih prstiju, pa i sa povećanom stopom samoubistava u društvu. (Knežić, B., *Suicide in a Changing Society*, zbornik radova *Serbian Law in Transition – Changes and Challenges*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 2009, str. 11–28). Zbog toga inicijativa poverenice za zaštitu ravnopravnosti kada je reč o ženskim fudbalskim klubovima, ne da deluje smešno nego u stvari diskredituje čitavu ideju službe poverenika za zaštitu ravnopravnosti, pa i ideju same ravnopravnosti kao takve.

¹⁷ Abraham, H., *The Judicial Process*, Oxford University Press, New York, 1993.

¹⁸ Čirić, J., Advokati i tužilačka istraga, *Tužilačka reč*, br. 10–11, str. 19–21.

U vremenima aktuelne ekonomske krize, oponiranje tužilaštvu biva gotovo onemogućeno. Naime, ako će zbog potreba pariranja tužilaštvu i državi biti potrebno da se organizuju velike advokatske kancelarije, onda se postavlja pitanje koliko će to koštati, kako će izgledati buduće advokatske tarife i ko će to moći da plati.¹⁹ Stvar je vrlo jednostavna: do sada se o interesima optuženog starao istražni sudija koga je plaćala država, a od sutra to će biti sam optuženi, pa se onda postavlja pitanje da li će on imati odakle to da plaća.

Jednakost građana pred sudom postaje tako jedna pre svega ekonomska kategorija, nešto što ima svoju cenu. U prvi plan izbijaju pitanja (skupih) advokatskih tarifa, kao i pitanje ko danas može platiti advokata kada za jedan advokatski podnesak, ili jednu posetu u pritvoru, treba izdvojiti gotovo čitavo „bogatstvo“. Onda kada advokat treba da plati još pet, šest ili više svojih saradnika, koji će prikupljati dokaze, prethodno ispitivati svedoke i raditi sijaset drugih, na prvi pogled ne mnogo važnih, ali ipak vrlo bitnih poslova da bi se pariralo tužiocu i njegovoj istrazi. Cena advokatske usluge mora porasti, te se onda postavlja pitanje šta će iz svega toga proizići.²⁰ S jedne strane, sve manji i manji broj ljudi će moći da plati i angažuje advokata, te će u tom smislu zatvori biti još puniji onih marginalaca koji nemaju para za advokate, ali će zato i danas već mali broj „bogaša“ koji se nalaze u zatvorima sutra biti još manji. Naravno da se tu nameću pitanja i pravde i svrsishodnosti takve kriminalne politike jednog društva u kojem se bogati „lopovi“ nalaze na slobodi, ali zato oni koji su siromašni, a možda i nisu „lopovi“, već samo nije imao ko da ih zaštititi, da ih na pravi način posavetuje i postara se o njihovim pravima, „trunu“ u zatvorima. Kakvu moralnu poruku to šalje društvu?

Može li se u tom smislu dogoditi, na primer, i to da sud osudi jednog siromaha, potpuno „na pravdi boga“, samo zato što on nije imao (dobrog) advokata ili što ga je ovaj savetovao da se ne žali, jer sve to košta i u vidu sudske tarife, ali i u vidu onoga što treba platiti advokatu? Čini se u stvari da će to biti gotovo uobičajena, redovna pojava. Sudski postupak košta, naročito kada i ako dolazi do relativno čestog odlaganja sudskih pretresa. Čak i neke bizarne stvari mogu igrati važnu ulogu. Neko lažno dojavu da je u zgradi suda podmetnuta bomba, pretres bude odložen, advokat uzalud došao u sud. Ko će to platiti? I do sada se to moglo postavljati kao pitanje, sutra će međutim to biti još izraženije. Hoće li advokat procenjujući da neće moći od svog klijenta da izvrši adekvatnu naplatu, hoće li on savetovati svoga klijenta da prizna, da se nagodi, da se ne žali, jer klasičan sudski postupak košta, a on to ne može naplatiti?

Za dobru odbranu, dobrog advokata, potrebna su novčana sredstva koja su daleko iznad prosečnih primanja u zemlji Srbiji, potrebno je nešto što malo ko sebi može da priušti. Kafanska tuča i smrt u kafanskoj tuči se, na primer, mogu okvalifikovati na bar dva različita načina –kao ubistvo na mah i kao obično ubistvo, a o nužnoj odbrani da i ne govorimo. U pitanju su dakle bitno različite stvari, a to kako će jedno „kafansko

---

¹⁹ Ćirić, J., *Advokatura i reforma krivičnog pravosuđa*, zbornik radova *Reforma krivičnog pravosuđa*, Niš 2010, str. 225–240.

²⁰ U vezi sa advokatskim tarifama, postavlja se i pitanje koje verovatno muči dibar broj advokata – kako naplatiti svoju uslugu, pogotovu u uslovima malog tržišta i velike konkurencije. Verovatno da će nemogućnost dolaženja do klijentele, a zatim i nemogućnost naplate, kao i drugih slični svakodnevni ekonomski problemi, prouzrokovati neke dodatne probleme moralne prirode, na primer u vidu neloyalne konkurencije.

ubistvo“ biti okvalifikovano u vrlo velikoj meri zavisi i od optuženikovog advokata i njegove veštine. Vrlo često je on taj koji sudu prezentuje adekvatne i relevantne činjenice i dokaze na osnovu kojih njegov branjenik biva proglašen krivim za ubistvo na mah, a ne za obično ubistvo.²¹ Dakle, imati dobrog, preduzimljivog, „visprenog“ advokata veoma je važno ukoliko optuženi ne želi da se prepusti sudbini i rizikuje dobijanje višegodišnje zatvorske kazne. Za dobrog, preduzimljivog, „visprenog“ advokata, potrebno je, međutim, odvojiti ne mala novčana sredstva, sredstva koja su nedostizna običnim, prosečnim, a naročito ispodprosečnim građanima, tj. građanima sa ispodprosečnim novčanim primanjima.

Ne treba onda da čudi to što mnoga empirijska istraživanja, kako smo već pominjali, pokazuju da su osuđeni učinioci krivičnih dela u stvari ljudi sa društvene margine, ljudi sa niskom stručnom spremom, ljudi slabog materijalnog stanja itd.²² Nije, dakle, problem toliko u tome što oni nemaju „veze“ koje bi ih zaštitile od krivičnog progona, mada i toga naravno ima, već je glavna stvar u tome što oni ne mogu da angažuju advokata uopšte, ili bar ne nekog dobrog, najboljeg mogućeg advokata.²³

Siromašni su prepušteni na milost i nemilost državnom aparatu, njegovoj volji i, uslovno rečeno, čak i samovolji. To, naravno, dovodi do toga da znatan broj, pre svega onih koji su u zatvorima, reaguje na sledeći način: „pravi su kriminalci na slobodi, a u zatvorima su siromašni ljudi, od kojih su svi digli ruke“. To je, naravno, krajnje pojednostavljen način razmišljanja, ali po mnogo čemu, nažalost, nije sasvim netačno.

Jedno je, međutim, sasvim sigurno: sve to slabi i generalnu i specijalnu prevenciju. Siromašni koji su u zatvoru bivaju ozlojeđeni, ne prihvataju nikakav rezozijalizatorski tretman, već se opredeljuju da bolje „nauče zanat“ od svojih kolega zatvorenika i da krenu njihovim putem. O stigmati koja ih prati nakon izlaska iz zatvora da i ne govorimo.

U svakom slučaju, pitanja u vezi sa advokaturom i tužilačkom istragom ima veoma mnogo, a pre ili kasnije većina njih se svodi na ekonomska: koliko to košta i ko će to moći da plati?

Upravo se u vezi sa tim mogu postaviti i mnoga druga pitanja. Reč je nagodbi (sporazumu) o priznanju krivice. Tužiocima će, kao i u slučajevima kada postupaju po načelu oportuniteta, sve to pravdati time da žele da ubrzaju postupak i smanje troškove, a to vrlo često može značiti uspostavljanje nejednakosti građana pred sudom, nejednakosti koja će biti pravdana razlozima efikasnosti i procesne (i ne samo procesne) ekonomije. Racionalizacija krivičnog postupka i postizanje nekih vanprocesnih i političkih ciljeva osnovni su razlozi postojanja i primene načela oportuniteta.²⁴ Ali to onda ipak znači preterano uplitanje politike u određeni krivični postupak i posledica svega toga je, ipak, sve veća i veća nejednakost građana.

---

²¹ O nužnoj odbrani da i ne govorimo.

²² Ćirić, J., Đorđević, Đ., Sepi, R., *Kaznena politika sudova u Srbiji*, Beograd, 2006.

²³ Dobar advokat je, bar po uvreženom mišljenju laičke javnosti, onaj advokat koji se stalno pojavljuje na TV-u i ima luksuzno opremljenu kancelariju, a takav advokat ne mora baš uvek da se pridržava tarife. On može biti i skuplji, što klijentela doživljava na sledeći način: „nisam dovoljno bogat da kupujem jeftine stvari...“.

²⁴ Đurđić, V., Načelo oportuniteta krivičnog gonjenja u krivično procesnom pravu Srbije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 2–3/2011.

U vezi sa načelom oportuniteta i sporazumom o priznanju krivice, moramo ovde pomenuti i nedavni slučaj poznate dramske spisateljice protiv koje će ipak biti obustavljen krivični postupak zbog posedovanja kokaina, jer je pristala da svedoči protiv svog dilera od koga je kupovala drogu. Teorijski, ovo se može pravdati, pre svega zbog toga što je važnije, bolje i korisnije da prodavca, dilera, stigne kazna, nego da se kazni kupac, kojem je u stvari potrebnije lečenje nego kažnjavanje. Ipak, običan čovek ovo tumači kao privilegiju poznate, ali i bogate osobe. Najšira javnost rezonuje tada vrlo jednostavno: „ono što je dopušteno jednima, drugima je nedostižno, drugima je samo jedan pusti san!“

Najšira javnost ne prihvata komplikovana teorijska obrazloženja. U prvom planu je nejednakost: bogati i moćni mogu sve, pa i da „kupe“ pravdu i nagode se sa državom (tužilaštvom), a slabi i siromašni moraju da ispaštaju, pa da za ista ili slična dela idu u zatvor. To je slično kao u onom američkom istraživanju u kojem se ustanovilo da crnci bivaju za 60 odsto strožije kažnjavani od belaca. U pitanju su dva sasvim različita poimanja pravde i morala, u pitanju je, u stvari, to da je američko, pragmatično poimanje pravde i morala, još uvek strano, neprihvatljivo za tradicionalnu, srpsku patrijarhalnost koja se, istina u sve manjoj meri, ali još uvek, bazira na klasičnoj epskoj poeziji tipa: „bolje ti je svoje izgubiti glave, nego svoju ogrešiti dušu“. Ljudi u Srbiji bi danas trebalo da shvate i prihvate da je za društvo i za sve korisnije ne izgubiti glavu, već otplatiti greh, na primer društveno korisnim radom, ili uplatom odgovarajuće sume novca u humanitarne svrhe. Verovatno će i u Srbiji takav način razmišljanja biti sve više prihvaćen, ali se „otplata duga“ i „okajanje greha“ još uvek u dobroj meri doživljavaju kao trgovačko, merkantilističko kalkulisanje: „uradiću neku nepodobštinu, a onda ću sve to otplatiti, jer ja imam pare, a društvu su potrebne moje pare“. Naravno, to dovodi do nejednakosti građana pred sudom.

Na kraju se, u stvari, uprkos tome što se o ljudskim pravima danas izuzetno mnogo govori i uprkos tome što neki govore o pravom bujanju ljudskih prava u drugoj polovini XX veka,²⁵ može reći da jednakosti građana danas ima sve manje i da je sve to jedna političko-ideološka kategorija – proklamacija, ali da je suštinski reč o ekonomskoj kategoriji. Naravno, na nivou proklamacije, verbalnog zalaganja, niko nikada neće reći da nije za jednakost, kao što neće reći ni da nije za ljudska prava i demokratiju, no drugo je pitanje koliko to zapravo košta i može li pojedinac odnosno čitavo društvo da podnese tu cenu, pogotovu ako se insistira na brzini i efikasnosti, a u sudskim postupcima, krivičnim i drugim, upravo se mnogo, naročito u poslednje vreme, insistira na tome. Drugačije rečeno, američki pragmatizam i utilitarizam, koji u različitim oblicima kao moralni svetonazor danas postaju dominantni u najširem smislu te reči, nužno dovode do toga da se kao prvo, osnovno i najvažnije pitanje, postavlja ekonomsko pitanje – koliko to košta? – a ne pitanje da li je time uspostavljena jednakost i zadovoljena neka apstraktna pravda. To naravno dovodi do toga da, na ovaj ili onaj način, bivaju prihvaćeni i inaugurisani različiti amerikanizovani

²⁵ U nekoliko poslednjih decenija, doneto je sijaset konvencija o ljudskim pravima: Evropska konvencija o ljudskim pravima, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međamerička konvencija o ljudskim pravima, Afrička povelja o ljudskim i pravima naroda, Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena, Konvencija o pravima deteta, Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom itd. Gajin, S., *Ljudska prava – Pravno-sistemski okvir*, Beograd, 2011, str. 138–139.

modeli prava i pravosuđa. Do čega to na kraju krajeva dovodi, pokazuju oni statistički podaci o broju crnaca u američkim zatvorima. Može li Srbija, posle svih ratova i sankcija, dugotrajne i mukotrpne tranzicije i opšteg osiromašenja, izbeći sudbinu jednog društva u kojem će građani pred sudovima biti izrazito nejednaki?

(IN)EQUALITY BEFORE THE COURT (LAW)

Summary

The principle of citizen equality before the court (law) is nowadays being widely violated according to some data, primarily in the USA. Many scholars indicate concrete information confirming how citizens of the USA are treated unequally before courts for economic and racial reasons especially. After analysis of this problem in America, the author turns to Serbia and tries to examine the same issue in this country. He states that innovations in criminal procedure that is possibly about to be applied will eventually make the rich people even more immune to criminal prosecution unlike the poor. Furthermore, it would help inequality before courts to become almost legitimate, which would be seen by general public as harsh injustice. Such belief is certainly not something that helps criminal prevention.

INSTITUCIONALNE PRETPOSTAVKE USKLAĐIVANJA USTAVNOPRAVNOG I REALNOG POLOŽAJA PRESEDNIKA REPUBLIKE SRBIJE¹

*Darko Simović

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Nesumnjivo, predsednik Republike Srbije je institucija koja izaziva najviše kontroverzi prilikom teorijskopравnih rasprava. U teoriji se mogu susresti dijametralno suprotni stavovi o ustavnopravnom položaju predsednika Republike. Sa jedne strane, dominira stav da predsednik Republike predstavlja aktivnu vlast u okviru egzekutive, dok se sa druge strane zastupa teza da ova institucija ima ulogu moderatorne i pasivne vlasti. Ukoliko bi se zadržali isključivo na normativnoj analizi, nema dileme da bi zaključak bio da je ustavotvorac nastojao da od predsednika Republike stvori moderatornu vlast koja svojim nezavisnim ustavnopravnim položajem treba da doprinosi uspostavljanju ravnoteže u sistemu vlasti. Ipak, ako analizi podvrgnemo isključivo funkcionisanje sistema vlasti u praksi, neminovno bi zaključili da je predsednik Republike aktivni deo egzekutive. Ovaj raskorak pisanog i realnog ustava posledica je propusta i protivrečnosti pri ustavnom oblikovanju institucionalne fizionomije predsednika Republike. Naime, neposredan izbor predsednika Republike nije praćen ovlašćenjima koja su prirodna posledica takvog načina izbora. Može se reći da bi uspostavljanje polupredsedničkog sistema mogao biti jedan od mogućih načina prevazilaženja nedostataka u ustavnopravnom položaju predsednika Republike iz 2006. godine.

Ključne reči: Ustav od 2006, predsednik Republike, parlamentarizam, polupredsednički sistem.

---

¹ Ovaj rad je rezultat realizovanja naučnoistraživačkog projekta koji finansira Kriminalističko-policijska akademija. Projekat se realizuje na osnovu Odluke Nastavno-naučnog veća Akademije18 broj 665/1 od 29. 11. 2011, a odobren je od strane MUP-a Republike Srbije aktom 01 br.2080/2011-2 od 28.92.2011.

* E-mail: darko.simovic@kpa.edu.rs.

1. Uvod

Od vaspostavljanja parlamentarizma u Republici Srbiji 1990. godine institucija predsednika Republike je izazivala najviše kontroverzi. Sa jedne strane, dominiralo je mišljenje da je Ustav od 1990. godine konstituisao izuzetno jakog šefa države koji je dobio „mogućnost da upravlja“ (Jovičić, 2006: 326) i koji će, imajući u vidu njegov ustavnopravni položaj, „da postane direktna kočnica procesa demokratizacije u Srbiji“ (Nikolić, 1997: 113, 135). Sa druge strane, sa istim žarom branjen je dijametralno suprotan stav koji je počivao na tezi da je ustavotvorac imao nameru da od predsednika Republike stvori moderatornu vlast, koja bi svojim nezavisnim ustavnopravnim položajem trebalo da obezbeđuje ravnotežu u sistemu vlasti (Marković, 2004: 336). Budući da Ustav od 2006. godine nije doneo suštinske novine u položaju predsednika Republike, većina primedbi koja je isticana u odnosu na minula institucionalna rešenja i danas je aktuelna pa se o njima i dalje može polemisati.

2. Ustavnopravni položaj predsednika Republike Srbije

Posmatrano iz normativnopravne perspektive stiče se utisak da je predsednik Republike zamišljen kao pasivna, moderatorna vlast kojoj je poverena uloga usklađivanja rada druga dva organa političkog karaktera, vlade i parlamenta. O tome svedoči ustavno određenje predsednika Republike kao institucije koja izražava državno jedinstvo Republike Srbije (član 111), dok je Vlada ustanovljena kao nosilac izvršne vlasti u Republici Srbiji (član 122). Stoga, trebalo bi očekivati da je predsednik Republike institucija koja vrši prvenstveno „moralni uticaj“ (*magistrature morale*), a ne politički (Frison-Roche 2005: 90). Ipak, treba zadržati i dozu opreza budući da Ustav od 2006. godine nije kreacija doslednog sprovođenja unapred osmišljenih ideja, već je delo kompromisa tada vodećih političkih stranaka te se sasvim opravdano može očekivati da je fizionomija pojedinih političkih institucija opterećena protivrečnostima i nekonzistentnošću pri ustavnom operacionalizovanju njihovih uloga. Upravo iz tog razloga, o poziciji predsednika Republike moguće je prosuđivati tek nakon iscrpne analize institucionalnih rešenja kojima se određuje njegov ustavnopravni položaj. U teoriji je opšteprihvaćen stav da ustavnopravni položaj predsednika Republike određuju tri elementa: 1) način izbora; 2) delokrug ovlašćenja; i 3) režim odgovornosti.

Izbor predsednika Republike. – Predsednik Republike bira se na neposrednim izborima, tajnim glasanjem (član 114), na vreme od pet godina, pri čemu nijedno lice ne može više od dva puta biti izabrano na ovu funkciju (član 116). Neposredan izbor od strane građana, kao i samostalan politički legitimitet koji je zasnovan na takvom načinu izbora, neophodne su pretpostavke ostvarivanja moderatorne funkcije koja se poverava predsedniku Republike. Naime, savremeni parlamentarizam odlikuju dva negativna trenda: prvi, koji se ogleda u dominaciji vlade nad parlamentom u okolnostima stabilne parlamentarne većine; i drugi, koga karakterišu slabe i neefikasne vlade u okolnostima nestabilnih i promenljivih parlamentarnih većina. Radi korigovanja tih u praksi uočenih slabosti parlamentarizma neophodno je konstituisanje jednog organa, sa zadatkom arbitriranja i

uravnotežavanja sistema vlasti, koji će na principu neparlamentarne egzekutive biti organizaciono i funkcionalno nezavisan od parlamenta i vlade. Samostalan politički legitimitet koji je istovetan onom kojim raspolaže predstavničko telo, predstavlja zalogu njegovog nezavisnog položaja u sistemu vlasti. U cilju očuvanja takvog položaja Ustav je dalje predvideo da predsednik Republike ne može da obavlja drugu javnu funkciju ili profesionalnu delatnost (član 115), pri čemu je njegov imunitet istovetan onom kojim raspolažu narodni poslanici (član 119).

U našoj ustavnopravnoj teoriji je isticano da izbor od strane birača predstavlja snažan element predsedničkog sistema (Jovičić 2006: 341). Međutim, komparativno posmatrano ne može se zaključiti da je neposredan izbor šefa države nespojiv sa institucionalnom logikom parlamentarnog sistema (Simović 2008: 216–248). Podsetimo se da je parlamentarizam nastao u okviru monarhijskog oblika vladavine u kome je šef države imao origineran, nezavisan i samostalan politički legitimitet. Prema tome, neosnovanim se mogu smatrati tvrdnje pojedinih autora koji od parlamenta nezavisan izbor republikanskog šefa države, pa bio on biran i neposredno od strane građana, proglašavaju nespojivim sa institucionalnom logikom parlamentarizma. Dakle, iako od značaja, način izbora šefa države nije element koji bi presudno mogao da utiče na prirodu jednog sistema vlasti. Za određivanje ustavnopravnog položaja šefa države od pretežnijeg je značaja delokrug ovlašćenja kojim on raspolaže.

Ovlašćenja predsednika Republike. – Priroda i obim ovoga rada ne dopuštaju da u potpunosti budu izložena sva ovlašćenja kojima raspolaže predsednik Republike Srbije, tako da će biti izostavljena ona ovlašćenja koja su po svojoj prirodi takva da ovom organu ne obezbeđuju realnu političku moć, kao i ona koja čine deo tradicionalnog delokruga poslova šefa države u parlamentarnom sistemu.

Ovlašćenja šefa države u postupku obrazovanja vlade. – Predsednik Republike, pošto sasluša mišljenje predstavnika izabranih izbornih lista, predlaže Narodnoj skupštini kandidata za predsednika Vlade (član 112, stav 1). Dakako, ustanovljeno je institucionalno rešenje koje u potpunosti odgovara duhu parlamentarne vladavine. Istovremeno, ne može se reći da je ustavotvorac bio previše precizan kada je određivao ulogu predsednika Republike u postupku obrazovanja vlade. Naime, ovakvim institucionalnim rešenjem, ostavljen je širok prostor za nastanak ustavnih konvencija koje će pojasniti ulogu šefa države u pomenutom postupku. Zbog toga, predsednik Republike u praksi može biti sveden isključivo na obavljanje protokolar-nih funkcija, ali takođe nije isključeno i da šef države zadobije određen stepen samostalnosti pri odabiru mandatarata. U kom će se pravcu razvijati ovo ovlašćenje predsednika Republike, isuviše je rano reći, ali nema dileme da će njegova uloga u postupku obrazovanja vlade opadati ukoliko dođe do pojednostavljivanja i ukрупnjanja političke scene koja bi vodila formiranju stabilnih parlamentarnih većina. I obrnuto, uloga predsednika Republike će rasti ukoliko političke prilike ne omogućavaju lako i brzo formiranje parlamentarne većine, pa bi njegova moderatorna uloga mogla doći do izražaja u usmeravanju procesa postizanja koalicionih dogovora.

Izvesno je da Ustav ne obavezuje predsednika Republike da pri predlaganju kandidata za premijera uvaži volju parlamentarne većine, međutim takođe je jasno da bi neprihvatanje većinskog mišljenja bilo bez izgleda za uspeh, pa tako i politički nesvrsi-

shodno. Uostalom, ukoliko bi predsednik Republike ignorisao stav parlamentarne većine i opstruirao postupak obrazovanja vlade predlaganjem kandidata koji ne bi mogao da obezbedi podršku većine to bi bio jedan od mogućih razloga da se zbog zloupotrebe ustavnih ovlašćenja pokrene pitanje njegove odgovornosti zbog povrede Ustava.

Ipak, treba imati u vidu činjenicu da se ustavno rešenje iz 1990. godine neznatno razlikovalo od postojećeg i da je u postupku predlaganja mandataru za sastav vlade postojala obaveza za predsednika Republike da sasluša mišljenje predstavnika većine, a ne svih izabраниh izbornih lista. Da li ovakva, na prvi pogled neznatna, promena u ustavnoj formulaciji uloge predsednika Republike u postupku formiranja vlade ima praktičnih posledica? Nesumnjivo, oba ustavna rešenja odlikuje elastičnost i nepreciznost svojstvena osobenostima parlamentarnog sistema. Međutim, čini se da postojeće ustavno rešenje ostavlja širi manevarski prostor za predsednika Republike da u pojedinim situacijama usmerava formiranje vlade u određenom pravcu. Ova njegova uloga od posebnog značaja može biti u ambijentu visokofragmentisanog stranačkog sistema koji, po pravilu, ne može da izrodi stabilnu parlamentarnu većinu, što je, uostalom, boljka većine postkomunističkih sistema, uključujući i srpski.

Pravo disolucije. – Poput minulog, i novi ustav predviđa rešenje na osnovu koga predsednik Republike može raspustiti Narodnu skupštinu isključivo na obrazloženi predlog Vlade (član 109, stav 1). U našoj teoriji su isticana mišljenja da ovakvo institucionalno rešenje omogućava predsedniku Republike da raspolaze neograničenim pravom disolucije (Jovičić 2006: 346). Pavle Nikolić, primera radi, smatra da se na ovakav način u korist predsednika Republike ustanovljava neograničeno pravo raspuštanja skupštine, pri čemu se ne može smatrati ograničenjem da to vrši na predlog vlade jer je ona sastavni deo egzekutive (Nikolić 1997: 120). Ne treba smetnuti sa uma činjenicu da šef države ne može samostalno da inicira raspuštanje predstavničkog tela, već je njemu samo ostavljena mogućnost da arbitrira u mogućim sukobima vlade i Narodne skupštine. Na taj način, budući nesamostalno jer zavisi od predloga vlade, pravo na disoluciju nije delotvorno sredstvo političke borbe protiv parlamentarne većine suprotne političke orijentacije u periodima kohabitacije. Da vlada kojim slučajem dobija investituru od šefa države, koji bi istovremeno mogao da utiče na njenu egzistenciju, onda bi se moglo reći da predsednik Republike na posredan način raspolaze neograničenim pravom disolucije. Međutim, ako se ima u vidu da vlada proizlazi iz parlamentarne većine jasno je da, u redovnim okolnostima, ona neće izazivati raspuštanje predstavničkog tela jer bi tako urušavala i svoju političku egzistenciju. Dakle, ovako ustanovljeno pravo disolucije se koristi isključivo u retkim situacijama sukoba parlamenta i vlade, te se stoga može zaključiti da predsednikovo pravo raspuštanja Narodne skupštine ne protivreči institucionalnoj logici parlamentarne vladavine.

Pravo odlazućeg veta. – Predsednik Republike je zadržao pravo suspenzivnog zakonskog veta, koje je po Ustavu od 2006. godine dodatno pojačano. Naime, predsednik Republike je dužan da najkasnije u roku od 15 dana od dana izglasavanja zakona, odnosno najkasnije u roku od sedam dana ako je zakon donet po hitnom postupku, donese ukaz o proglašenju zakona ili da zakon, uz pismeno obrazloženje vrati Narodnoj skupštini na ponovno odlučivanje (član 113). Međutim, da bi vetirani zakon stupio na snagu neophodno je da na ponovnom glasanju u Narodnoj skupštini bude izglasan većinom od ukupnog broja poslanika. U tom slučaju, predsednik Republike je

dužan da proglasi ponovno izglasani zakon. Za razliku od ustavnog rešenja ustanovljenog 1990. kada je za ponovno usvajanje vetiranog zakona bila dovoljna obična većina, ustavotvorac od 2006. godine je otežao postupak ponovnog usvajanja zakona.

Međutim, ukoliko se ima u vidu činjenica da Ustav ne predviđa jednoobrazan način odlučivanja u Narodnoj skupštini budući da se pojedine, najvažnije, taksativno navedene materije uređuju zakonima koji se donose većinom od ukupnog broja svih narodnih poslanika (član 105), jasno je da je u tim slučajevima pri ponovnom glasanju neophodno postići jednom već dostignutu većinu. Uostalom, kako se vlada bira većinom od ukupnog broja poslanika i kako sve vreme svog mandata ona mora da uživa njihovo poverenje, izvesno je da će ona uspeti da obezbedi ponovno usvajanje vetiranog zakona jer se za anuliranje dejstva suspenzivnog veta šefa države ne traži kvalifikovana većina koja bi bila veća od većine koja pruža podršku vladi.

U našoj teoriji, kritici je bilo izloženo i rešenje konstitucionalizovanja suspenzivnog veta u korist šefa države, jer tako, po mišljenju pojedinih pisaca, predsednike Republike postaje „zakonodavni faktor“ (Jovičić 2006: 343), pri čemu dolazi i do narušavanja proklamovanog načela podele vlasti (Nikolić 1997: 117). Nesumnjivo, ovako ustanovljeno pravo suspenzivnog veta omogućava predsedniku Republike da samo uspori zakonodavni proces ukoliko je mišljenja da zbog necelishodnosti ili neustavnosti nekog zakona parlamentarci iznova treba da promisle da li je neophodno njegovo usvajanje. Razume se, pisac ovih redova nema nameru da ovo predsednikovo ovlašćenje u potpunosti obezvredi, ali je nesporno da, u slučaju postojanja stabilne parlamentarne većine, ono postaje jalovo i nedelotvorno sredstvo borbe protiv nosioca zakonodavne vlasti.

Pravo imenovanja sudija ustavnog suda. – Od 15 sudija Ustavnog suda predsednik Republike imenuje njih pet (član 172). Precizirajmo da ovo ovlašćenje predsednika Republike nije samostalno, jer je u postupku imenovanja sudija Ustavnog suda neophodno i učešće Narodne skupštine. Naime, predsednik Republike imenuje pet sudija Ustavnog suda između deset kandidata koje predloži Narodna skupština. No, sa druge strane, kao pandan ovom ovlašćenju Narodne skupštine da predloži kandidate koje bira predsednik Republike, stoji ovlašćenje predsednika Republike da predloži 10 kandidata od kojih Narodna skupština bira pet sudija Ustavnog suda. Preostalih pet sudija imenuje opšta sednica Vrhovnog kasacionog suda između 10 kandidata koje na zajedničkoj sednici predlože Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca. Dakle, ustanovljen je italijanski model obrazovanja Ustavnog suda u čijem formiranju ravnopravno učestvuju sve tri grane vlasti. Stiče se utisak da je na ovom polju oslabljena pozicija predsednika Republike jer je po ustavnom rešenju iz 1990. godine predsednik Republike predlagao kandidate za predsednika i sve sudije Ustavnog suda čiji je izbor bio u nadležnosti Narodne skupštine. Ipak, s obzirom na to da je funkcija sudija Ustavnog suda bila stalna, moglo se očekivati da će biti predsednika koji i neće biti u prilici da za vreme trajanja svog mandata iskoriste ovo svoje pravo. Ujedno, predsednik Republike je pri vršenju ovog prava uvek morao da vodi računa o raspoloženju parlamentarne većine čime je njegova sloboda, pri predlaganju kandidata za sudije Ustavnog suda, bila znatno sužena. Izvesno je, ukoliko bi se izuzeo prvoizabrani predsednik Republike koji je bio u prilici da

istovremeno predloži sve sudije Ustavnog suda, da nijedan potonji šef države ne bi bio u situaciji da bitnije utiče na sastav ovog organa zaduženog za zaštitu ustavnosti.

Bez obzira na to što se u prvi mah može učiniti da je ustanovljeno rešenje koje na adekvatniji način udovoljava zahtevima načela podela vlasti i njemu se mogu uputiti reči kritike: „Ovde odmah valja zapaziti i da se predsednik Republike javlja kao organ koji ima najveći uticaj na izbor sudija Ustavnog suda, ili bar veći od ostala dva organa vlasti. On o tom izboru, za razliku od ostala dva organa, kao da „preteže“. Naime, iako ne odlučuje o izboru deset sudija u celosti, on ima priliku da utiče na izbor više od jedne trećine sudija, u meri većoj od one koja se javlja na strani predstavničkog tela. Taj uticaj je veći ako je predsednik Republike pripadnik iste političke opcije koja ima većinu u parlamentu, i koja, iz tog razloga, presudno utiče na izbor kandidata za sudije Ustavnog suda i to u dva maha, jednom kod predlaganja, drugi put kod imenovanja.“ (Vučić, Petrov, Simović 2010: 111)

Ovlašćenja šefa države u spoljnim poslovima. – Imajući u vidu ustavno određenje Vlade, jasno je da je njoj povereno vođenje kako unutrašnjih tako i spoljnih poslova. Međutim, i predsednik Republike raspolaže tradicionalnim ovlašćenjima u domenu spoljne politike, koja su, po pravilu, protokolarnog karaktera. Tako, predsednik Republike predstavlja državu u zemlji i inostranstvu (član 112, tačka 1), prima akreditivna i opozivna pisma stranih diplomatskih predstavnika (član 112, tačka 6), a na predlog Vlade ukazom postavlja i opoziva ambasadore Republike Srbije (član 112, tačka 5). Dakle, nije reč o samostalnom imenovanju diplomatskih predstavnika Srbije u inostranstvu, jer predsednik Republike postupa isključivo na predlog Vlade. U tom smislu, predsednik Republike za diplomatskog predstavnika ne može da nametne ličnost po svom nahođenju, ali može da odbije predlog Vlade. Postoji mišljenje da upravo iz tog razloga, ovo ovlašćenje predsednika Republike nije isključivo protokolarnog karaktera (Pajvančić 2009: 274). Međutim, budući usamljeno, ovo ovlašćenje nije zamišljeno tako da omogućava snažniji uticaj na vođenje spoljne politike. Kao institucija koja oličava Republiku, ovakvo rešenje ima puno opravdanje budući da ono omogućava predsedniku Republike, da kao moderatorna vlast odbije predlog Vlade ukoliko izrazi sumnju u kvalitete nominovane ličnosti. Naime, predsednik Republike se pojavljuje kao korektiv mogućih ekscesa vlade koja izbor diplomatskih predstavnika može zasnovati na partijskim zaslugama, a ne na ličnim i stručnim kvalitetima.

Funkcija vrhovnog komandanta oružanih snaga. – Predsednik Republike, u skladu sa zakonom, komanduje Vojskom i postavlja, unapređuje i razrešava oficire Vojske Srbije (član 112). Ovo se na prvi pogled čini značajnim ovlašćenjem predsednika Republike, međutim ne treba gubiti iz vida činjenicu da je ustavotvorac predvideo da se ovo pitanje detaljnije uređuje zakonom. Dakako, reč je o ovlašćenju koje tradicionalno spada u delokrug poslova šefa države, koje on obavlja nominalno. Odlučivanje o statusnim i drugim pitanjima profesionalnih pripadnika Vojske Srbije je u nadležnosti Ministarstva odbrane (Pajvančić 2009: 275). U tom smislu, ovako formulisano ustavno ovlašćenje ne može da zajemči dominantnu poziciju predsednika Republike u sferi odbrane jer je u rukama zakonodavca, dakle Narodne skupštine, mogućnost da precizira ovlašćenja predsednika Republike u ovoj materiji. Svakako, treba imati na umu i to da je reč o ovlašćenju koje ne

omogućava predsedniku Republike aktivnu ulogu u vođenju državne politike, budući da ono svoj pravi značaj dobija tek u vanrednim okolnostima kada ustavni sistem ne može da funkcioniše na uobičajen način. Imajući u vidu da je primarna funkcija vojske zaštita spoljnih granica države, ovo ovlašćenje, čak i da je drugačije koncipirano, ne može presudno da utiče na određivanje prirode jednog sistema vlasti jer njegov značaj dolazi do izražaja jedino u izuzetnim okolnostima koje su nesumnjivo retke u životu svake države.

Vanredna ovlašćenja. – Naposletku, za razliku od dotadašnjih institucionalnih rešenja, Ustav od 2006. godine ne dodeljuje predsedniku Republike vanredna ovlašćenja. Međutim, značajna novina je da odluku o proglašenju vanrednog, odnosno ratnog stanja, ukoliko Narodna skupština nije u mogućnosti da se sastane, donose zajedno predsednik Republike, predsednik Narodne skupštine i predsednik Vlade (član 200, stav 5). Ne može se osporiti da je ovakvo rešenje više demokratsko, ukoliko se ovaj pojam uopšte može gradirati, jer je predstavničko telo, barem teorijski, najpotpuniji i najbolji izraz narodne volje i suvereniteta naroda, pa se primarna nadležnost legistative teorijski zaista snažno može pravdati (Avramović 2010: 129). No, sa druge strane, ne treba smetnuti sa uma da je sasvim realno da u uslovima visokofragmentisanog stranačkog sistema ova tri predstavnika državne vlasti potiču iz različitih političkih stranaka pa bi se pri donošenju odluke o uvođenju vanrednog stanja mogao postaviti problem punog konsenzusa. U tom smislu, ukoliko bi izostala saglasnost jednog od tri državna organa, koja bi uostalom mogla biti motivisana uskostranačkim interesima, odluka ne bi mogla biti doneta bez obzira na to koliko bi zaista njeno donošenje bilo opravdano i za državu blagotvorno. Upravo zbog potrebe brzog reagovanja i donošenja odluke u situacijama kada i sam opstanak države može biti ugrožen, pojedini teoretičari se opredeljuju za isključivu nadležnost izvršnih organa vlasti (G. Camus) (Avramović 2010: 129). U našoj teoriji, slično razmišlja Ratko Marković: „Kako objedinjujuća uloga predsednika Republike dolazi do izražaja u najkritičnijim trenucima u državi, u vanrednim situacijama i u vreme rata, trebalo mu je Ustavom tada dati samostalna ovlašćenja, pod uslovima sličnim Ustavu Francuske od 1958, umesto što su ona, kao u Ustavu Srbije od 2006, podeljena između više nosilaca“ (Marković 2010: 33).

Odgovornost predsednika Republike. – Kada je reč o ustavnopravnom položaju predsednika Republike čini se da je najveća novina ustavotvorca od 2006. godine bila upravo na polju odgovornosti šefa države (Tripković 2009: 278–312). Naime, predsednik Republike može biti razrešen zbog povrede Ustava odlukom Narodne skupštine i to glasovima najmanje dve trećine narodnih poslanika (član 118). Postupak za razrešenje pokreće Narodna skupština na predlog najmanje jedne trećine narodnih poslanika, a povredu Ustava utvrđuje Ustavni sud najkasnije u roku od 45 dana po pokrenutom postupku. U našoj teoriji je izneto mišljenje da je ustavotvorac trebalo da precizira koje povrede Ustava čine osnov odgovornosti šefa države, jer „povreda Ustava predstavlja širok pojam koji obuhvata ne samo izričitu povredu ustavne odredbe, već i povredu onog što se u ustavnoj teoriji obično naziva „duhom“ ustava“ (Petrov 2008: 77). Tako se jedno izrazito pravno pitanje, kao što je pitanje povreda ustava od strane predsednika Republike, može izobličiti u pitanje

političke celishodnosti njegovog rada, što može da otvori, veoma nepoželjan, a često i nezaustavljiv proces politizacije ustavnosudske funkcije.

Za razliku od ustavnih rešenja iz 1990. godine predsednika Republike, izabranog neposredno od strane građana, razrešava organ koji ga nije birao, Narodna skupština. Ustanovljeno je nelogično rešenje po kome se predsednik Republike lakše razrešava nego što se bira, čime se unekoliko slabi njegov položaj u ustavnom sistemu. Budući da predsednik Republike raspolaže neposrednim političkim legitimitetom, u institucionalnoj prirodi ustanovljenog sistema vlasti je da o njegovom razrešenju odlučuju oni koji su ga na tu funkciju i izabrali, a to su građani. Sporna može biti i uloga Ustavnog suda u čitavom procesu razrešenja šefa države jer se „u jedno političko pitanje odnosa legislative i egzekutive, umeće apolitički Ustavni sud, koji treba da utvrdi povredu Ustava od strane predsednika Republike, a političku sankciju zbog te povrede da izrekne Narodna skupština“ (Marković 2007: 39). Ako se ustavotvorac već opredelio da Narodna skupština svojom slobodnom političkom procenom odlučuje o razrešenju predsednika Republike, onda je čitav postupak trebalo da ostane isključivo u njenoj nadležnosti. Ovakvo, nastaje jedna apsurdna situacija u kojoj se zamenjuju uloge Narodne skupštine i Ustavnog suda. Umesto da Ustavni sud bude neprikosnoveni zaštitnik Ustava budući da je njemu poverena funkcija kontrole rada Narodne skupštine, Narodna skupština je ta koja u ovom slučaju preuzima kontrolnu funkciju i daje konačnu reč u postupku za razrešenje predsednika Republike iako se Ustavni sud pre toga izjasnio o njegovoj odgovornosti za povredu Ustava. Zbog takvog institucionalnog rešenja pojavljuje se mogućnost da Ustavni sud utvrdi odgovornost šefa države za povredu Ustava, a da ga Narodna skupština ne razreši dužnosti, jer se za takvu odluku traži dvotrećinska većina, koja je u ambijentu visokofragmentisanog stranačkog sistema najčešće nedostižna. U tom smislu, odluka Ustavnog suda se ne odnosi na razrešenje predsednika Republike, već se njome samo konstatuje povreda Ustava. Ipak, ne razrešavajući dužnosti predsednika Republike Narodna skupština bi značajno doprinela krunjenju ugleda i autoriteta Ustavnog suda, čije su odluke, kako je to ustavotvorac predvideo, konačne, izvršne i opšteobavezujuće (član 166, stav 2). Istovremeno se dovodi u pitanje i legitimitet predsednika Republike jer bi on nastavio da obavlja svoju funkciju iako je Ustavni sud utvrdio njegovu odgovornost zbog povrede Ustava. No, dobronameran tumač ustavnih rešenja može pronaći opravdanje i za ovakvo opredeljenje ustavotvorca. Naime, učešće Ustavnog suda u postupku razrešenja predsednika Republike, zajemčuje da postupak utvrđivanja odgovornosti šefa države zbog povrede Ustava neće biti zloupotrebljen i pretvoren u postupak razrešenja zbog politički necelishodnog rada.

3. Nesklad ustavnopravnog i realnog položaja predsednika Republike

Analiza institucionalnog okvira Srbije od 2006. godine, navodi na zaključak da je predsednik Republike, imajući u vidu delokrug njegovih ovlašćenja, nominalno zadržao ulogu moderatorne vlasti koja bi trebalo da ostane neutralna u odnosu na svakodnevne političke procese. Institucionalni okvir u kome neposredno izabran šef

države raspolaže samo protokolarnim ovlašćenjima, iz više razloga, potencijalno je izvoriste neskladnog i nepredvidivog funkcionisanja sistema vlasti. Naime, neposredan izbor uz fiksni mandat ohrabruje šefa države da se postavi iznad politike (Elgie 2008: 52). Budući neposredno izabran od strane građana, šef države nastoji da samostalno određuje interese svoje države. Ukoliko je uspešan, šef države pretenduje da ignoriše političke stranke i da personalizuje vršenje predsedničke funkcije (Elgie 2008: 52). Takvo držanje mu omogućava da u kriznim situacijama suočavanja države sa procesom teške ekonomske tranzicije iskoristi premijera kao „žrtvenog jarca“ da bi se sprovele neke nepopularne mere (Moestrup 2007: 32–33). Dakle, što je i naše dosadašnje postkomunističko iskustvo pokazalo, iako vaninstitucionalnim putem presudno utiče na vođenje državne politike, vlada je ta koja snosi političku odgovornost za neuspehe, a ne predsednik Republike.

Nesumnjivo, osnovni nedostatak ustavnopravnog položaja predsednika Republike leži u neskladu i protivurečnosti između ključnih elemenata fizionomije ove institucije. Onako kako je ustavnopravno zamišljen i postavljen šef države je nominalno jalova institucija, koja u praksi teži omnipotentnosti. Naime, neposredan izbor predsednika Republike nije propraćen ovlašćenjima koja su prirodna posledica takvog načina izbora. U takvim okolnostima, kako je i ukazala dosadašnja politička praksa Srbije, šef države nastoji da kroz političku moć materijalizuje podršku biračkog tela i neposredan politički legitimitet kojim raspolaže. Politički legitimitet koji dobija na neposrednim izborima rađa u predsedniku (ne)opravdano nastojanje da aktivno utiče na političke procese u svojoj državi što može biti u neskladu sa delokrugom njegovih ustavnih ovlašćenja koja mogu biti isključivo protokolarnog karaktera. Tako je moguće da predsednik poseže za vaninstitucionalnim sredstvima da bi uticao na vođenje državne politike, smatrajući da je to svojstveno težini njegovog neposrednog političkog legitimiteta. Tu je uostalom i osnovna slabost ustanovljenog parlamentarnog sistema u nas.

Kako se može zapaziti naš ustavotvorac je postupio suprotno Diveržeovoj maksimi da niko ne ustanovljava neposredan izbor šefa države da bi on služio isključivo za otvaranje sajnova cveća, već da bi delao (Duverger 1978: 21). U tom smislu, dva su moguća puta prevazilaženja postojećeg nesklada u institucionalnoj fizionomiji predsednika Republike. Prvo, umesto neposrednog izbora moglo bi se predvideti da predsednika Republike bira predstavničko telo. Na taj način, uz oslabljeni i izvedeni politički legitimitet, predsednik Republike bi sa postojećim delokrugom ovlašćenja neminovno postao pasivni deo egzekutive lišen efektivnog uticaja na svakodnevne političke procese. Bila bi to prilika za ustanovljavanje kancelarske varijante parlamentarizma u kojoj je premijer alfa i omega političkog života države. Međutim, mišljenja smo da se takva varijanta parlamentarizma može smatrati lošim institucionalnim izborom u ambijentu visokofragmentisanog stranačkog sistema i nestabilnih političkih prilika. Ustavni sistem bi na taj način ostao bez korektivnog mehanizma koji je u stanju da predstavlja adekvatnu i delotvornu protivtežu parlamentu u kome po pravilu dominiraju nestabilne i krhke većine. U još uvek mladim demokratskim postkomunističkim sistemima neophodno je da postoji vlast izvan predstavničkog tela sa nezavisnim političkim legitimitetom koja će predstavljati potencijalnu ravnotežu parlamentu i raspolagati institucionalnim

mehanizmima njegovog zauzdavanja. Budući da se Srbija ne može podičiti svojom parlamentarnom tradicijom takav institucionalni izbor bi vodio ili izrazitoj nestabilnosti koja ne bi mogla da stvori delotvornu egzekutivu ili bi vodio marginalizovanju parlamenta i novom prezidencijalizovanju političkog sistema ali ovoga puta kroz instituciju kancelara. Uostalom, kako se ističe u našoj teoriji, ne treba smetnuti sa uma ni istorijsko nasleđe srpskog naroda koje tradicionalno vapi za vođom i domaćinom čitavog naroda (Pavlović 2003: 30). Ilustrativna može biti i odredba prvog srpskog ustava iz 1835. godine u kome jezgrovito stoji „Knez Srbski glava je države“.

Stoga, primerenijim bi se mogao smatrati drugi put harmonizovanja institucionalne fizionomije predsednika Republike Srbije, koji bi podrazumevao proširivanje delokruga njegovih ovlašćenja. Ma koliko to u prvi mah moglo zvučati apsurdno, delotvorna brana hiperprezidencijalističkoj praksi bi moglo biti snaženje njegovog ustavnopravnog položaja, odnosno dovođenja u sklad neposrednog političkog legitimiteta kojim raspolaže i ustavnih ovlašćenja. Takva situacija bi trebalo da doprinese da funkcionisanje sistema vlasti u praksi bude što približnije pisanom slovu ustavnog teksta, pri čemu bi, istovremeno, postojala i jasna raspodela odgovornosti. U tom smislu, što je i mišljenje profesora Ratka Markovića, vladu je trebalo, „u interesu uravnoteženja vlasti, čvršće vezati u funkcionalnom smislu za predsednika Republike, ne dirajući pri tom u instrumente parlamenta kojima aktivira njenu političku odgovornost“ (Marković 2010: 33) Tako je, umesto dosadašnjeg rešenja po kome vlada dobija investituru od parlamenta, trebalo predvideti rešenje na osnovu koga šef države imenuje premijera, a na njegov predlog i ostale članove vlade. Jasno je da bi trebalo sačuvati i osnovni element parlamentarizma, odgovornost vlade pred parlamentom. Ovakvo institucionalno rešenje ima poseban značaj u situacijama kada nema jasne parlamentarne većine, što je čest slučaj u još uvek mladim i nedovoljno konsolidovanim demokratskim višestranačkim sistemima. U takvim okolnostima šef države je taj koji usmerava političke pregovore i ubrzava postizanje koalicionih dogovora. Međutim, ukoliko postoji jasna parlamentarna većina, šef države neće imati drugog izbora osim da ispoštuje njenu volju pri izboru novog premijera. Izvršnu vlast je trebalo podeliti između šefa države i vlade, pri čemu bi šef države bio odgovoran za vođenje spoljne politike i odbrane. Dakako, najdelotvornije sredstvo zauzdavanja hirovitosti parlamenta je pravo disolucije u rukama egzekutive. Umesto dosadašnjeg rešenja na osnovu koga predsednik Republike može da pristupi raspuštanju parlamenta samo uz obrazloženi predlog Vlade, predsednik Republike je trebalo da dobije samostalno pravo disolucije. Na taj način, ustanovljava se lek za najveću boljku parlamentarizma, a to je njegova sklonost da se deformiše u iskvareni skupštinski sistem u ambijentu nestabilnih parlamentarnih većina. Raspuštajući parlament sa čijom vladom ne može da saraduje, šef države iznosi spor pred građane koji će na izborima arbitrirati o tome ko treba da dobije primat u okviru egzekutive. Nesumnjivo je da će, ukoliko njegova politička stranka izgubi parlamentarne izbore, šef države morati da ispoštuje volju birača i premijeru prepusti primat u izvršnoj vlasti, budući da bi novo raspuštanje parlamenta predstavljalo zloupotrebu ustavnih ovlašćenja, koja bi sasvim sigurno bila i drastično kažnjena na neopravdano ponovljenim parlamentarnim izborima. Razume se, kao protivteža ovom pravu šefa

države parlament bi bio ovlašćen na pokretanje postupka opoziva šefa države, s tom razlikom što bi konačnu reč o tome davali građani na referendumu jer su ga oni na tu funkciju i izabrali. Dakle, građani bi i u ovom slučaju bili arbitri u konfliktu parlamenta i šefa države.

4. Adekvatnost polupredsedničkog sistema za Republiku Srbiju

Stiče se utisak da bi za postojeće društveno-političke prilike polupredsednički sistem predstavljao mudro i racionalno rešenje za Republiku Srbiju (Simović 2008: 147). U teoriji se sa punim pravom ističe da polupredsednički sistem predstavlja disperzivni aranžman teža i protivteža i fleksibilnih mehanizama koji onemogućavaju dominaciju bilo kog od ustavnih organa (Bahro, Bayerlein, Vesper 1998: 208). Upravo zbog te svoje institucionalne fleksibilnosti polupredsednički sistem je pokazao zavidnu moć transformisanja i neprestanog prilagođavanja promenljivim političkim prilikama. Zato je tvorac teorijskog modela polupredsedničkog sistema, Moris Diverže, samouvereno govorio kako je polupredsednički sistem „postao najdelotvornije sredstvo tranzicije od diktature do demokratije u Istočnoj Evropi i bivšem Sovjetskom Savezu“ (Duverger 1997: 137). Da ova rasprava ne bi bila isključivo spekulativnog karaktera pomenimo Portugal koji je najupečatljiviji primer države kojoj je polupredsednički institucionalni sistem omogućio konsolidovanje demokratije i to u veoma nepovoljnom društveno-političkom ambijentu nestabilnog i ideološki polarizovanog višestranačkog sistema sa jakim autoritarnim tendencijama. Ukoliko želimo da izdvojimo neki, nama, vremenski bliži primer, oslonimo se na istraživanje Fiša koji izdvaja Mongoliju kao državu u kojoj je izbor polupredsedničkog sistema predstavljao pravu „blagodanost za demokratizaciju“ (Fish 2001: 331) zato što je u njegovoj prirodi deljenje vlasti. Isti pisac tvrdi da se polupredsednički sistem pokazao uspešnim i u drugim postkomunističkim državama, kao što su Gruzija, Litvanija, Moldavija, Poljska i Rumunija (Fish 2001: 331).

Polupredsednički institucionalni okvir predstavlja unekoliko uravnoteženiji sistem vlasti što mu je uostalom i osnovna prednost nad parlamentarizmom koji se u odsustvu stabilnih parlamentarnih većina deformiše u iskvareni skupštinski sistem. Neposredan izbor šefa države i njegov fiksni mandat mogu da obezbede sistemu političku stabilnost i legitimnost, čak i u okolnostima visokofragmentisanog parlamenta i nestabilnih vlada (Elgie 2007: 55). Ne mogu da ostanu zanemarene ni prednosti polupredsedničkog sistema u odnosu na predsednički sistem. Tako je Paskvino mišljenja da se polupredsednički sistem u praksi ne može deformisati u plebiscitarnu demokratiju kao što je to slučaj sa predsedničkim sistemom (Pasquino 1997: 136). Takođe, za polupredsednički sistem se može vezati još jedna vrlina, na koju nas upozorava Blondel (Blondel 1992: 166). Naime, šef države može da se distancira od svakodnevne politike što je neposredna posledica postojanja strukture dualne egzekutive. Ova odlika polupredsedničkog sistema može biti od velikog značaja u situacijama suočavanja države sa procesom teške ekonomske tranzicije kada predsednik može da prenese odgovornost na premijera za sprovođenje nepopularnih mera (Moestrup 2007: 32–33). Na taj način, sistemu se, žrtvovanjem premijera,

obezbeđuje sigurnosni ventil u cilju ublažavanja političkih tenzija. Takođe, mogućnost distanciranja od svakodnevne politike može da doprinese političkoj neutralnosti šefa države pri čemu on, u takvoj situaciji, može da postane istinski simbol državnog jedinstva i da za sebe preuzme isključivo ulogu moderatorne vlasti.

5. Literatura

1. Avramović, D. (2010). Uvođenje vanrednog stanja prema Ustavu Republike Srbije iz 2006. godine. *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 15(2).
2. Bahro, H., Bayerlein, Be., Veser, E. (1998). Duverger's concept: Semi-presidential government revisited. *European Journal of Political Research*, 34(2).
3. Blondel, J. (1992). Dual Leadership in the Contemporary World. In Lijphart A. (ed.), *Parliamentary versus Presidential Government*. Oxford: Oxford University Press.
4. Vučić, O., Petrov, V., Simović, D. (2010). *Ustavni sudovi bivših jugoslovenskih republika*. Beograd: Dosije.
5. Duverger, M. (1978). *Echec au roi*. Paris: Albin Michel.
6. Duverger, M. (1997). Reflections: The Political System of the European Union. *European Journal of Political Research*, 31(1).
7. Elgie, R. (2007). Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies. *Taiwan Journal of Democracy*, 3(2).
8. Elgie, R. (2008). The Perils of Semi-Presidentialism. Are They Exaggerated?. *Democratization*, 15(1).
9. Fish, S. (2001). The Inner Asian Anomaly: Mongolia's Democratization in Comparative Perspective, *Communist and Post-Communist Studies*, 34(3).
10. Frison-Roche, F. (2005). Le "modèle semi-présidentiel" comme instrument de la transition en Europe post-communiste. Bruxelles: Bruylant.
11. Jovičić, M. (2006). Parlamentarni sistem nasuprot predsedničkom i skupštinskom sistemu. U: Jovičić, M., *Srbija na prelomu vekova, Izabrani spisi* 6, Beograd.
12. Marković, R. (2004). Moć i nemoć predsednika Republike. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 52(3–4).
13. Marković, R. (2007). Ustavni sud u Ustavu Republike Srbije od 2006 godine. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 55(2).
14. Marković, R. (2010) Odgovornost predsednika Republike – prema ustavima Republike Srbije od 1990. i 2006. godine. U: Fira, A. Marković, R. (ur), *Dva veka srpske ustavnosti*. Beograd.
15. Moestrup, S. (2007). Semi-presidentialism in young democracies. In Elgie, R., Moestrup, S. (eds.), *Semi-presidentialism outside Europe*. London: Routledge.
16. Nikolić, P. (1997). *Od raspada do beznađa i nade*, Beograd.
17. Pavlović, M. (2003). Pravnoistorijski i uporednopravni pogled na ustavne promene. u: Vučić, O., Čavoški, K (ur.), *Ustavne promene*, Beograd.
18. Pajvančić, M. (2009). Nadležnost predsednika Republike. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, knj. 69, br. 7-8, jul – avgust, Novi Sad.
19. Orlović, S. (2012). Ustavne norme i položaj Vlade Srbije. *NBP – Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 17(3).
20. Pasquino, G. (1997). Semi-presidentialism: A political model at work. *European Journal of Political Research*, 31(1).
21. Petrov, V. (2008). Novi ustavni sud Republike Srbije. *Nova srpska politička misao*, Posebno izdanje „Ustav i iskušenja“, 2/2008 Beograd.
22. Simović, D. (2008). *Polupredsednički sistem*, Beograd.
23. Tripković, B. (2009). O odgovornosti šefa države u Srbiji: Dva nedovršena koncepta. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine*, knj. 69, br. 7–8, jul – avgust, Novi Sad.

INSTITUTIONAL PREREQUISITES FOR RECONCILIATION OF CONSTITUTIONAL AND REAL POWERS OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary

It is undoubted that the President of the Republic of Serbia represents the most controversial debating issue in constitutional theory and practice. We can find completely opposite attitudes toward the constitutional status of the President of the Republic: on the one hand, the prevailing opinion that the President of the Republic has an active role in the executive branch of the government, but on the other hand, the opinion that the President of the Republic is a figurehead and has only a moderating role. If we remain focused only on normative analysis, there is no doubt that we will be brought to a conclusion that the constitution-maker insisted on the moderating role of the President of the Republic making him an independent constitutional body providing the balance in the system of government. However, if we only analyze functioning of the system of government in practice, it is necessary to conclude that the president of the Republic has an active role in the executive branch. This gap between the written and the real Constitution is a consequence of mistakes and negligence in creating institutional physiognomy of the president of the Republic. Namely, the direct election of the president of the Republic is not followed by adequate powers. We can say that implementation of the semi-presidential system can be one of the possible ways to overcome shortcomings of the constitutional status of the President of the Republic of Serbia in the 2006 Constitution.

NASILJE ULIČNIH KRIMINALNIH GRUPA

*Zoran Đurđević
Slaviša Vuković
Nenad Radović

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Rad pored uvoda i zaključka čine tri logički povezana dela. U uvodu je dat kratak osvrt na etimološko značenje termina „ulična kriminalna grupa“, „gang“ i „banda“. U prvom delu „Pojam i karakteristike uličnih kriminalnih grupa“, autori su svoj predmet istraživanja usmerili na prikaz različitih definicija uličnih kriminalnih grupa, njihovih osnovnih karakteristika, kao i prezentaciju rezultata različitih studija o broju i karakteristikama uličnih kriminalnih grupa u Evropi i SAD-u. Polazeći od hipoteze da je nasilje bitno obeležje uličnih kriminalnih grupa u drugom delu je dat prikaz pojava oblika krivičnog dela ubistva koja se vrše od strane njihovih članova. U ovom delu autori su se osvrnuli i na opis načina izvršenja i principe koji se mogu koristiti u analizi posledice i izvođenju zaključaka o elementima profila nepoznatog učinioca izvršenog ubistva. Logično, na kraju, prezentovani su modeli programa za prevenciju uključivanja mladih u bande Nacionalnog centra za prevenciju kriminala u Kanadi. U zaključku, iznete su osnovne informacije o problemu uličnih kriminalnih grupa u Republici Srbiji.

Ključne reči: ulične kriminalne grupe, nasilje, ubistva, prevencija

1. Uvod

Definicija otkriva sadržaj pojma. Sadržaj pojma čine neophodna, bitna obeležja predmeta, odgovor na dva gnoseološka zadatka: 1) određenje suštine predmeta, odgovor na pitanje šta je određeni predmet; 2) razgraničenje konkretnog predmeta od svih drugih njemu sličnih predmeta (Vodinelic, 1993). Definisano je šta se podrazumeva pod terminima „ulična kriminalna grupa“, „gang“ ili „banda“ je od ključnog značaja za naučnu analizu etioloških i fenomenoloških karakteristika krivičnih dela koja oni vrše i profila njihovih učinilaca. „Gang“ je termin iz

---

* E-mail: zoran.djurdjevic@kpa.edu.rs

engleskog jezika kojim se označava organizovana grupa tri ili više lica, najčešće maloletnika, čiji je cilj asocijalno ponašanje, vršenje krivičnih dela. Slično značenje ima francuska reč „bande“ i italijanska „banda“, koja označava grupu razbojnika, lopova, razbojničku, rđavu družinu (Klajn & Šipka, 2010).

Rezultati istraživanja doveli su do formiranja opšteg stava da je osnovno obeležje članova uličnih kriminalnih grupa nasilničko ponašanje. Postoji veliki rizik da agresivni i nasilni adolescenti postanu deo kolektiviteta kojeg nazivamo ulične kriminalne grupe ili problematične adolescentske grupe. Činjenica je da takve grupe same promovišu nasilje, nasilje je simbol takvih grupa, sredstvo za ostvarenje ciljeva, vršenje krivičnih dela i zaštitu teritorije (Decker & Van Winkle, 1996; Klein, 1995; Klein, Weerman & Thornberry, 2006).

Poseban problem predstavlja povećanje broja uličnih kriminalnih grupa, a samim tim i krivičnih dela sa elementima nasilja koja one vrše. Na porast broja uličnih bandi u Evropi ukazuju Malcolm, Frank i Terence (2006). Trend povećanja broja uličnih kriminalnih grupa registrovan je i u SAD-u (National gang threat assessment, 2009).

Nasilje kao problem se ne rešava nečinjenjem, nečinjenje je odraz nepostojanja svesti o problemu ili znanja za njegovo rešavanje. Uspeh je direktno povezan sa našom posvećenošću i mogućnosti da izgradimo sistemski pristup, sa jasnom podelom odgovornosti u prevenciji i represiji krivičnih dela sa elementima nasilja (Đurđević & Kolarević, 2011).

2. Pojam i karakteristike uličnih kriminalnih grupa

Za objektivnu analizu uličnih kriminalnih grupa neophodno je ukazati po čemu se one razlikuju od drugih kriminalnih grupa, tačnije kriterijume na osnovu kojih se jedna grupa može klasifikovati kao ulična kriminalna grupa, gang.

Na početku analize potrebno je istaći da postoje izvesne razlike između gangova u SAD i Evropi. Isto tako, potrebno je napomenuti da je u SAD realizovan daleko veći broj istraživanja čiji predmet su bile ulične bande i njihova istorija. Drugo, američki istraživači su uspeali tokom skoro jednog veka da postignu dogovor o jedinstvenoj definiciji uličnih bandi. Kancelarija za maloletničko pravosuđe i prevenciju delinkvencije ministarstva pravde SAD, bande mladih definiše kao samo-oformljena udruženja vršnjaka koja imaju: ime; prepoznatljive simbole; liderstvo-vođu; geografsku teritoriju; stalni obrazac sastanaka; i kolektivno (grupno) preduzimanje akcija u obavljanju nelegalnih aktivnosti“ (Howell, 1997).

U konvencionalnim rasparavama, ulične bande u SAD se definišu kao brojni, dobro organizovani subjekti koji mogu da kontrolišu kvartove, delove grada naseljene siromašnijom populacijom. Realizovana istraživanja ukazuju da se ulične kriminalne grupe formiraju i u skladu sa etničkim principom (afro-amerikanci, azijati, itd.). Malcolm i Terence ističu da se o karakteristikama gangova često izvode zaključci samo na osnovu policijskih i medijskih izveštaja o gangovima u Los Anđelesu i Čikagu. Imena nekih od tih gangova su široko poznata: „Crips“, „Bloods“, „Latin Kings“, „Black Gangster Disciples“. Međutim, karakteristike ovih uličnih grupa ne poseduje većina gangova u SAD, a još manje u Evropi.

Na osnovu prikupljenih podataka o uličnim kriminalnim grupama u Velikoj Britaniji i drugim evropskim državama, u Velikoj Britaniji je predloženo da se kao relevantna usvoji sledeća definicija: Relativno trajna, grupa mladih čije aktivnosti su pretežno vezane za ulicu i koja: 1) se vidi (i koju drugi vide) kao primetnu grupu, 2) koja učestvuje u nizu kriminalnih aktivnosti i nasilju, 3) identifikuju sa određenom teritorijom ili čije su kriminalne aktivnosti karakteristične za određenu teritoriju, 4) imaju neki oblik identifikovane organizacione strukture, i 5) u sukobu su sa drugim, sličnim bandama (A Policy Report by the Gangs Working Group, 2009). Sličnu definiciju daje i Pitts, po kome je gang ili ulična kriminalna grupa, grupa udruženih pojedinaca sa identifikovanim rukovodstvom i unutrašnjom organizacijom, koja se identifikuje sa određenom teritorijom u zajednici koja se nastoji kontrolisati, i čiji su članovi angažovani bilo pojedinačno ili kolektivno u vršenju nasilja ili drugih oblika nezakonitog ponašanja (Pitts, 2008).

Analizirajući karakteristike uličnih kriminalnih grupa u Evropi, Klein i Maxson kao kompromisnu definiciju, šta se podrazumeva pod uličnom bandom, navode (Eurogang Network criteria): *Ulične bande (ili problematične omladinske grupe koje korespondiraju sa uličnim bandama) su dugotrajne, grupe mladih čiji identitet uključuje umešanost u nezakonite aktivnosti koje se preduzimaju na ulicama.*

Ova definicija se koristi u gotovo svim evropskim istraživanjima uličnih kriminalnih grupa. Suštinu ove definicije čini pet opštih karakteristika: dugotrajnost, orjentisanost na ulice, mladost članova, identitet grupe i nezakonite aktivnosti. Sve ostale karakteristike mogu se smatrati deskriptivnim varijablama pre nego bitnim elementom definicije, a to su: obrasci starosti, pol i etnička pripadnost, posebne indicije kao što su odeća, argo, tetovaže, amblemi, strukturni problemi kao što je postojanje subgrupa, liderstvo, veličina, ime bande.

Termin „dugotrajna“ je nejasan, kao smernica može se koristiti vremenski period od nekoliko meseci. Dugotrajnost se odnosi na grupu, koja opstaje uprkos promenama članova, koji se mogu menjati. Najveći broj evropskih uličnih grupa traje od 10 do 15 godina. Samo u Kazanju postoji izveštaj koji ukazuje na grupu koja traje preko 20 godina. Termin „mladost“ može da bude dvosmislen. Većina članova su adolescenti ili se nalaze u ranim dvadesetim godinama. Termin „nezakonite“ znači vršenje krivičnih dela i prekršaja. „Identitet“ se odnosi na grupu, a ne na pojedinca (Klein & Maxson, 2006).

Članovi ovih kriminalnih grupa krivična dela vrše na ulici, parkovima, parkinzima, tržnim centrima i drugim sličnim mestima.

Pored toga, ovom definicijom se pravi razlika između uličnih i drugih kriminalnih grupa, kao što su zatvorske bande, bande motociklista, terorističke grupe, narko bande. Ona takođe odvaja ulične bande od mnogobrojnih formalnih i neformalnih omladinskih grupa koje karakteriše predadolescentski i adolescentski period. (Klein, Weerman. & Thornberry, 2006).

Veliki broj istraživačkih studija ukazuje da su članovi uličnih kriminalnih grupa muškarci starosti u proseku između 12 i 21 godine. Registrovano je i povećanje broja devojaka koje postaju članice ovih grupa. Najveći broj evropskih uličnih bandi ima 50 ili manje članova. Do istog rezultata došlo se realizacijom studije samooptuživanja (International Self-Report Delinquency-ISRD), u okviru koje su anketirana lica od 14-21

godine u 11 evropskih država. Prednost ovog istraživanja je gotovo identičan instrument istraživanja koje su koristile države. Podaci u izveštaju se zasnivaju na šest elemenata: nošenje oružja, upotreba pretnje, učešće u neredima ili grupnim tučama na javnom mestu, telesno povređivanje člana porodice, telesno povređivanje nekog ko nije član porodice, povreda nekog upotrebom vatrenog oružja (Junger-Tas, et al, 1994.).

Na osnovu ankete sprovedene 2004. godine (The Home Office's Offending, Crime and Justice Survey, OCJS), izvedena je procena da je 6% mladih starosti od 10 do 19 godina član neke bande („delinkventske omladinske grupe“). Ovaj broj se razlikuje ukoliko se kao relevantan kriterijum uzme kako anketirano lice definiše sopstveni status, po čemu 10 % su sebe definisali kao člana bande. Kada uzmemo u obzir prethodno pomenute kriterijume (Eurogang Network criteria), da takva grupa mora imati najmanje jednu strukturalnu funkciju, samo se 2% ispitanika može kategorisati kao članovi gangova. Prema podacima ankete OCJS, oko 90 % gangova broji između 6 i 50 članova. Bitan element profila mnogih članova gangova su: nasilje u porodici, bilo da su ga doživeli kao svedoci ili žrtve i loše roditeljstvo, posebno nedostatak roditeljskog nadzora (*A Policy Report by the Gangs Working Group*, 2009). Za mlade, koje karakteriše agresivnost i nasilje, postoji veća verovatnoća da postanu članovi uličnih bandi.

Osnovne karakteristike 15 registrovanih bandi u Mančesteru (Bullock & Tilley, 2002) su sledeće:

1) Postoje razlike u strukturi, poreklu, aktivnosti i organizaciji četiri najpoznatije bande u Južnom Mančesteru, iako su svi članovi uključeni u širok spektar kriminalnih aktivnosti.

2) Članstvo bandi čini mešavinu lica istog uzrasta lokalnih grupa, prijateljstva i krvnih srodnika.

3) Kriminalno ponašanje uključuje krivična dela povezana sa narkoticima ali i krivična dela nasilja, koja su samo jedan od elemenata po kojima se prepoznaju.

4) Stopa hapšenja članova bandi ima tendenciju pada sa godinama starosti.

5) Bande u Južnom Mančesteru su ne tako čvrsto (labavo) povezane sa teritorijalnom zonom.

6) Savezi se ponekad formiraju između nekih bandi, ali sukob je endemski i lako se aktivira.

7) Nošenje oružja od strane članova najmanje služi za zaštitu, obaveštajni izveštaji policije ukazuju da je nošenje oružja deo simbolike i instrument za izvršenje krivičnih dela sa elementima nasilja.

8) Postoje jake norme unutar grupa koje utiču na nekoperativnost u policijskim istragama vezanim za pucnjave između bandi, posebno pružanju dokaza, koji podrivaju uspešno krivično gonjenje učinilaca.

U Evropi, ulične bande se često sastoje od etničkih ili nacionalnih manjina, što je odraz imigracija i obrazaca ponašanja u tim zemaljama. Autohtone ulične bande su registrovane u Holandiji, Norveškoj, Danskoj, Nemačkoj, Rusiji i Italiji. Pored njih u Evropi su registrovane i grupe koje se sastoje od: Alžiraca, Marokanaca, Turaka, Indijaca, Pakistanaca, Jamajčana, Kineza i Albanaca (Klein, Weerman. & Thornberry, 2006).

Maxson i Klein su na osnovu šest strukturnih karakteristika (veličine, postojanja podgrupa, starosti članova, vremena postojanja, teritorijalnosti i kriminalne svestranosti) sve ulične kriminalne grupe podelili na pet tipova: tradicionalne, neotradicionalne, ulične kriminalne grupe koje vrše različita krivična dela, koje su specijalizovane za konkretna krivična dela i kriminalne grupe čiji članovi imaju istu identifikacionu karakteristiku (na primer, nacionalnost). Ovih pet tipova uličnih kriminalnih grupa obuhvataju od 75% do 95% svih američkih uličnih bandi. Preliminarna analiza evropskih izveštaja o uličnim kriminalnim grupama pokazuje da se ova tipologija može koristiti i u Evropi, iako postoje razlike u proporcijama ovih pet formi u odnosu na američku sliku uličnih kriminalnih grupa (Maxson & Klein, 1995, Klein & Maxson, 2006).

Prema Maxson-Klein tipologiji, dominantan oblik u Evropi i SAD su ulične kriminalne grupe koje vrše različita krivična dela. To je pretežno grupa adolescenata, koja traje od 10 do 15 godina i ima 10 do 50 članova. Njihov kriminalni obrazac ponašanja je svestran. Prema prisutnosti, sledeća najčešće registrovana ulična kriminalna grupa u Evropi je specijalizovana, sa manjim brojem članova, ali u proseku starijih, koja je svoju kriminalnu delatnost usko definisala na mali broj krivičnih dela. U ovu grupu spadaju skinhedsi i grupe koje uglavnom vrše krivična dela imovinskog kriminaliteta, sa elementima nasilja ili distribuciju narkotika.

Tradicionalni ili neotradicionalni tip ulične kriminalne grupe, koje su uobičajene u SAD, još uvek se retko pojavljuju u Evropi (registrovani su u Mančesteru, Oslu i Kazanju). One podsećaju na stereotipe američkih uličnih kriminalnih grupa. To su velike, multiregionalne grupe u okviru kojih postoje podgrupe na osnovu starosti ili prebivališta. Po svom profilu one su teritorijalne i sa raznovrsnim kriminalnim obrascima.

U SAD istraživači su registrovali tri osnovne vrste kriminalnih grupa: ulične bande, zatvorske bande i moto-bande koje se bave vršenjem krivičnih dela (OMG-outlaw motorcycle gangs). U Izveštaju o nacionalnoj proceni pretnje od bandi, u odnosu na područje koje jedna kriminalna grupa zauzima konstatovano je da (National gang threat assessment, 2009):

1) Trenutno, na nacionalnom nivou u SAD je registrovano 11 uličnih bandi, sa saradnicima i članovima i u drugim državama. Nacionalne bande obično imaju nekoliko stotina do nekoliko hiljada članova širom zemlje, koji posluju u više regiona.

2) Ulične bande na regionalnom nivou sve više distribuiraju drogu na veliko. Registrovano je najmanje pet takvih uličnih bandi (Florenca 13, Fresno Bulldogs, Latin Disciples, Tango Blast i United Blood Nation). Tipično, na regionalnom nivou bande imaju od nekoliko stotina do nekoliko hiljada članova. Pored toga, bande na regionalnom nivou mogu imati neke članove u inostranstvu.

3) Lokalne ulične bande, koje se nazivaju i bande iz susedstva svoje aktivnosti su usmerile na formiranje dilerske preže za prodaju narkotika. Trenutno, većina uličnih bandi su na lokalnom nivou, bande koje krivična dela vrše na konkretnom području, lokacijama. Lokalne ulične bande obično broje od tri do nekoliko stotina članova. Većina ovih bandi vrše različita krivična dela, uključujući i prodaju narkotika.

Kriminalna grupa ima lidera koji izdaje naređenja i uzima najveći deo novca dobijenog od kriminalnih aktivnosti. Članovi bandi se raspoznaju po načinu odevanja, frizurama i tetovažama kao identifikacionim znakovima. Mnoge ulične grupe imaju svoje ime, logo ili neki drugi identifikacioni znak. Za svaku grupu su karakteristični posebni oblici komunikacije, odnosi u grupi i sa licima van grupe. Žrtve takvih bandi mogu biti pripadnici određenih manjina, zastupnici određenih stavova ili u okviru grupe posebnih vrednosti (Douglas, Burgess, Burgess, & Ressler, 2006). U skladu sa ovim kriterijuma za nas su karakteristični grupe skinheda. Pored toga, članovi različitih uličnih kriminalnih grupa dele i neke zajedničke vrednosti. To je pre svega jako izgrađeno osećanje pripadnosti grupi, svest o potrebi poštovanja pravila grupe i solidarnost među članovima grupe.

U Glazgovu, sa populacijom od oko 600.000 stanovnika, registrovano je oko 100 bandi, a u Londonu sa 7,5 miliona stanovnika 171 banda. (A Policy Report by the Gangs Working Group, 2009). Naravno, ovde treba imati u vidu da broj bandi zavisi od korišćene definicije, odnosno njenih kriterijuma za kategorizaciju jedne grupe u uličnu grupu, bandu.

Programom „Home Office“ predviđeno je 18 miliona funti za prevenciju u periodu od 2011-2013 (Home Office, 2011), koja su prvenstveno usmerena na London, Mančester i Zapadni Midlend, u cilju rešavanja problema nasilja mladih. Deo sredstava je takođe posvećen lokalnim programima širom zemlje kako bi se sprečilo povređivanje nožem i nasiljem uličnih bandi. U cilju objektivnije analize, Aleasha smatra da policija treba da uvede posebne evidencije za registrovanje krivičnih dela izvršenih od strane grupa, što će pomoći u efikasnijoj usmerenosti resursa policije (Aleasha, 2011).

U skladu sa procenom (National Gang Threat Assessment) za 2011. godinu koji je izrađen od National Gang Intelligence Center (NGIC), oko 1,4 miliona lica su članovi više od 33.000 bandi u SAD. U Los Anđelesu u 2006. godini registrovano je 463 ovakve bande.

3. Nasilje uličnih kriminalnih grupa

U vremenskom periodu od 2003. do 2008. godine u Los Anđelesu, Oklahoma Sitiju, Long Bidžu, Ouklendu i Nju Džerziju, ulične kriminalne grupe su izvršile 856 ubistava od ukupno 2933 (2.077). Da bi bliže identifikovali karakteristike ovih ubistava uzećemo podatke o ubistvima izvršenim na području Los Anđelesa u periodu od 2006. do 2008.): kao sredstvo izvršenja u 95,8% korišćeno je vatreno oružje, u 64,7% ubistvo je izvršeno na ulici; u 40,1% slučajeva ubistva su vršena u popodnevnom i večernjim časovima (17,00-23,59) a noćnim 31,9%. (00,00-6,59); u toku vikenda, subotom i nedeljom je izvršeno 40,09% ubistava. Ubistvo je drugi vodeći uzrok smrti među osobama starosti od 15-24 godina u Sjedinjenim Državama (A Policy Report by the Gangs Working Group, 2009). Posebno zabrinjava činjenica da procentualna zastupljenost ubistava povezanih sa uličnim kriminalnim grupama u ukupnom broju ubistava raste. Na primer, 1985. godine 20,5% ubistava je bilo povezano sa bandama, a 2001. godine čak 54,9%. Prema Odeljenja za

ubistava Los Anđelesa 42 % svih ubistava izvršenih u okrugu Los Anđelesa je povezano sa bandama (Los Angeles County Sheriff's Department Homicide Bureau).

Ubistva izvršena od strane članova uličnih kriminalnih grupa se razlikuju od ubistava izvršenih od strane lica koja nisu njihovi članovi: članovi ganga ubistva vrše u saučesništvu (66% prema 13%); sredstvo izvršenja je vatreno oružje (76% prema 18 %); ubistva su povezana sa trgovinom narkoticima (62% prema 9%). Najčešći razlozi nasilja američkih bandi su rivalstvo i teritorijalni sporovi povezani sa trgovinom drogom (Malcolm, Frank, & Terence, 2006).

Najčešće žrtve ubistava uličnih kriminalnih grupa su članovi iste kriminalne grupe kojoj pripada i učinilac (učinioci) i članovi druge, konkurentske kriminalne grupe. Međutim, ne treba zaboraviti ni ubistva u toku izvršenja krivičnog dela (kojima se otklanja prepreka za izvršenje ili ubija potencijalni svedok koji je se zatekao na mestu izvršenja), kao ni ubistva kojima se želi sprečiti postupak dokazivanja protiv članova kriminalne grupe. Konkretnije, ulične kriminalne grupe promovišu nasilje, nasilje je sredstvo koje se koristi u izvršenju krivičnih dela, disciplinovanju svojih članova, odbrani svoje teritorije i sprečavanju dokazivanja.

Cilj ubistva izvršenog u toku izvršenja drugog krivičnog dela je sticanje materijalne dobiti. U ovu grupu spadaju ubistva koja ulične kriminalne grupe izvrše u toku izvršenja pre svega razbojništva i razbojničke krađe, odnosno ubistvo lica prema kojima je primenjena sila da bi se oduzela ili zadržala u svom pritežanju tuđa pokretna stvar. Međutim, ovde treba razlikovati i ubistva kojima se omogućava vršenje takvog krivičnog dela. Ovu grupu ubistva za cilj ima izvršenje drugog krivičnog dela. Dragana Kolarić kao primere ovog ubistva navodi ubistvo vaspitačice u vrtiću kako bi se kidnapovalo dete, ubistvo supruga da bi se silovala žena (Kolarić, 2008). Ubistvo je rezultat panike, konfuzije i impulsivnosti do kojih dolazi kada se član kriminalne grupe nađe u neočekivanoj i po njega stresnoj situaciji. Učinilac žrtvu doživljava kao pretnju uspešnom izvršenju krivičnog dela čiji je cilj pribavljanje protivpravne imovinske koristi. Pored toga, u ovu grupu spada i ubistvo otetog lica za koje nije plaćen traženi iznos ili nisu poštovana tražena pravila u toku plaćanja i primopredaje otetog lica. Za Douglasa i saradnike, primarni motiv ovih ubistava je imovinska korist dok ubistvo predstavlja sekundarni motiv (Douglas et al., 2006).

U okviru iste kriminalne grupe nasilje, ubistvo je i sredstvo za disciplinovanje, kažnjavanje nedisciplinovanih i neposlušnih. Ubistvo lica zbog prekršenih pravila ponašanja za cilj ima disciplinovanje svih koji mogu prekršiti uspostavljena pravila. Ova ubistva su često povezana sa trgovinom narkoticima, funkcionisanjem narko-tržišta. Prekršaj se može sastojati u zadržavanju jednog dela novca koji po definisanim ulogama ne pripada njemu, krađi od kupaca ili na neki drugi način pravljenju opstrukcije. Ovakva pravila najčešće krše dileri.

Motiv ubistva člana sopstvene kriminalne grupe, može biti poseban vid disciplinovanja (zaštita informacija o kriminalnim aktivnostima grupe), kao što je eliminisanje informatora (saradnika policije). *Informator* (saradnik) je lice koje je uključeno u kriminalne aktivnosti i koje informacije o nedozvoljenoj proizvodnji i trgovini narkoticima i licima uključenim u celokupan posao prenosi policiji.

Nekada nasilje pretstavlja kaznu za neuspeh članova, što je karakteristika Meksičkih kriminalnih organizacija (na primer, otmice, mučenja članova čije su pošiljke narkotika konfiskovane na američkoj granici). Međutim, ne treba zaboraviti ni ubistva čiji je cilj preuzimanje kontrole od strane sukobljenih frakcija u okviru iste kriminalne grupe. Tada se nastoji ubiti vođa kriminalne grupe. Ubistvo može izvršiti član jedne frakcije ili za to može biti angažovano lice koje nije član kriminalne grupe (naručena, plaćena ubistva) ili druga kriminalna grupa.

Ubistvo može biti posledica povrede teritorije od strane predstavnika druge ulične kriminalne grupe. Kako smo već rekli, ove kriminalne grupe se formiraju na području jedne teritorije, kao zone svoje odgovornosti, koju štite od pripadnika gangova sa susednih teritorija. Do oružanih sukoba dolazi kada nastane konflikt oko teritorije. Usled jačanja, gang nastoji da zonu svog uticaja proširi na susedne teritorije koje su pod kontrolom drugog ganga, što po pravilu dovodi do sukoba. Eliminacija konkurencije, potreba za proširenjem zone uticaja i kontrole kriminalnih aktivnosti (na primer, tržišta narkoticima), čiji je cilj uvećanje profita uvek dovodi do obračuna, koji za posledicu imaju ubistvo jednog, a često i više članova konkurentskih kriminalnih grupa. U zavisnosti od izabrane strategije, često meta napada je vođa konkurentske kriminalne grupe. Polazna osnova ove strategije je da će se grupa najpre dezorganizovati i nad njom preuzeti kontrola ukoliko se ukloni njen prvi čovek. Učinioci i žrtve ovih ubistava obično su dobro poznate policiji i već su registrovani kao izvršioci krivičnih dela, to su članovi tih grupa.

Posebna vrsta ubistava je ubistvo čiji je cilj sprečavanje dokazivanja krivičnih dela, ubistvom pripadnika policije, tužilaštva, suda i drugih kojima su poznate relevantne informacije za postupak dokazivanja. U ovu grupu ulaze i svedoci, veštaci i sva druga lica koja mogu dati doprinos dokazivanju ilegalne trgovine narkoticima.

Ukoliko se navedenim ubistvima želi poslati poruka najčešće se za mesto izvršenja bira javno mesto. Posle ubistva učinioci ne uništavaju tragove krivičnog dela, mesto izvršenja ostaje nepromenjeno, odnosno radnja fingiranja izostaje. U preduzimanju radnje učestvuju veći broj lica, u kome se koristi veliki broj različitog vatrenog oružja, uključujući i automatsko, što za posledicu ima veliki broj povreda na žrtvama, povreda koje su nesrazmerne cilju koji se želeo postići (ispoljena velika destruktivnost). S obzirom da se ubistva vrše najčešće na javnim mestima, gde ima veći broj lica, nisu retke ni slučajne žrtve. Učinilac u žrtvu često isprazni ceo okvir. Rane koje za uzrok imaju smrt obično se nalaze u predelu glave ili grudi. Posle ubistva mesto izvršenja ostaje u neredu, bez brige o telu žrtve (žrtava). Telo se najčešće ne skriva, čak može biti ostavljeno u položaju kojim se želi poslati neka poruka. Nekada se na mestu izvršenja ostavljaju takvi tragovi koji imaju za cilj da istragu usmere na članove druge kriminalne grupe. Ukoliko je član konkurentske kriminalne grupe prethodno otet, tada se na telu nalaze rane koje ukazuju na metodologiju mučenja, gde se prvo puca u ruke, noge, kolena, a zatim u grudi i glavu. Pored toga, na telu se mogu naći povrede koje ukazuju na prisustvo rituala koji ukazuje na osvetu. Posebno veliki broj ubistava povezanih sa narko-tržištem vrši se u Meksiku (Izvor CRS Report for Congress-Mexico: Issues for Congress, February 15, 2012).

Pored nasilja povezanog sa trgovinom narkoticima došlo je do povećanja i drugih krivičnih dela organizovanog kriminala. Prema poslednjim procenama, broj

otmica od 2007. godine je porastao za 188%, oružanih pljački za 47% a iznuda za 101% . (CRS Report for Congress, 2012: 8-9). Prema izveštajima National Drug Intelligence Center (NDIC) i National Drug Threat Survey (NDTS), kriminalne bande u SAD vrše 80 % svih krivičnih dela u mnogim zajednicama.

4. Modeli programa za prevenciju uključivanja mladih u bande

U prikazu modela programa za prevenciju kriminala koji je objavio Nacionalni centar za prevenciju kriminala u Kanadi navedena su tri programa za sprečavanje uključivanja mladih u bande i to: "Prekidanje kruga" (*Breaking the Cycle*), "Prekid paljbe u Čikagu" (*Chicago Ceasefire*) i "Iskorenjivanje i zasejavanje" (*Weed and Seed*) (National crime prevention centre, 2011). Ciljna grupa kod programa "Prekidanje kruga" su mladi kod kojih postoji rizik učešća u bandama uzrasta od 15-26 godina, članovi bandi i bivši članovi, trenutno nezaposleni i oni koji ne pohađaju školu, posvećeni aktivnom učešću u programu. Cilj program je smanjivanje agresivnosti, zloupotrebe supstanci, nezaposlenosti i negativnog uticaja vršnjaka i povećanje prosocijalnog angažovanja u zajednici. Program obuhvata intenzivni lični razvoj od 2-3 nedelje kroz učenje različitih tema, npr. muška dominacija i nasilje, razvoj veština komunikacije i interpersonalnih odnosa. Tokom jedne nedelje razvijaju se individualni planovi, a mladi sami ocenjuju svoj napredak u programu, tako da se na kraju evaluacije biraju učesnici za Program mladih vođa ambasadora i zapošljavanje koji traje 25 nedelja i ograničen je na dve grupe po 25 članova i 28 nedeljnih sesija. U ovoj komponenti mladi učestvuju u sesijama za sticanje socijalnih, kognitivnih, bihevioralnih i moralnih veština, predstavljaju sebe vršnjacima u školi, porodicama, grupama u zajednici i medijima s ciljem podizanja svesti rizične populacije i opšte javnosti o opasnostima članstva u bandi. Evaluacija programa 2003-2004 godine pokazala je da je od 14 mladih program uspešno završilo 11 i oni su se vratili u školu ili na tržište rada, a sproveli su i 114 prezentacija u zajednici i školama koje su imale značajan uticaj na stanovnike i mlade. Program se sada sprovodi prema 303 mlade osobe (207 muškog pola), a nakon 28 nedelja program je završilo 74% lica.

Program "Prekid paljbe u Čikagu" (National crime prevention centre, 2011) usmeren je ka mladima uzrasta 16-25 godina u visokom riziku učešća u bandama i deo je Projekta Čikaga za prevenciju nasilja. Program obuhvata rad sa partnerima zajednice, grade, države i federacije u smanjivanju broja ranjavanja i ubistava u Čikagu. Mladi u programu moraju ispunjavati najmanje 4 uslova, kao što su: uzrast od 16-25 godina, da su ranije hapšeni i bili u zatvoru, da su bili žrtve ranjavanja i da su ilegalno prodavali drogu na ulici. Program ima pet komponenti: mobilisanje zajednice (izgradnja podrške stanovnika, privrednika i organizacija u zajednici, definisanje planova prevencije nasilja, tj. opis ciljeva, aktivnosti, problema, postojećih programa i resursa u zajednici); pružanje pomoći mladima (pronalaženje mladih u visokom riziku za učešće u nasilju ili koji su već učestvovali u nasilju, dobijanje njihovog poverenja i preusmeravanje sa nasilnog životnog stila, tj. nalaženje posla, povratak u školu); edukacija javnosti (putem postera, flajera i sl.) o nasilničkom kriminalu i posledicama; učešće vođa verskih zajednica (obezbeđivanje prihvatilišta,

ubeđivanje mladih u riziku da odustanu od nasilja); i učešće krivičnog pravosuđa (saradnja zajednice i lokalne policije, obaveštavanje osoblja programa i partnera u zajednici od strane policije o nasilnim incidentima kako bi se angažovali u prevenciji). Program obuhvata organizovanje sastanaka za osoblje programa i članove zajednice, redovnu obuku za osoblje projekta, saradnju sa partnerima u definisanju planova i rešavanju problema. Evaluacija programa od strane Ministarstva pravde SAD u mestima Auburn Gresham, Englewood, Logan Square, Rogers Park, Southwest, West Garfield Park i West Humboldt Park, u procesu nakon 5 godina pokazala je mešovite, ali pozitivne rezultate. U četiri mesta smanjen je broj korišćenja vatrenog oružja (od 17%-24%) i broj ranjavanja (16%-34%), a u jednom (Auburn Gresham) je smanjen i broj ubistava vatrenim oružjem.

Program "Iskorenjivanje i zasejavanje" (National crime prevention centre, 2011) usmeren je ka susedstvima sa visokim nivoima kriminala, posebno aktivnostima bandi, nasilničkim kriminalom i kriminalom u vezi sa drogama. To je program prevencije u zajednici koji kombinuje sprovođenje zakona, rad policije u zajednici, mobilisanje zajednice i prevenciju kriminala. Cilj mu je "iskorenjivanje" kriminalaca koji se uključeni u zloupotrebu droga i nasilnički kriminal u zajednici i "zasejavanje", odnosno podsticanje prevencije, tretmana i restorativnih programa kako se kriminal ne bi vratio na područje zajednice. U okviru rada u zajednici policija nastoji da izgradi osećaj odgovornosti za stanje bezbednosti kod građana, a stanari se podstiču na učešće u procesu rešavanja problema koji dovode do vršenja krivičnih dela. Restorativni programi u susedstvu usmereni su ka stvaranju mogućnosti zapošljavanja, poboljšanju uslova stanovanja i ekonomskom razvoju. Evaluacija na 8 lokacija u SAD je pokazala da uspeh programa varira. Na 6 lokacija smanjen je broj teških krivičnih dela (npr. ubistva, silovanja, razbojništva, teške krađe na provalan način, krađe vozila, kriminal u vezi sa drogama). Utvrđeno je da uspeh programa zavisi od snage institucija i organizacija u zajednici, težine kriminala i ekonomske razvijenosti područja. Na lokacijama gde je ostvaren veći uspeh program je bio usmeren ka manjim grupama populacije, a građani i lokalne organizacije bili su više uključeni u proces odlučivanja.

Slično aktivnostima u navedenim programima, Bellis i saradnici ukazuju da je Kancelarija za maloletničko pravosuđe i prevenciju delinkvencije u SAD testirala obuhvatan model za prevenciju učešća u bandama (koji je pokazao uspešne i ponekad mešovite rezultate), a koji čini pet strategija za postupanje sa nasiljem bandi: 1) mobilisanje zajednice (uključivanje građana lokalne zajednice, mladih, grupa i službi u zajednici i koordiniranje novih mogućnosti za mlade u bandama i u riziku); 2) socijalna intervencija: obezbeđivanje usluga (preko službi za mlade, škola, itd.) za mlade u bandama i u riziku, kao i za porodice u riziku; 3) obezbeđivanje mogućnosti: obezbeđivanje pristupa programima posebne edukacije, obuke i zapošljavanja za mlade uključene u bande i u riziku; 4) suzbijanje: formalna i neformalna socijalna kontrola koja obuhvata nadzor i praćenje mladih u bandama od strane pravosudnih organa, organizacija u zajednici i škola; i 5) organizaciona promena i razvoj: razvoj i sprovođenje politika za najefikasnije korišćenje dostupnih resursa (Bellis, et. al., 2010: 27).

U Bostonu u SAD je sproveden program "Operacija prekid paljbe" s ciljem smanjivanja ubistava mladih u gradu kroz partnerstvo agencija krivičnog

pravosuđa, socijalnih i drugih službi (Bellis, et. al., 2010: 19). Policija je usvojila pristup nulte tolerancije prema nasilju i prestupima u vezi sa vatrenim oružjem i obezbedila upoznavanje članova bandi sa tim pristupom kroz sastanke i ostale aktivnosti. Krivična dela sa elementima nasilja i u vezi sa vatrenim oružjem postala su predmet usmerene i pojačane represivne akcije. Članovima bandi pružena je podrška kako bi napustili nasilan životni stil, a upućivani su na posao i omogućen im je pristup socijalnim uslugama. Evaluacija programa pokazala je značajno smanjenje ubistava mladih, smanjenje napada uz upotrebu vatrenog oružja i smanjenje poziva upućenih policiji zbog paljbe iz vatrenog oružja.

U svetu se koriste različite strategije za sprečavanje učešća mladih u bandama i u nasilju od pristupa nulte tolerancije kroz represivno postupanje, do rada policije u zajednici i intervencija kao što su edukativni programi, mentorstvo vršnjaka i usluge za pružanje pomoći mladima (Bellis, et. al., 2010: 27). S druge strane, pristup nulte tolerancije usmeren isključivo ka represiji i zatvaranju članova bandi nije dovoljno uspešan u sprečavanju problema od strane mladih u bandama, dok je u Centralnoj Americi uočeno da agresivni represivni pristupi čine problem još gorim, jer su povećali nasilje i učinili članove bandi organizovanijim. Uz to, pristupi prijateljstva prema bandama (edukacija i druge aktivnosti prema mladima u riziku) nisu se pokazali kao uspešni u Centralnoj Americi, a razlog može biti i to što su potrebne veće socijalne i ekonomske investicije za smanjivanje socijalne isključenosti, nejednakosti i nedostatka mogućnosti zapošljavanja (Bellis, et. al., 2010: 28).

Prikaz navedenih programa pokazuje da prevencija uključivanja mladih u bande treba da obuhvati aktivnosti većeg broja subjekata, među kojima su aktivnosti usmerene ka smanjivanju siromaštva, odnosno povećanju zaposlenosti, razvoju veština socijalne kompetencije, smanjivanju dostupnosti vatrenog oružja, kao i jačanje odvrćajućeg efekta represivne delatnosti posebno značajne. Istovremeno neophodno je nastaviti razvoj preventivnih programa, evaluaciju njihovog uticaja, a posebno poboljšati dokumentovanje preduzetih aktivnosti kako bi se utvrdili konkretni uslovi pod kojima te aktivnosti daju uspešne rezultate (opširnije o evaluaciji preventivnih programa u: Vuković, 2010). Program "Operacija prekid paljbe" u Bostonu dobar je primer dokumentovanja preduzetih aktivnosti. Dosledno sprovođenje planiranih aktivnosti u okviru tog programa ključni je razlog njegovog uspeha (Kennedy, et. al., 2001), dok je nepotpuna realizacija preventivnih programa za smanjivanje nasilja maloletnika uz upotrebu vatrenog oružja u Atlanti i Los Anđelesu razlog njihovog neuspeha (Vuković, 2012: 796-797).

5. Zaključak

Prvi korak za uspešno suprotstavljanje nasilju, uključujući i nasilje uličnih kriminalnih grupa, pored donošenja adekvatne zakonske regulative, je jačanje svesti o potrebi za organizovanom akcijom države, koja mora biti zasnovana na multiagencijskoj saradnji, neophodnoj kako za prevenciju tako i za represiju. Ako prihvatimo princip „da bi problem rešili moramo ga upoznati“, naučna analiza je preduslov za definisanje efikasnih mera sprečavanja i dokazivanja krivičnih dela nasilja. Rezultat prevencije i represije direktno zavisi od rezultata naučne analize

(Đurđević, Z., 2007). Neophodna je naučna analiza, izgradnja instrumenata za ranu identifikaciju elemenata koji mogu uticati, da neko postane učinilac ili žrtva krivičnog dela nasilja (Đurđević, Radović & Kolarević, 2012). Svakako, poseban predmet analize trebalo bi da bude usmeren na uzroke, zašto neko postaje član ulične kriminalne grupe, koji egzogeni i endogeni faktori utiču na njegovo ponašanje u grupi i vršenje krivičnih dela nasilja? Pozitivna činjenica je da kod nas ne postoje ulične kriminalne grupe na tom nivou organizacije o kakvim je bilo reč. Međutim, to ne znači da one ne mogu biti formirane. Kod nas poseban problem predstavljaju navijačke grupe koje vrše nasilje i koje su pored pripadnosti jednom klubu organizovane i po teritorijalnom principu. Njeni članovi vrše veliki broj krivičnih dela sa elementima nasilja, povezanih i sa trgovinom narkoticima. Potrebno je imati u vidu da su sukobi ekstremnih navijačkih grupa u poslednjih deset godina (1999-2009) odneli deset ljudskih života, čime je Srbija, po tom pokazatelju, na prvom mestu u Evropi (Simonović, Đurđević & Otašević, 2011).

Nasilje, prevencija nasilja zahteva kontinuiranu i sinhronizovanu akciju države, na analizi i prevenciji faktora koji dovode do nasilja, naročito među adolescentima.

6. Literatura

1. Aleasha, C. (2011). Youth gangs in the Uk: myth or reality? *In Internet Journal of Criminology*. ISSN 2045-6743 (Online).
2. Bellis A.M., Jones L., Hughes K., & Hughes S. (2010). *Preventing and Reducing Armed Violence – What Works?* Background paper, Oslo Conference on Armed Violence, Achieving the Millennium Development Goals 20-22 April 2010, Liverpool John Moores University, World Health Organization, Norwegian Ministry of Foreign Affairs and United Nations Development Programme
3. Bullock, K., & Tilley, N. (2002). Shootings, gangs and violent incidents. In Manchester: Developing a crime reduction strategy, Home Office, Crime Reduction Research Series Paper.
4. Congressional Research Service (2012). CRS Report for Congress-Mexico: Issues for Congress, February 15, 2012.
5. Douglas, J., Burgess, W.A., Burgess, G.A., & Ressler, K.R. (2006). *Crime Classification Manual: A Standard Investigating Classifying Violent Crime*, (2th ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
6. Decker, S. H., & Van Winkle, B. (1996). *Life in the gang: Family, friends, and violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Đurđević, Z. (2007) Pojam i vrste analize kriminaliteta. U: *Nauka Bezbednost Policija, Kriminalističko-policijska akademija*, br.1/2007, 93-110.
8. Đurđević, Z., & Kolarević, D. (2011). Krivična dela sa elementima nasilja izvršena od strane dece i maloletnika-karakteristike, determinante i standardi prevencije. U: *Tematski zbornik Nasilje u školama i njegovo sprečavanje i suzbijanje, Kriminalističko-policijska akademija*, 113-134.
9. Đurđević, Radović, N., & Kolarević, D. (2012). Motivacioni modeli višestrukih-serijskih ubica. U: *Žurnal za kriminalistiku i pravo, Kriminalističko-policijska akademija*, br.1, 67-76.
10. Howell, J. C. (1997). *Youth Gangs*. OJJDP Fact Sheet (Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice, December 1997).

11. Home Office (2011). *Knife, Gun and Gang Related Violence*. Izvor: <http://www.homeoffice.gov.uk/crime/knife-gun-gang-youth-violence/>, dostupno: 04.04.2011.
12. Junger-Tas. J., Terlouw, G.-J., & Klein, M. W. (eds) (1994). *Delinquent behaviour among young people in the Western world*. Amsterdam/New York: Kugler Publications.
13. Kennedy M. D., Braga A. A., Piehl M. A., & Waring J. E. (2001). *Reducing Gun Violence: The Boston Gun Project's Operation Ceasefire*. Washington, D.C.: U.S. Department of Justice – Office of Justice Programs – National Institute of Justice
14. Klajn, I., & Šipka, M. (2010). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
15. Klein, M. W. (1995). *The American street gang: Its nature, prevalence, and control*. New York: Oxford University Press.
16. Klein, W. M., Weerman, F. M., & Thornberry, P. T. (2006). *Street Gang Violence in Europe*. In: *European Society of Criminology*, Vol. 3 (4): 413–437.
17. Klein, M. W., & Maxson, C. L. (2006). *Street gang patterns and policies*. Oxford: Oxford University Press.
18. Kolarić, D. (2008). *Krivično delo ubistva*. Beograd: Službeni glasnik.
19. Malcolm, W. K., Frank, M. W., & Terence, P. T. (2006). *Street Gang Violence in Europe*. In *European Journal of Criminology*, European Society of Criminology, Volume 3 (4), 413–437.
20. Maxson, C. L., & Klein, M. W. (1995). *Investigating gang structures*. *Journal of Gang Research* 3, 33–40.
21. National Crime Prevention Centre (2011). *Primising and model crime prevention programs Volume II*. Canada, Ottawa: Public Safety Canada, National Crime Prevention Centre
22. *National Drug Intelligence Center & National Drug Threat Survey* (2009). *National gang threat assessment 2009*, No. 2009-M0335-001.
23. Pitts, J. (2008) *Reluctant Gangsters: The Changing Face of Youth Crime*, Cullompton: Willan Publishing.
24. *A Policy Report by the Gangs Working Group & The Centre for Social Justice* (2009). *Dying to Belon : An In-depth Review of Street Gangs in Britain*.
25. Simonović, B., Đurđević, Z., & Otašević, B. (2011). *Violence at sporting events in The Republic of Serbia-National and prevention and repression*. In: *Journal of Criminalistics and Law*, Academy of Criminalistics and Police Studies, No. 3, 81-98.
26. Vodinelić, V. (1993), *Problematika kriminalističko-taktičkih instituta informant, informator i prikriveni policijski izviđač u demokratskoj državi*, *Bezbednost*, br.3. 123-140.
27. Vuković S. (2010). *Prevenција kriminala*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija
28. Vuković S. (2012). *Firearms control in function of crime prevention*. – In: Milošević G. (ed.). *Archibald Reiss Days - thematic proceedings of international significance*, Academy of criminalistic and police studies, Belgrade, 783-800.

VIOLENCE OF CRIME STREET GROUPS

Summary

The article contains introduction, conclusion and three logically connected chapters. Introduction presents a short review of etymology meaning of the term “street crime group”, “gang” and “clan”. In the first chapter “Concept and characteristics of street crime groups” the authors research different definitions

of street crime groups, their basic characteristics, as presentation results from different studies of numerous and characteristic street crime groups in Europe and the United States. Based on the hypothesis that violence is important feature of street crime groups, the second chapter presents phenomenology of homicide which are committed by their members. In this chapter the authors indicate *modi operandi* and the principles which could be used in the analysis of consequences of unknown offender profile of homicide. Conclusion contains information about problems related to street crime groups in the Republic of Serbia.

MODELI MORFOLOŠKOG STATUSA STUDENTKINJA KRIMINALISTIČKO-POLICIJSKE AKADEMIJE DEFINISANI METODOM MULTIKANALNE BIOELEKTRIČNE IMPEDANCE¹

*Milivoj Dopsaj

Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu

Raša Dimitrijević

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Višegodišnji uticaj gojaznosti i fizičke neaktivnosti može dovesti do negativnih psihosocijalnih i zdravstvenih posledica, a posebno kod devojaka i žena čija struktura tela ima veći procenat masne komponente u poređenju sa muškarcima. Cilj istraživanja bio je definisanje karakterističnih grupa (klastera) sa aspekta morfološkog prostora studentkinja KPA. Merenja su obavljena na Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu metodom multikanalne bioelektrične impedance – In Body 720. Uzoraka ispitanika su bile 144 studentkinje KPA: uzrast – $19,7 \pm 1,1$ godina; TV – $169,28 \pm 5,27$ cm; TM – $61,28 \pm 6,86$ kg; BMI – $21,37 \pm 1,99$ kg·m⁻². Osnovne varijable klasifikacije su bile: telesna masa (TM, kg), intra celularna tečnost (ICW, L), ekstra celularna tečnost (ECW, L), proteini (kg), minerali (kg), masa minerala iz sadržaja kostiju (Osseous, kg), ukupna masa telesnih masti (BFM, kg), masa skeletnih mišića (SMM, kg), visceralna mast (VFA, cm²) i masa živih ćelija u organizmu (BCM, kg). Izvedene varijable su bile: indeks mase tela (BMI, kg·m⁻²), procenat masti u telu (PBF, %) i procenat mišića u telu (PSMM, %). Rezultati su statistički obrađeni primenom deskriptivne statistike, klaster analize i kanoničke diskriminativne analize. Klaster analizom je izdvojeno 3,47% u prvom, 30,56% u drugom, 28,47% u trećem, 29,17% u četvrtom i 8,33% studentkinja u petom klasteru. U izdvojenim diskriminantnim funkcijama, prvi faktor čine četiri

---

¹ Rad je deo Projekta „Efekti primenjene fizičke aktivnosti na lokomotorni, metabolički, psihosocijalni i vaspitni status populacije Republike Srbije“ pod brojem III47015, a kao deo podprojekta „Efekti primenjene fizičke aktivnosti na lokomotorni, metabolički, psiho-socijalni i vaspitni status populacije policije Republike Srbije“, koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije – Ciklus naučnih projekata 2011–2014.

* E-mail: milivoj.dopsaj@dif.bg.ac.rs

varijable: VFA = 0,830, BFM = 0,631, BMI = 0,467 i PBF = 0,357, dok drugi faktor čine ostalih devet varijabli. Na osnovu odnosa osnovnih elemenata strukture tela dobijeni su sledeći morfološki tipovi: endomorfni tip (gojazne i niske osobe); ektomezomorfni tip (mršave i prosečno visoke osobe), mezomorfni tip (normalno uhranjene i prosečno visoke osobe), mezoektomorfni tip (normalno uhranjene i visoke osobe) i endomezomorfni tip (gojazne i visoke osobe).

Ključne reči: morfološki prostor, SFO, bioimpedanca, policija, žene.

1. Uvod

Morfološki sastav tela kod ljudi predstavlja veoma važnu oblast istraživanja kako u medicinskim i društveno-humanističkim (WHO, 2002; Caban et al., 2005; Janković i sar., 2008; Carrol et al., 2008; Dopsaj i sar., 2009), tako i u naukama o sportu i fizičkom vaspitanju (Hoffman et al., 2006; Dopsaj et al., 2010; Singh et al., 2010; Koley et al., 2011; Scanlan & Dascombe, 2011; Meckel et al., 2011; Russell & Edward, 2011). U današnje vreme, gde urbanizacija i način života predstavlja najveći faktor rizika po zdravlje ljudi, Svetska zdravstvena organizacija (WHO) gojaznost je proglasila globalnim faktorom rizika po zdravlje (WHO, 2000), dok je fizička neaktivnost kategorisana kao najveći praktični problem javnog zdravlja za 21 vek (Blair, 2009).

Generalno posmatrano, dva pomenuta faktora (gojaznost i fizička neaktivnost), udruženo, manifestuju se drastičnim promenama koje se mogu dijagnostifikovati pogoršanjem stanja morfološke strukture i to ka pojavi prekomerno povećane telesne mase mehanizmima povećanja količine masnog tkiva (WHO, 2000; Carroll et al., 2008).

Naravno, takav fenomen nije mimoišao ni policiju, kao sastavni deo društvene zajednice a odgovorni javni sektor bezbednosti. Sam policijski posao podrazumeva profesionalno fizički veoma zahtevno, stresogeno i socijalno naporno radno okruženje, koje zbog fizičkog i psihičkog napora posla, a usled dugogodišnjeg uticaja, može uzrokovati i negativne psihosocijalne i zdravstvene posledice na policijske službenika različitog radnog profila (de Loës and Jansson, 2002 ; Sorensen et al., 2008; Kales et al., 2009).

U longitudinalnoj studiji rađenoj u Finskoj, 15 godina su u oblastima zdravstva i fizičkim aktivnostima praćena 103 policajca (od 1981 do 1996). Utvrđeno je da je nivo aerobnih sposobnosti u datom periodu ostao ne promenjen, ali da su se fizičke sposobnosti sa aspekta snage smanjile, i da se telesna masa ispitanika povećavala konstantom od oko 0,5 kg/godišnje. Drugim rečima, za 15 godina praćeni ispitanici su se ugijili u proseku oko 7,5 kg (Sorensen et al., 2000).

U studiji Kalesa i saradnika (Kales et al., 2009) je utvrđeno da oko 75% radnika hitnih javnih službi (vatrogasci, policija i zdravstvena prva pomoć) imaju povećani krvni pritisak, odnosno nalaze se u zdravstvenom stanju predhipertenzije ili hipertenzije, sa prognostikom povećanja prevalencije (prevalenca: učestalost pojave bolesti u populaciji) ka hipertenziji. U odnosu na strukturu datog stanja utvrđeno je da je kod vatrogasaca prevalenca predhipertenzije na nivou od 58%, a hipertenzije na nivou od

20–23% (uzrast vatrogasaca je bio 39 ± 7 godina), ali i da je kod policajaca prevalenca hipertenzije veća tj. na nivou od 21–27% (uzrast policajaca je bio 28–55 godina).

Na uzorku od 922 vatrogasaca (885 muškaraca i 37 žena) i 1408 policajaca (1208 muškaraca i 200 žena) ispitivan je nivo karakteristika mišićne snage i sastav tela (Boyce et al., 2008). U odnosu na ispitivanu populaciju žena utvrđeno je da postoje statistički značajne razlike između svih praćenih varijabla između vatrogaskinja (prosek 42,4 godine) i policajki (prosek 37,4 godine) i to: telesna masa – 77,5 kg vs 71,8 kg, snaga opružača ruku (1RM bendž press) – 52,3 vs 43,9 kg, relativna snaga 1RM na bendž pressu – 0,69 vs 0,62 kg/TM, respektivno. U odnosu na telesnu strukturu, utvrđeno je da procenat telesne masti (PBF) kod žena vatrogasaca na nivou od $28,8 \pm 8,1\%$, kod žena policajaca $27,6 \pm 7,2\%$, kao i da 38% vatrogaskinja i 35% policajki pripadaju kategoriji debelih osoba (kriterijum je bio: ≥ 30 PBF), dok je kod policajaca samo 10%, odnosno vatrogasaca 17% bilo u kategoriji debelih osoba (kriterijum je bio: ≥ 25 PBF).

Birzer i Kreg (Birzer and Craig, 1996) su na uzorku od 841 policajca (743 muškaraca i 98 žena) longitudinalno u periodu od 1985 do 1993 godine analizirali uspešnost polaganja službenog testa za proveru fizičke pripremljenosti. Utvrđeno je da je ukupna efikasnost polaganja na nivou od 85%, međutim posojala je statistički značajna razlika između date efikasnosti polaganja kod muškaraca i žena ($\chi^2 = 287,9$, $p < 0,01$). Naime, kod muškaraca je efikasnost polaganja bila na nivou od 93% (samo 7% nije položilo), dok je kod žena uspešnost polaganja bila na nivou od samo 28%, odnosno čak 72% nije položilo.

Fenomen povreda nastalih tokom redovnog vežbanja za vreme rada u policiji Švedske su istraživali de Lois i Janson (de Loës and Jansson, 2002). Utvrdili su da je totalna incidenca za muškarce 1,6, dok je za zene 2,2 (broj povređivanja na 10 000 sati rada). Drugim rečima, rezultati za Švedsku policiju su pokazali da je 1,4 puta veća incidenca povređivanja žena nego muškaraca.

U oblasti antropomorfologije kod policijskih službenika različitih specijalnosti, za područje Republike Srbije još uvek nema sveobuhvatnih istraživanja, za razliku od najrazvijenijih zemalja u inostranstvu gde je to standard u odnosu na naučnu metodologiju i primenjena istraživanja u policiji (Birzer and Craig, 1996; Sorensen et al., 2000; Boyce et al., 2008; Kales et al., 2009). Kod nas su, uglavnom, vršena istraživanja u odnosu na populaciju studenata policijske, odnosno kriminalističko-policijske akademije ili studenata Više škole unutrašnjih poslova (Mudrić i Jovanović, 2000; Janković i sar., 2008; Dopsaj i sar., 2009).

Poznato je da karakteristike policijskog posla, kao što je: izloženost stresnim situacijama, rad u smenama, visok stepen fizičkog i mentalnog opterećenja, izloženost svim klimatskim uslovima, neredovna i neadekvatna ishrana, asinhrona i variabilna dinamika posla, sedentarni poslovi, permanentna izloženost društveno-profesionalnim i socijalnim pritiscima, itd., mogu kumulativno negativno uticati na zdravstveni status, status fizičkih sposobnosti ili do nepoželjnih manifestacija u smislu negativnih promena strukture tela (Birzer and Craig, 1996; Sorensen et al., 2000; de Loës and Jansson, 2002; Kales et al., 2009).

Sa druge strane, kako u populaciji policije, tako i u civilnoj populaciji, u odnosu na muškarce, žene su kao pol i osobe podložnije povredama (de Loës and Jansson,

2002), imaju lošije pokazatelje u smislu ispoljavanja snage (Boyce et al., 2008), manji nivo opšte i specifične spretnosti (Birzer and Craig, 1996), češće su izložene riziku profesionalne i socijalne diskriminacije kako u inostranstvu tako i kod nas (Wilkinson and Froyland, 1996; Spasić, 2008; Kesić, 2011), imaju drugačiju strukturu tela, sa manjim procentom mišićne ali većim procentom masne komponente (Boyce et al., 2008; Carroll et al., 2008) što sve zahteva posebne i specifične standarde koji su primereni populaciji žena policajaca u selekciji, trenažnom radu i sistemu kontrole.

Dostupnost nove tehnologije merenje telesne strukture i to metodom multikalne bioelektrične impedance uslovlja je i kompletnu revaluaciju datog prostora (Hung, 2011). Za razliku od do sada korišćenih, indirektnih metoda, pomenuta metoda kao prednost ima direktno merenje, malu grešku a visoku tačnost izmerenih rezultata (InBody 720, 2005).

Sa druge strane, porast indeksa telesne mase (BMI), odnosno telesne mase a na račun masne komponente povećava rizik za pet hroničnih bolesti i to: hipertenzije, diabetesa, hronične bolesti bubrega, astme i artritisa. Tako na primer prevalenca datih bolesti kod osobe sa BMI od $24 < 25$ za hipertenziju i artritis je 18,5 i 7,7, a kod osobe sa BMI od $30 < 31$ je 30,7 i 11,7, respektivno (Stommel and Schoenborn, 2010). Takođe, porast telesne mase a na račun masne komponente negativno utiče i na nivo opštih i specifičnih fizičkih sposobnosti i profesionalnih veština, što sve smanjuje profesionalno-radnu efikasnost policajca (Birzer and Craig, 1996; Sorensen et al., 2000; Boyce et al., 2008).

Nove tehnologije imaju zadatak da sisteme delovanja za čiju upotrebu su i stvoreni usavrše i učine ih efikasnijim. Efikasnost se postiže produblivanjem i poboljšavanjem mernih karakteristika instrumenata radi opširnijeg i preciznijeg utvrđivanja prirode i tipova veza, odnosa i relacija koje dati sistem i čine (Fajman, 1999). U odnosu na problematiku sporta i fizičkog vaspitanja, čiji je sastavni deo i Specijalno fizičko vaspitanje (SFO), kao grana specijalizovana za problematiku rada u policiji, sistemom definisanja pouzdanih naučnih metoda, mernih postupaka i normativnih parametara, i njihovom permanentnom praktičnom primenom obezbeđuje se saznavni kontinuitet i praktična aktuelna vrednost date struke (Dopsaj i sar., 2007; Mikkola et al., 2009). Kontinuitetom i usavršavanjem tehnologije praćenja promena u morfološkom prostoru, kao biološkoj karakteristici najpodložnijoj negativnim uticajima modernog načina života, prostoru i profesionalno-radnim naprezanjima rada u policiji, obezbeđuju se uslovi za pravovremeno preventivno delovanje i uređenje najefikasnijih postupaka i procedura za korigovanje načina života, načina ishrane i definisanje potrebnih modela za programirano fizičko vežbanje (Mudrić i Jovanović, 2000; Sorensen et al., 2000; WHO, 2000; Boyce et al., 2008; Blair, 2009; Mikkola et al., 2009; Kales et al., 2009; Klisarić i Osmani, 2011; Obradović 2011).

Predmet ovog istraživanja je ispitivanje strukture i sastava tela kod studentkinja Kriminalističko-policijske akademije, kao populacije devojaka/žena koje se školuju za rad u policiji. Cilj ovog istraživanja je definisanje karakterističnih grupa (klastera) sa aspekta prostora sastava tela tj. morfološkog prostora studentkinja Kriminalističko-policijske akademije primenom najsavremenije metode direktnog

merjenja, metode multikanalne bioelektrične impedance. Ova metoda omogućuje da se određeni pojedinačni elementi iz telesnog sastava, kao što je: masno tkivo, žive ćelije organizma, masa minerala – ukupna i koštanog sadržaja, mast unutrašnjih organa, proteinska i mišićna masa itd., sada veoma precizno i tačno izmere, što dosadašnje metode, one koje su koristile indirektnu procenu, nisu imale kao mogućnost, odnosno bile su nedostupne iz materijalnih i tehničkih (medicinskih) razloga (InBody 720, 2005; Carroll et al., 2008; Dopsaj i sar., 2009; Hung, 2011; Dopsaj et al., 2010). Zadatak istraživanja je da obezbedi tehnološki najnovija saznanja iz oblasti morfološke strukture i sastava tela kod žena u policiji i da na taj način naučno validira podatke inicijalnog morfološkog statusa istih na samom početku započinjanja profesionalne karijere za rad u policiji. Na taj način će se obezbediti uslovi za razvijanje sistema kontinuiranog praćenja morfološkog prostora u odnosu na profesionalno-radno okruženje u budućnosti.

2. Metode

Ovo istraživanje je bilo neeksperimentalnog karaktera, po tipu je pripadalo analitičkoj studiji preseka, a prema nivou istraživanja je kategorisano u primenjena (Ristanović i Dačić, 1999).

2.1. Uzorak ispitanica

Istraživanje je realizovano na slučajnom uzorku od 144 studentkinje Kriminalističko-policijske akademije (KPA) sa svih godina osnovnih akademskih studija. Izmereni uzorak je predstavljao više od 30% ukupne populacije aktivnih studentkinja akademskih studija KPA pa se može prihvatiti kao reprezentativan u odnosu na celu populaciju studentkinja. Osnovne deskriptivne karakteristike uzorka ispitanica bile su: uzrast – $19,7 \pm 1,1$ godina; TV – $169,28 \pm 5,27$ cm; TM – $61,28 \pm 6,86$ kg; BMI – $21,37 \pm 1,99$ kg · m⁻². Sve ispitanice su bile upoznate sa ciljem merjenja i istraživanja i dobrovoljno su pristale da učestvuju u istom. Istraživanje je realizovano u skladu sa uslovima koje nalaže dokument *Declaration of Helsinki for recommendations guiding physicians in biomedical research involving human subjects* (<http://www.cirp.org/library/ethics/helsinki/>), kao i uz dozvolu Etičkog komiteta Fakulteta za sport i fizičko vaspitanje Univerziteta u Beogradu.

2.2. Metode merenje

Sva merjenja morfoloških karakteristika studentkinja KPA su obavljena na Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu u Metodičko-istraživačkoj laboratoriji (MIL) u drugoj polovini 2012. godine metodom multikanalne bioelektrične impedance (*Bioelectrical Impedance Analysis* – BIA), na profesionalnom aparatu najnovije generacije – In Body 720 Tetrapolar 8-Point Tactile Electrode System (Biospace, Co., Ltd), koji koristi DSM-BIA metodu (*Direct Segmental Multi-frequency Bioelectrical Impedance Analysis*) (slika 1). U skladu sa preporukama proizvođača (InBody 720, 2005) sva merjenja su izvršena u jutarnjim

časovima (od 8:30 do 10:00), ispitanice pre merenja nisu doručkovale, a veče pre merenja nisu imale obilan obrok, kao ni dugotrajne i teške fizičke aktivnosti.

Slika 1 – InBody 720 multikanalna bioelektrična impedanca

2.3. Varijable

Ovim istraživanjem je obuhvaćeno trinaest (13) varijabli i to deset (10) osnovnih i tri (3) izvedene, odnosno indeksne, pomoću kojih je definisana morfološka struktura tela ispitanica.

Osnovne varijable su bile sledeće:

- 1) TM – telesna masa, izražena u kg;
- 2) ICW (*intra celular water*) – intra celularna tečnost (tečnost u ćeliji) izražena u L;
- 3) ECW (*extra celular water*) – ekstra celularna tečnost (tečnost van ćelije) izražena u L;
- 4) proteini – izraženi u kg;
- 5) minerali – izraženi u kg;
- 6) Oss (*Osseous*) – masa minerala iz sadržaja kostiju, izražena u kg;
- 7) BFM (*body fat mass*) – ukupna masa telesnih masti, izražena u kg;
- 8) SMM (*skeletal muscle mass*), masa skeletnih mišića, izražena u kg;
- 9) VFA (*visceral fat area*), površina abdomena i unutrašnjih organa prekrivena masnim tkivom, tj. obuhvaćena visceralnim mastima, izražena u cm^2 ;
- 10) BCM (*body cell mass*), masa živih ćelija u organizmu, izražena u kg.

Izvedene (indeksne) varijable su bile:

- 1) BMI (*body mass index*) – indeks mase tela, izražen u $\text{kg}\cdot\text{m}^{-2}$;
- 2) PBF (*percent of body fat*) – procenar masti u telu, izračunat kao odnos BFM/TM, izražen u %;
- 3) PSMM (*percent of skeletal muscle mass*) – procenat mišića u telu, izračunat kao odnos mase skeletnih mišića (SMM) i telesne mase (TM), izražen u %.

2.4. Statistička obrada podataka

Rezultati su prvo analizirani primenom deskriptivne statističke procedure radi izračunavanja osnovnih mera centralne tendencije i mera disperzije podataka (Mean i SD). Pravilnost multivarijatne distribucije varijabli je testirana primenom Boksovog M testa (Box's M) za procenu homogenosti kovarijance matrice. U narednom koraku statističke analize korišćena je klaster analiza (*K-Means Kluster*), pomoću koje je izmereni uzorak studentkinja grupisan u pet klasa istovetnih po morfološkoj strukturi. Na taj način su izdvojene grupe ispitanica koje su pripadale klasama grupa studentkinja sa: prosečnim karakteristikama morfološke strukture, ispod i iznad prosečnim karakteristikama morfološke strukture i karakteristikama morfološke strukture koje pripadaju gornjem i donjem ekstremu. U poslednjem koraku analize svi rezultati su podvrgnuti kanoničkoj diskriminantnoj analizi (*Canonical Discriminant Analysis*), gde su utvrđeni najbitniji generalni faktori nosioci varijabiliteta razlika između posmatranih pet grupa (klastera) ispitanica. Na taj način je definisana dvodimenzionalna struktura i sklop faktora sa najvažnijim varijablama koje predstavljaju nosioce razlika morfološke strukture studentkinja KPA. Sa naučnog aspekta, izdvojeni faktori sa najvažnijim varijablama predstavljaju ciljne varijable koje u budućnosti treba u okviru sistema kontrole pratiti radi utvrđivanja efekata nastave, ili efekata rada u policiji na promene morfološke strukture kod studentkinja, odnosno žena u policiji.

Za sve statističke analize korišćen je softverski program SPSS Statistics 17 (Hair et al., 1998).

3. Rezultati

U tabeli 1 su prikazani osnovnih deskriptivni podaci izdvojenih grupa (klastera) studentkinja KPA u odnosu na morfološki kriterijum sa rezultatima razlika između pojedinačnih varijabli u funkciji izdvojenih klastera. U prvom klasteru izdvojeno je 5 (3,47%), u drugom 44 (30,56%), u trećem 41 (28,47%), u četvrtom 42 (29,17%) i u petom 12 (8,33%) studentkinja. Boksov M test (Box's M test) homogenosti kovarijansi matrica je pokazao da su izdvojeni klasteri sa svojim distribucijama normalni, odnosno jednaki, tako da se dobijeni rezultati po izdvojenim klasterima mogu prihvatiti kao statistički značajno pouzdani (Box's M = 1029,5, $F_{\text{Approx.}} = 4,01$, $p = 0$). Takođe, rezultati su pokazali da su studentkinje KPA grupisane u klastere razlikuju kod svih merenih morfoloških karakteristika, tj. pojedinačnih varijabli (tabela 1, Vilksova lambda od 0,792, $F = 9,11$, $p = 0$ za ECW do 0,97, $F = 323,23$, $p = 000$ za VFA). U odnosu na varijablu BMI, mora se naglasiti da je ukupna prevalenca gojaznosti ($\text{BMI} \geq 25 \text{ kg}\cdot\text{m}^{-2}$) kod ispitivanog uzorka studentkinja bila 6,25%.

U tabeli 2 je prikazana matrica strukture sa sklopom varijabli u izdvojenim diskriminantnim funkcijama, na osnovu kojih se može tvrditi da prvi faktor statistički značajno čine četiri varijable i to: visceralna mast (VFA = 0,830), ukupna masa telesna masti (BFM = 0,631), telesno-maseni indeks (BMI = 0,467) i procenat telesne masti (PBF = 0,357), dok drugi faktor statistički značajno čine ostalih devet varijabli, od kojih su prve četiri (one sa objašnjenjem varijanse od preko 70%):

sadržaj minerala u kostima (Osseous = 0,788), ekstra celularna voda (ECW = 0,783), ukupna masa minerala u organizmu (Minerali = 0,768) telesna masa (TM = 0,748).

Tabela 1 – Osnovni deskriptivni statistici izdvojenih klastera sa razlikama između pojedinačnih varijabli u funkciji izdvojenih klastera

Varijable	Final Cluster Centers					Tests of Equality of		
	1 (N=5)	2 (N=44)	3 (N=41)	4 (N=42)	5 (N=12)	Wilks' Lambda	F	Sig.
TV (cm)	166,5±4,0	168,7±4,	167,9±5,	169,9±5,3	174,9±5,	0,756	9,26	0,000
TM (kg)	72,70±3,7	55,76±4,	62,72±3,	60,32±4,0	74,80±5,	0,356	62,86	0,000
BMI (kg·m)	26,26±1,8	19,57±1,	22,29±1,	20,89±0,8	24,43±0,	0,255	101,4	0,000
ICW (L)	21,44±1,3	20,14±1,	20,87±1,	20,95±2,1	23,91±2,	0,788	9,36	0,000
ECW (L)	12,74±0,8	12,40±1,	12,62±1,	12,81±1,2	14,59±1,	0,792	9,11	0,000
Proteini (kg)	9,26±0,59	8,71±0,7	9,01±0,7	9,05±0,90	10,33±1,	0,787	9,43	0,000
Minerali	3,34±0,25	3,09±0,2	3,26±0,2	3,23±0,31	3,82±0,4	0,709	14,27	0,000
Osseous	2,78±0,21	2,56±0,2	2,72±0,2	2,69±0,26	3,19±0,4	0,691	15,56	0,000
BFM (kg)	25,92±2,7	11,42±1,	16,95±1,	14,29±1,2	22,15±2,	0,158	185,3	0,000
SMM (kg)	25,94±1,6	24,26±2,	25,20±2,	25,29±2,7	29,18±3,	0,786	9,44	0,000
PBF (%)	35,61±2,8	20,48±2,	27,04±3,	23,82±2,9	29,75±3,	0,365	60,58	0,000
VFA (cm ²)	83,34±9,9	22,90±5,	49,86±4,	35,99±4,3	65,04±5,	0,097	323,2	0,000
BCM (kg)	30,68±1,8	28,83±2,	29,87±2,	29,97±2,9	34,23±3,	0,787	9,42	0,000
PSMM (%)	35,69±1,7	43,49±1,	40,05±1,	41,83±2,0	38,92±2,	0,483	37,27	0,000

Na grafikonu 1 su prikazane pozicije centroida klastera (multipli Z skor pojedinačnog klastera) u odnosu na izdvojene kanoničke diskriminativne funkcije, sa kvantitativnim obeležjem istog (numerička vrednost Centroida grupe). Rezultati su pokazali da se centroidne pozicije ispitanica iz klastera statistički značajno razlikuju u odnosu na obe diskriminativne funkcije i to: u odnosu na kanoničku diskriminativnu funkciju 1 na nivou Vilksove lambde = 0,021, Chi-square = 524,28, p = 0; u odnosu na kanoničku diskriminativnu funkciju 2 na nivou Vilksove lambde = 0,772, Chi-square = 34,87, p = 0,01. Takođe, rezultati su pokazali da je prvom kanoničkom diskriminantnom funkcijom objašnjeno 87,6%, dok je drugom objašnjeno 10,5% zajedničke varijanse, odnosno da je kumulativno objašnjeno 98,1% zajedničke varijanse. Dati podatak samo ukazuje da je preciznost postupka kao i primenjena metodologija merenja bila izuzetno visoka, odnosno da je samo 1,9% varijabiliteta svih podataka merenja ostalo neobjašnjeno, što se može prihvatiti i kao vrednost ukupne greške metode merenja.

U tabeli 3 su dati rezultati efikasnosti klasifikacije ispitanica definisanim klasterima sa aspekta izdvojenih diskriminativnih funkcija, gde se može videti da je naknadnom reverznom proverom primenom Diskriminativne analize za klasifikaciju grupa dobijenih klaster metodom, čak 95,1% ispitanica klasifikovano ispravno, što predstavlja naučno-metodološki dokaz da su izdvojeni diskriminativni

faktori sa sklopom uticaja varijabli naučno validni u funkciji definisanja različitih morfoloških tipova kod studentkinja KPA.

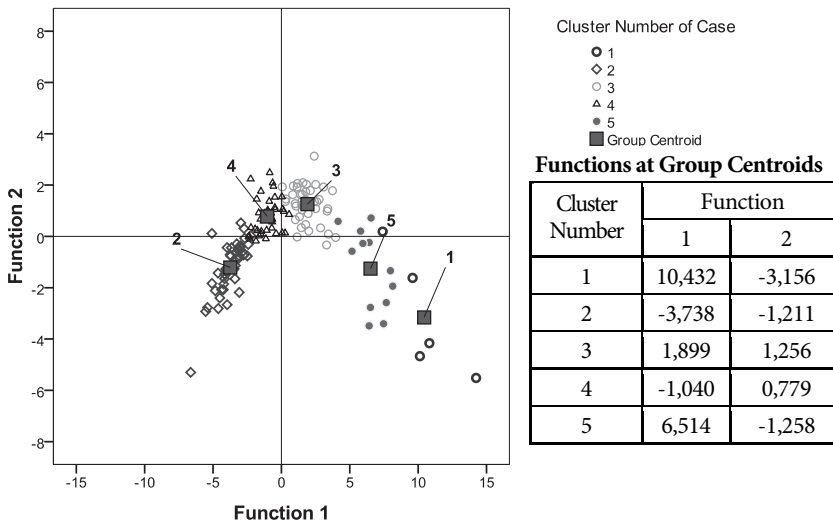
Tabela 2 – Matrica strukture sa sklopom varijabli u izdvojenim diskriminantnim funkcijama

Structure Matrix

Varijable	Function	
	1	2
VFA	0,830*	-0,260
BFM	0,631*	0,140
BMI	0,467*	-0,003
PBF	0,357*	-0,275
Osseous	0,147	0,788*
ECW	0,089	0,783*
Minerali	0,140	0,768*
TM	0,353	0,748*
Proteini	0,108	0,673*
BCM	0,106	0,670*
ICW	0,109	0,668*
SMM	0,106	0,668*
PSMM	-0,278	0,287*

* Largest absolute correlation between each variable and any discriminant function

Canonical Discriminant Functions

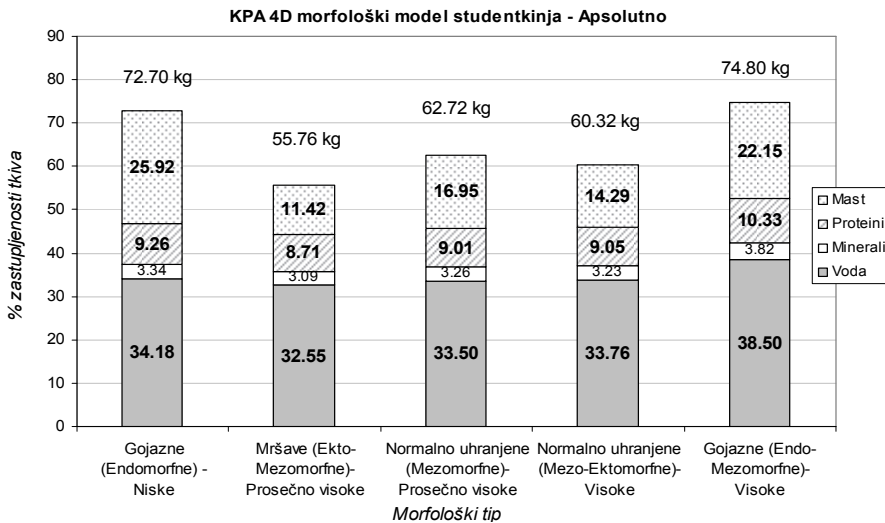
Grafikon 1 – Prikaz pozicije centroda u odnosu na izdvojene kanoničke diskriminativne funkcije

Tabela 3 – Rezultati efikasnosti klasifikacije ispitanica definisanim klasterima sa aspekta izdvojenih diskriminativnih funkcija

Classification Results^a

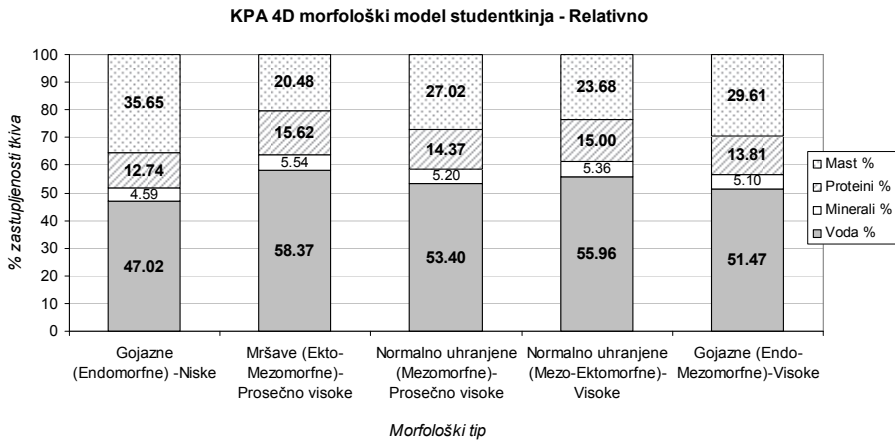
	Cluster Number	Predicted Group Membership					Total	
		1	2	3	4	5		
Original	Count	1	4	0	0	0	1	5
		2	0	41	0	3	0	44
		3	0	0	40	1	0	41
		4	0	0	1	41	0	42
		5	0	0	1	0	11	12
	%	1	80	0	0	0	20	100
		2	0	93,2	0	6,8	0	100
		3	0	0	97,6	2,4	0	100
		4	0	0	2,4	97,6	0	100
		5	0	0	8,3	0	91,7	100

^a 95,1% of original group members correctly classified

Grafikon 2 – Četvorodimenzionalni modeli (4D modeli) telesne strukture ispitivanih klastera studentkinja prikazan u apsolutnim (kg i L) vrednostima

Grafikon 3 – Četvorodimenzionalni modeli (4D modeli) telesne strukture ispitivanih klastera studentkinja prikazan u relativnim (%) vrednostima

Na grafikonima 2 i 3 su prikazani četvorodimenzionalni modeli (4D modeli – voda, minerali, proteini i mast) telesne strukture ispitivanih klastera studentkinja prikazani u apsolutnim (kg i L) i relativnim (%) vrednostima, respektivno. Rezultati su pokazali da se na osnovu dobijenih odnosa osnovnih elemenata koje čine strukturu tela, uz pomoć pojedinačnih kvantitativnih vrednosti varijabli TV, TM, BMI i PBF izdvojeni klasteri mogu atributivno (kvalitativno) opisati kao sledeći morfološki tipovi:

- klaster 1 – studentkinje endomorfne tipa, karakterističnost: gojazne i niske osobe;
- klaster 2 – studentkinje ektomezomorfne tipa, karakterističnost: mršave i prosečno visoke osobe;
- klaster 3 – studentkinje mezomorfne tipa, karakterističnost: normalno uhranjene i prosečno visoke osobe;
- klaster 4 – studentkinje mezoektomorfne tipa, karakterističnost: normalno uhranjene i visoke osobe;
- klaster 5 – studentkinje endomezomorfne tipa, karakterističnost: gojazne i visoke osobe.

4. Diskusija

Organizacija modernog društva podrazumeva i konstantu inoviranja svih potrebnih saznanja od kojih zavisi i socijalno-društveni napredak. Reforma policije Republike Srbije podrazumeva strateški i intenzivan razvoj svih onih oblasti od kojih zavisi i profesionalni kvalitet rada, a u to spada i sistem obrazovanja i obuke policije, što u najrazvijenijim zemljama predstavlja veoma važan i konstantan proces (Klisarić i Valdete, 2011). Nove tehnologije predstavljaju sistem inovacija kojima se obezbeđuje strateški razvoj društva u celini, odnosno razvoj pojedinih delova društvenog sistema. Polazeći od činjenice da veštine, znanja i profesionalna

motivacija predstavlja prioritetni resurs u policijskoj organizaciji, razvoj i karijeru svakog zaposlenog treba planirati u skladu sa profesionalnim potencijalima i strateškim ciljevima razvoja policije. Na taj način se upravo i utemeljuje adekvatan model planiranja, regrutovanja i selekcije kadra, kako bi odabir istih bio u skladu sa potrebama savremene policijske organizacije (Obradović, 2011).

Prema podacima iz Holandije iz novembra 2010. godine, zaposleno je oko 55.000 policijskih službenika na skoro 17 miliona stanovnika, gde je od toga približno 20% žena u policiji (Klisarić i Valdete, 2011). Prema podacima iz policije Australije, oko 13,5% zaposlenih u policiji predstavljaju žene, gde 54% rade kao policajci pozornici, 38% ima viši čin u pozoričkoj službi, a samo 8% imaju rukovodeće pozicije (Wilkinson and Froyland, 1996). Po našim podacima (do 2005. godine) žene čine 19,68% u odnosu na ukupan broj zaposlenih u policiji, od čega je 16,81% ovlašćenih službenih lica (OSL) u odnosu na ukupan broj OSL, i samo 6,6% zaposlenih žena sa statusom P (policajac) u odnosu na zaposlene sa istim statusom (Spasić, 2008).

Ako se za kriterijum uhranjenosti kod žena uzme opšteprihvaćena klasifikacija procenta masnog tkiva u organizmu svetske zdravstvene organizacije (WHO), gde se količina esencijalne masti u organizmu nalazi u rasponu od 10 do 13%, kod sportistkinja od 14 do 20%, kod fizički dobro pripremljenih žena od 21 do 24%, kod normalno uhranjenih žena je u rasponu od 25 do 30%, a kod gojaznih preko 31%, onda se za ispitivani uzorak studentkinja KPA može tvrditi sledeće (grafikon 3): studentkinje drugog i četvrtog klastera (86 ispitanica ili 59,73%) pripadaju kategoriji fizički dobro pripremljenih žena, studentkinje trećeg klastera (41 ili 28,47%) pripadaju kategoriji prosečno fizički pripremljenih žena, dok se u dva klastera sa interno ekstremnim rezultatima (klaster 1 – 5 ili 3,47% i klaster 5 – 12 ili 8,33% ispitanica) nalaze studentkinje koje su već u kategoriji gojaznih (klaster 1) ili su u graničnom području predgojaznih sa tendencijom ka gojaznim (klaster 5). Dati podaci ukazuju na činjenicu da je već na studijama u uzrastu od $19,7 \pm 1,1$ godina 12,8% ispitivanih studentkinja u grupi gojaznih ili predgojaznih osoba.

Zvanični američki nacionalni podaci o prevalenci gojaznosti (Caban et al., 2005) su pokazali da u periodu 1986 – 1995 prosečna prevalenca gojaznosti kod žena policajaca i vatrogasaca bila 11,41% (uzorak od 628 žena) a za period od 1997–2002 je bila 15,89% (uzorak od 232 žene). Uprkos povećanju incidence gojaznosti za skoro četvrtinu, tj. za 4,47% u vremenskom periodu od dve dekade, ona je kod posmatrane populacije žena policajaca i vatrogasaca bila za oko 50% manja nego kod opšte populacije žena Amerike (22,6% i 31%, respektivno, za posmatrane periode).

Sa druge strane, utvrđeno je da se povećanje telesne mase i procenta masti događa čak i kod veoma mladih tj. studenata već u toku prve godine studija gde su ispitivane devojke povećale svoju TM za 2,6 kg, od čega je 1,2 kg bilo povećanje masnog tkiva (Hoffman et al., 2006). Glavni razlog za to je bio pozitivan dnevni energetski balans od 2–3% (oko 112 Kcal/dnevno), koji je u periodu od 7 meseci nastave u prvoj godini uzrokovao dato povećanje TM, odnosno povećanje procenta masti u organizmu za 0,7%. Gotovo istovetni rezultati su utvrđeni u istraživanju Hula i saradnika (Hull at al., 2007) gde je utvrđeno da su studentkinje (N = 69) tokom prve godine studija i letnjeg raspusta povećale TM za 1,4 kg (od $58,9 \pm 8,4$ kg

na $60,3 \pm 8,7$ kg), od čega je masna komponenta povećana za 1,9 kg (od $17,1 \pm 5$ kg na $19 \pm 5,4$ kg), odnosno povećale su PBF za 2,6% (od $29,1 \pm 5,5\%$ na $31,7 \pm 5,7\%$). Prosečan trend povećanja pomenutih komponenti na mesečnom nivou je bio: 0,21 kg za TM, 0,16 kg za BFM i 0,14% za PBF.

Još frapantniji su podaci o aerobnoj sposobnosti i morfološkim karakteristikama studenata Fakulteta sporta (N = 174, 89 devojaka i 85 muškaraca) iz Izraela (Meckel et al., 2011) koji su utvrdili da se nakon tri godine studija TM studentkinja statistički značajno povećala za 0,9 kg kao i da je PBF statistički značajno porasla za 0,8%, dok se vreme trčanja na 2000m pogoršalo za 3,8 sekundi. I pored datog povećanja TM kod studentkinja Fakulteta sporta, ono je bilo 50% manje u odnosu na studentkinje ostalih univerziteta u Izraelu, gde su u proseku studentkinje povećavale TM za 1,8 kg.

Na uzorku od 855 studentkinja sa Taiwana, primenom iste tehnologije merenja (InBody 720) utvrđeno je da su studentkinje u proseku visoke $160,20 \pm 5,39$ cm, da im je telesna masa $53,96 \pm 9,21$ kg, BMI $21 \pm 3,26$ kg·m⁻², da je masa ukupne masti u organizmu $16,01 \pm 5,98$ kg, PBF $29,02 \pm 6,21\%$, kao i da je VFA $40,56 \pm 21,49$ cm² (Hung, 2011).

U odnosu na prosečne vrednosti PBF kod sportistkinja, koji se nalaze u rasponu od $15,2 \pm 2,3\%$ kod atletičarki-trkačica na dugim prugama, do $24,2 \pm 4,2\%$ kod veslačica (Gibson et al., 2009) samo studentkinje KPA iz klastera 2 i 4, odnosno njih 82 (59,73%) imaju nivo vrednosti procenta telesne masti (PBF) u skladu sa standardima za sportistkinje. U prilog ovim rezultatima ide činjenica da je u odnosu na studentsku populaciju dokazano da je nedeljni nivo fizičke aktivnosti i vežbanja statistički značajno obrnuto proporcijalno povezan sa PBF ($r = -0,40$, $p < 0,0001$) ali ne i sa BMI ($r = 0,05$, $p = 0,43$) (Zanovec et al., 2009). Ako se pogledaju rezultati procenta proteina (klaster 2 – 15,62%, klaster 4 – 15%) (grafikon 3), odnosno ako se pogledaju vrednosti procenta skeletnih mišića (PSMM) prikazani u tabeli 1 (klaster 2 – $43,49 \pm 1,78\%$, klaster 4 – $41,83 \pm 2,08\%$) može se tvrditi da upravo pomenuti klasteri studentkinja KPA i imaju najveću zastupljenost kontraktilnog tkiva tj. tkiva odgovornog za ispoljavanje manifestacija motorike. Na osnovu navedenih činjenica, moguće je i zaključiti da su to studentkinje koje i najviše vežbaju.

Generalno posmatrano, dobijeni rezultati studentkinja KPA su u potpunosti u skladu sa rezultatima morfološke strukture studentkinja iz ostalih delova sveta (Amerika, Izrael, Taiwan) dobijenih u predhodnim istraživanjima drugih autora (Hoffman et al., 2006; Hull et al., 2007; Meckel et al., 2011; Hung, 2011). Međutim, u odnosu na populaciju žena policajaca iz Amerike (u proseku 37,4 godine), odnosno žena vatrogasaca (u proseku 42,4 godine) čija je prosečna TM bila 71,8 i 77,5 kg, a PBF je u proseku bila 27,6% i 28,8%, respektivno (Boyce et al., 2008), može se tvrditi da je 36,8% studentkinja (klasteri 3 i 5) imalo iste vrednosti PBF (grafikon 3), dok su sve studentkinje iz klastera 1 (3,47%) bile značajno gojaznije od žene policajaca iz Amerike. Ipak, autori Američke studije navode da ako se po kriterijum gojaznosti kod žena uzme vrednost PBF preko 30%, u tom slučaju je prevalenca gojaznosti kod vatrogaskinja bila 38%, a kod policajki 35% (Boyce et al., 2008). U odnosu na uzorak studentkinja KPA prevalenca gojaznosti po istom kriteriju je bila samo 12,5% (samo 18 studentkinja je imalo PBF veći od 30%), što je u odnosu na prevalencu predgojaznih ili gojaznih devojaka iz studentske populacije

u Americi od 20% (Hull et al., 2007), odnosno studenata (i muškarci i devojke) u Izraelu od 29,9% (Meckel et al., 2011), za čak od 60 do 140% manje.

Rezultati diskriminativne kanoničke analize su nedvosmisleno pokazali da je VFA (površina unutrašnjih organa zahvaćena visceralnim mastima) prva varijabla izbora u odnosu na kontrolu morfološke strukture kod studentkinja KPA merene metodom multikanalne bioelektrične impedance (tabela 2). Druga varijabla izbora je ukupna količina masnog tkiva – BFM (tabela 2). Kako prvi faktor čine još BMI i PBF, može se zaključiti da se studentkinje KPA dominantno morfološki razlikuju u odnosu na nivo visceralnog i ukupnog masnog tkiva u organizmu, tj. u odnosu na endomorfnu komponentu. Drugi faktor najviše saturiraju varijable Osseous – kao mera mineralne mase koštanog tkiva, ECW i ICW – kao zapremina intracelularne i ekstracelularne tečnosti, minerali – kao mera ukupne mase minerala, telesna masa, masa proteina, masa živih ćelija i ukupna mišićna masa, iz čega se može zaključiti da drugi faktor, suštinski definiše skeletno i mišićno tkivo. Na osnovu iznetog može se zaključiti da se kod drugog faktora studentkinje KPA razlikuju u odnosu na aspekt masivnosti i veličine građe tela, tj. u odnosu na mezomorfnu komponentu.

5. Zaključak

U radu je izvršena klasifikacija studentkinja Kriminalističko-policijske akademije, kao populacije devojaka/žena koje se školuju za rad u policiji, u odnosu na sastav i strukturu tela merenu metodom multikanalne bioelektrične impedance, koja predstavlja tehnološki najnapredniju metodu merenja istog. Primenom klaster analize ukupno meren uzorak (N = 144) je po kriterijumu sličnosti kategorisan u 5 razreda (grupa, klastera) gde je u prvom klasteru izdvojeno je 5 (3,47%), u drugom 44 (30,56%), u trećem 41 (28,47), u četvrtom 42 (29,17%) i u petom 12 (8,33%) studentkinja. Rezultati Vilksove lambde su pokazali da se svi klasteri statistički značajno razlikuju po svim merenim pojedinačnim varijablama (13 varijabli) između sebe i to od 0,792, F = 9,11, p = 0 za količinu tečnosti vać ćelija (ECW) do 0,97, F = 323,23, p = 0 za količinu masnog tkiva unutrašnjih organa (VFA).

U odnosu na varijablu BMI, ukupna prevalenca gojaznosti (BMI $\geq$ 25 kg·m⁻²) kod ispitivanog uzorka studentkinja bila je 6,25%, dok je sa aspekta kriterija procenta masti u organizmu (PBF preko 30%), ukupna prevalenca gojaznosti ispitivanog uzorka studentkinja bila samo 12,5% što je u odnosu na prevalencu predgojaznih ili gojaznih devojaka iz studentske populacije u Americi od 20%, odnosno studenata (i muškarci i devojke) u Izraelu od 29,9% za čak od 60 do 140% manje. U odnosu na prevalencu gojaznosti kod žena policajaca (35%) i žena vatrogasaca (38%) iz Amerike, prevalenca kod studentkinja KPA je oko tri puta manja.

Morfološki profili definisanih klastera su uz pomoć pojedinačnih kvantitativnih (numeričkih) vrednosti varijabli TV, TM, BMI i PBF atributivno (kvalitativno) opisani kao sledeći morfološki tipovi sa sledećim definisanim četvorodimenzionalnim modelima (4D modeli) telesne strukture:

- klaster 1 – studentkinje endomorfnog tipa, karakterističnost: gojazne i niske osobe; apsolutni model: TV = 166,5, TM = 72,7 kg, voda = 34,18 l, minerali =

- 3,34 kg, proteini = 9,26 kg i mast = 25,92 kg; relativni model: voda = 47,02%, minerali = 4,59%, proteini = 12,74% i mast = 35,65%;
- klaster 2 – studentkinje ektomezomorfnog tipa, karakterističnost: mršave i prosečno visoke osobe; apsolutni model: TV = 168,7, TM = 55,76 kg, voda = 32,55 l, minerali = 3,09 kg, proteini = 8,71 kg i mast = 11,42 kg; relativni model: voda = 58,37%, minerali = 5,54%, proteini = 15,62% i mast = 20,48%;
  - klaster 3 – studentkinje mezomorfnog tipa, karakterističnost: normalno uhranjene i prosečno visoke osobe; apsolutni model: TV = 167,9, TM = 62,72 kg, voda = 33,50 l, minerali = 3,26 kg, proteini = 9,01 kg i mast = 16,95 kg; relativni model: voda = 53,4%, minerali = 5,2%, proteini = 14,37% i mast = 27,02%;
  - klaster 4 – studentkinje mezoektomorfnog tipa, karakterističnost: normalno uhranjene i visoke osobe; apsolutni model: TV = 169,9, TM = 60,32 kg, voda = 33,76 l, minerali = 3,23 kg, proteini = 9,05 kg i mast = 14,29 kg; relativni model: voda = 55,96%, minerali = 5,36%, proteini = 15% i mast = 23,68%;
  - klaster 5 – studentkinje endomezomorfnog tipa, karakterističnost: gojazne i visoke osobe; apsolutni model: TV = 174,9, TM = 74,80 kg, voda = 38,50 L, minerali = 3,82 kg, proteini = 10,33 kg i mast = 22,15 kg; relativni model: voda = 51,47%, minerali = 5,1%, proteini = 13,81% i mast = 29,61%.

6. Literatura

1. Blair, S. N. (2009). Physical inactivity: the biggest public health problem of the 21st Century. *British Journal of Sports Medicine*, 43(1), 1–2.
2. Boyce, R., Ciulla, S., Jones, G., Bone, E., Elliott, S., Combs, C. (2008). Muscular strength and body composition comparison between the Charlotte-Mecklenburg fire and Police departments. *International Journal of Exercise Science*, 1(3), 125–135.
3. Birzer, M., Craig, D. (1996). Gender differences in police physical ability test performance. *American Journal of Police*, 15(2), 93–108.
4. Caban, A., Lee, D., Fleming, L., Gomez-Marin, O., LeBlanc, W., Pitman, T. (2005). Obesity in US workers: The National health interview survey, 1986 to 2002. *American Journal of Public Health*, 95(9), 1614–1622.
5. Carroll, J., Chiapa, A., Mayra Rodriguez, David R. Phelps, Kathryn M. Cardarelli, Jamboor K. Vishwanatha, Sejong Bae, Roberto Cardarelli. (2008). Visceral fat, waist circumference, and BMI: Impact of race/ethnicity. *Obesity*, 16(3), 600–607.
6. de Loës, M., Jansson, B. (2002). Work-related acute injuries from mandatory fitness training in the Swedish police force. *International Journal of Sports Medicine*, 23, 212–217.
7. Dopsaj, M., Nešić, G., Čopić, N. (2010). The multicentroid position of the anthropomorphological profile of female volleyball players at different competitive levels. *Facta universitatis – series: Physical Education and Sport*, 8(1), 47–57.
8. Dopsaj, M., Nešić, G., Koropanovski, N., Sikimić, M. (2009). Antropomorfološki profil studentkinja KPA i različito treniranih sportistkinja – multicentriodni model. *Nauka, bezbednost, policija*, 14(1), 145–160.
9. Dopsaj M., Blagojević M., Vučković G. (2007). Normativno-selekcioni kriterijum za procenu bazično motoričkog statusa kandidata za prijem na studije Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu. *Bezbednost, Beograd*, 49(4), 166–183.
10. Fajnman, R. (1999). *Karakter fizičkog zakona*. Beograd: Klub NT.

11. Gibson, A., Wilmerding, V., McKinon, M. (2009). Body fat estimation in collegiate athletes: An update. *Athletic Therapy Today*, 14(3), 13–16.
12. Hair, J., Anderson, R., Tatham, R., Black, W. (1998). *Multivariate data analysis* (5th ed.). New Jersey, USA: Prentice-Hall. Inc.
13. Hoffman, D., Policastro, P., Quick, V., Lee, S.K. (2006). Changes in body weight and fat mass of man and woman in the first year of college: A study of the "Freshman 15". *Journal of American College Health*, 55(1), 41–45.
14. Hull, H., Morrow, M., Heesch, K., Dinger, M., Han, J., Fields, D. (2007). Effects of the summer months on body weight and composition in college woman. *Journals of Women's Health*, 16(10), 1501–1515.
15. Hung, C.H. (2011). The association between body mass index and body fat in college students. *Asian Journal of Physical Education & Recreation*, 17(1), 18–24.
16. InBody 720 (2005). The precision body composition analyzer: User's Manual, 1996–2005 Biospace Co., Ltd., Korea: Gangnam-gu, Seoul.
17. Janković, R., Koropanovski, N., Vučković, G., Dimitrijević, R., Atanasov, D., Miljuš, D., Marinković, B., Ivanović, J., Blagojević, M., Dopsaj, M. (2008). Trend promene osnovnih antropometrijskih karakteristika studenata Kriminalističko-policijske akademije u toku studija. *Nauka, bezbednost, policija*, 13(2), 137–152.
18. Kales, S.N., Tsismenakis, A.J., Zhang, C., Soteriades, E. S. (2009). Blood pressure in firefighters, police officers, and other emergency responders. *American Journal of Hypertension*, 22(1), 11–20.
19. Koley, S., Singh, J., Kaur, S. (2011). A study of arm anthropometric profile in Indian inter-university basketball players. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 5(1–4), 35–40.
20. Klisarić, M., Osmani, V. (2011). Holandski model obrazovanja i obuke policije. *Bezbednost, Beograd*, 53(2), 254–273.
21. Kesić, Z. (2011). Uticaj etosa muškosti na položaj žena u policiji. *Nauka, bezbednost, policija*, 16(2), 165–176.
22. Mudrić, R., Jovanović, S. (2000). Model morfoloških karakteristika studenata VŠUP. *Bezbednost, Beograd*, 42(2), 219–225.
23. Meckel, Y., Galily, Y., Nemet, D., Eliakim, A. (2011). Changes in weight indexes and aerobic fitness of physical education students over three years of college. *Journal of Human Sports Exercises*, 6(1), 112–121.
24. Mikkola, I., Jokelainen, J., Timonen, M., Härkönen, P., Saastamoinen, E., Laakso, M. et al. (2009). Physical activity and body composition changes during military service. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 41(9), 1735–1742.
25. Obradović, S. (2011). Planiranje, regrutovanje i selekcija kadra u Ministarstvu unutrašnjih poslova RS. *Nauka, bezbednost, policija*, 16(1), 135–156.
26. Russell, M., Tooley, E. (2011). Anthropometric and performance characteristics of young male soccer players competing in the UK. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 5(1–4), 155–162.
27. Ristanović, D., Dačić, M. (1999). *Osnovi metodologija naučnoistraživačkog rada u medicini*. Biblioteka „Udžbenici”, Knjiga 7, Beograd: Velarta.
28. Scanlan, A., Dascombe, B. (2011). The anthropometric and performance characteristics of high-performance junior life savers. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 5(1–4), 61–66.
29. Singh, M., Singh, M.K., Singh, K. (2010). Anthropometric measurements, body composition and physical parameters of Indian, Pakistani and Sri Lankan field hockey players. *Serbian Journal of Sports Sciences*, 4(1–4), 49–54.

30. Sorensen, L., Smolander, J., Louhevaara, V., Korhonen, O., Oja, P. (2000). Physical activity, fitness and body composition of Finnish police officers: a 15-year follow-up study. *Occupational Medicine*, 50(1), 3–10.
31. Spasić, D. (2008). Žene u sistemu policijskog obrazovanja: Stanje i perspective ženskih ljudskih prava. *Temida*, 11(3), 41–61.
32. Stommel, M., Schoenborn, C. (2010). Variations in BMI and prevalence of health risk in diverse racial and ethnic population. *Obesity*, 18, 1821–1826.
33. World Health Organisation (2000). *Obesity: Preventing and managing the global epidemic*. Geneva: WHO Technical Report Series 894.
34. Wilkinson, V., Froyland, I. (1996). Women in policing. *Australian Institute of Criminology: Trends & Issues in Crime and Criminal Justice*, 58, 1–6.
35. Zavec, M., Lakkakula, A., Johnson, L., Turri, G. (2009). Physical activity is associated with percent body fat and body composition but not body mass index in white and black college students. *International Journal of Exercise Sciences*, 2(3), 175–185.
36. <http://www.cirp.org/library/ethics/helsinki/>

THE ACADEMY OF CRIMINALISTIC AND POLICE STUDIES FEMALE STUDENTS MORPHOLOGICAL STATUS MODELS DEFINED BY MULTICHANNEL BIOELECTRICAL IMPEDANCE

Summary

Multi-year impact of obesity and physical inactivity can lead to negative psychosocial and health consequences, especially for girls-women whose structure has a higher percentage of body fat mass compared with men. The aim of this study was to define the characteristic groups-clusters in terms of morphological space of ACPS female students. The measurements were performed at the Faculty of Sport and Physical Education, University of Belgrade, by multichannel bioelectrical impedance method – In Body 720. The sample of examinees were 144 ACPS female students: Age – 19.7 ± 1.1 years; BH- 169.28 ± 5.27 cm, BW – 61.28 ± 6.86 kg, BMI – 21.37 ± 1.99 kg•m⁻². The basic classification variables were: body weight (BW, kg), intra cellular water (ICW, L), extra cellular water (ECW, L), proteins (kg), minerals (kg), mass of mineral content of bone (osseous, kg), total body fat mass (BFM, kg), skeletal muscle mass (SMM, kg), visceral fat area (VFA, cm²) and body cell mass (BCM kg). The derived variables were: body mass index (BMI, kg m⁻²), percentage of body fat (PBF, %) and the percentage of skeletal muscle mass (PSMM, %). The results were statistically analyzed using descriptive statistics, cluster analysis and canonical discriminant analysis. Cluster analysis yielded 3.47% in the first, 30.56% in the second, 28.47% in the third, 29.17% in the fourth and 8.33% of female students in the fifth cluster. In separate discriminant functions, the first factor consists of four variables: $VFA = 0.830$, $BFM = 0.631$, $BMI = 0.467$ and $PBF = 0.357$, while the second factor consists of the nine variables remaining. The ratio of the basic structural elements of body are obtained by the following morphological types: Endomorphic type (obese and small body height individuals), Ecto-

Mesomorphic type (thin and average body height individuals), Mesomorphic type (normal body weight and average body height individuals), Meso-Ectomorphic type (normal body weight and tall individuals) and Endo-Mesomorphic type (obese and tall individuals).

MALOLETNIČKI ZATVOR U KRIVIČNOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE SRBIJE

*Miroslav Vukomanović

**Ivica Mlađović

Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije

Sažetak: Krivičnopravni položaj maloletnika karakteriše potpuno zaseban sistem krivičnih sankcija. Krivične sankcije koje se mogu izreći maloletniku su vaspitne mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbednosti. Maloletnički zatvor kao jedina kazna koja se može izreći prema maloletniku, fakultativnog je karaktera i primenjuje se, samo izuzetno, prema licima koji su krivično delo izvršili kao stariji maloletnici, a u vreme suđenja nisu navršili dvadeset jednu godinu, uz ispunjenje i drugih zakonom propisanih uslova. Pored pojačanog delovanja na maloletnika da više ne vrši krivična dela (specijalna prevencija), ovom kaznom se, za razliku od vaspitnih mera, utiče i na druge maloletnike da ubuduće ne vrše krivična dela (generalna prevencija). Maloletnički zatvor je krivična sankcija sa obeležjima kazne, ali i sa izraženim elementima vaspitnog karaktera, čija je osnovna svrha da omogući razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, vaspitanje i pravilan razvoj njegove ličnosti. Sastoji se u lišenju slobode starijeg maloletnika za učinjeno teže krivično delo, njegovom smeštanju u posebne ustanove za maloletnike i primeni posebnog tretmana koji se razlikuje od tretmana prema punoletnim licima osuđenim na kaznu zatvora.

Ključne reči: zakon, maloletnik, kazna, maloletnički zatvor, vaspitanje.

1. Uvod

Sistem krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloletnicima je potpuno poseban sistem u odnosu na sistem krivičnih sankcija koje se izriču punoletnim licima. Težište predstavljaju vaspitne mere koje podrazumevaju i značajne sadržaje brige, zaštite, nadzora i pomoći maloletniku. Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (ZM), (Službeni glasnik RS, br.

---

* E-mail: miroslavvuk@sezampro.rs

** E-mail: ivicamladjovic@gmail.com

85/2005.) a u skladu sa međunarodnim pravnim standardima¹ kojima se formulišu humanija pravila postupanja prema maloletnicima, predviđeno je da je kažnjavanje maloletnika krajnje sredstvo koje treba da bude primenjeno samo izuzetno i u najmanjem mogućem trajanju. Tako se kazna maloletničkog zatvora može primeniti samo kada su ispunjeni zakonom određeni uslovi zbog kojih nije opravdano izreći vaspitnu meru. Maloletnički zatvor sadrži samo minimum elemenata prinude i ograničenja slobode, jer su kriminalno-politički ciljevi stvaranja maloletničkog kriminaliteta prvenstveno usmereni na vaspitanje i stvaranje uslova za pravilan razvoj ličnosti maloletnika kako u budućnosti ne bi vršio krivična dela. Specifičnosti ove kazne u odnosu na kaznu zatvora, srećemo kako u materijalnim i procesnim odredbama, tako i u pravilima njenog izvršenja. U ovom radu će biti obrazložene specifičnosti materijalne prirode, a koje se odnosi na uslove za izricanje maloletničkog zatvora, trajanju ove kazne, uzrastu izvršioca, pravilima za redovno odmeravanje i odmeravanje za krivična dela u sticaju, uslovnom otpust i dr, kao i određene specifičnosti vezane za izvršenje ove kazne i postpenalnu pomoć.

2. Istorijski razvoj sistema kažnjavanja maloletnika u Srbiji

Srbija je prošla kroz dva istorijska perioda kažnjavanja maloletnika. Prvi period karakteriše izricanje maloletnicima kazni kao i za punoletne izvršioce, uz izvesna ograničenja u pogledu trajanja i zabrane izricanja pojedinih kazni. Maloletnik je tretiran kao „odrastao delikvent u minijaturi“ (Perić, 1979:5). Kriminalni (Kaznitelni) zakonik za Knjaževinu Srbiju iz 1860. godine po prvi put sistematizuje krivično zakonodavstvo i označava početak savremenog krivičnog zakonodavstva Srbije. Zakonik propisuje da će se lica starosti od 12 do 16 godina, za učinjen zločin za koji je zakonom propisana smrtna kazna ili robija,² kazniti kaznom zatvora u trajanju od jedne do deset godina, ako su delo učinila sa razborom. Ako je pod istim uslovima učinio prestup, maloletnik će se kazniti najviše polovinom one kazne, koja bi mu bila izrečena da je punoletan (§ 57). U ovom slučaju sud nije vezan posebnim minimumom propisanim za konkretni prestup, ako nađe neku od zakonom propisanih olakšavajućih okolnosti. Ovi maloletnici ni u kom slučaju ne mogu se osuditi na kaznu gubitka građanskih časti.³ Lica starosti od 16 do 21 godinu, mogu se osuditi najviše na dve trećine propisane kazne za konkretno krivično delo. U slučaju da je zakonom propisana smrtna kazna, maloletnik bi bio osuđen na robiju ili zatočenje od 10 do 20 godina (§ 58). Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije (Službene novine Kraljevine Jugoslavije, br. 33/XVI), umesto razbora uvodi pojam „zrelost“. Razbor je predstavljao samo umnu razvijenost, dok se za potpunu zrelost maloletnika zahteva i zrelost karaktera, moralnu zrelost (Živanović, 1930:34).

---

¹ To su pre svega: Standardna minimalna pravila UN za maloletničko pravosuđe, Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode, Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije, Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu, Konvencija UN o pravima deteta.

² Za punoletna lica robija ne može biti duža od dvadeset, ni kraća od dve godine (§ 14).

³ Izmene i dopune Kriminalnog zakonik za Knjaževinu Srbiju od 17.06.1861. godine

Kazna, kao *ultima ratio*, mogla se izreći samo mlađem maloletniku (starosti od 14 do 17 godina) koji je navršio 15 godina života i koji je izvršio krivično delo koje se kvalifikuje kao zločinstvo⁴ (§ 28 st. 7). Stariji maloletnici, starosti od 17 do 21 godine, krivično su odgovorni, ali se blaže kažnjavaju nego odrasla lica. Za krivična dela za koja je predviđena smrtna kazna ili doživotna robija, starijem maloletniku je izricana kazna robije ili zatočenja u rasponu od 7 do 20 godina. Izuzetno, starijem maloletniku koji je u vreme izvršenja dela navršio 18 godina života, a koji je izvršio krivično delo propisano Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi, može izreći smrtna kazna. Za krivična dela za koja je predviđena vremenska kazna lišenja slobode, sud nije bio vezan za najmanju meru kazne propisanu za konkretno krivično delo. Opšti maksimum u ovim slučajevima bio je 10 godina. Stariji maloletnik je kaznu izdržavao odvojeno od punoletnih osuđenika. (§ 30 st. 3). Kodifikacija materijalnog krivičnog prava usledila je donošenjem Krivičnog zakonika – opšti deo (Službeni list FNRJ, br. 106/47). Maloletnici, lica starosti od 14 do 18 godina, bili su krivično odgovorni samo ako su u vreme izvršenja krivičnog dela bili toliko duševno razvijeni da su mogli biti svesni značaja svoga dela i da su mogli upravljati svojim postupcima. U tom slučaju sud je mogao da im izrekne neku od zakonom propisanih kazni,⁵ osim smrtne kazne, kazne lišenja slobode sa prinudnim radom u doživotnom trajanju i kaznu gubitka građanskih prava (čl. 9). Krivičnim zakonikom FNRJ (Službeni list FNRJ, br. 13/51, stupio na snagu 01.07.1951. godine), dovršena je kodifikacija materijalnog krivičnog prava tadašnje Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Ovim zakonom uvedene dve kategorije maloletnika kakve poznajemo i danas: mlađi maloletnik, uzrasta od 14 do 16 godina i stariji maloletnik, uzrasta od 16 do 18 godina. Starijem maloletniku sud je mogao izreći neku od zakonom propisanih kazni⁶ osim smrtne kazne, ograničenja građanskih prava i trajne zabrane bavljenja određenim zanimanjem. Umesto smrtne kazne, sud je starijem maloletniku mogao izreći kaznu strogog zatvora u trajanju najduže do 15 godina, a mlađem maloletniku kaznu strogog zatvora najduže do 10 godina (čl. 72 st. 2). Za krivično delo za koje je propisana kazna strogog zatvora u trajanju dužem od deset godina, stariji maloletnik je mogao biti kažnjen strogim zatvorom najduže do deset godina, a mlađi maloletnik strogim zatvorom najduže do osam godina (čl. 72 st. 3).

Drugi period kažnjavanja maloletnika, počinje stupanjem na snagu Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika FNRJ (Službeni list FNRJ, br. 30/59). Ovaj zakon propisuje više novih odredaba o maloletnim izvršiocima krivičnih dela, čime su unete „kvalitetne promene u krivičnopravni položaj maloletnika“ (Perić, 1979:21). U prvi plan se ističu vaspitne mere kao najvažnija krivična sankcija koja se

---

⁴ Zločinstva su ona krivična dela, za koja zakon propisuje smrtnu kaznu, robiju ili zatočenje, dok su prestupi ona krivična dela za koje zakon propisuje strogi zatvor, zatvor ili novčanu kaznu (§ 15).

⁵ Prema učiniocima krivičnih dela mogu se izreći sledeće kazne: smrtna kazna, lišenje slobode sa prinudnim radom, lišenje slobode, popravni rad, gubitak državljanstva, konfiskacija imovine, gubitak građanskih prava, gubitak čina, zabrana bavljenja određenim zanimanjem, proterivanje, novčana kazna i popravlanje štete (čl. 28).

⁶ Prema učiniocima krivičnih dela mogu se izreći sledeće kazne: smrtna kazna, strogi zatvor, zatvor, ograničenje građanskih prava, zabrana bavljenja određenim zanimanjem, konfiskacija imovine, novčana kazna (čl. 24).

može izreći maloletnim učiniocima krivičnog dela. Maloletnicima se više nisu mogle izreći kazne propisane za punoletna lica. Po prvi put se propisuje posebna i jedina kazna za maloletnike – kazna maloletničkog zatvor. Ova kazna se mogla izreći samo krivično odgovornom starijem maloletniku za učinjeno krivično delo za koje je zakonom propisana kazna teža od pet godina strogog zatvora, a zbog teških posledica dela i visokog stepena krivične odgovornosti ne bi bilo opravdano primeniti vaspitne mere (čl. 79c). Donošenjem Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica dobili smo autonomno maloletničko krivično zakonodavstvo. Ovim zakonom su na jednom mestu obuhvaćene sve materijalne, procesne i izvršne krivičnopravne odredbe o maloletnicima.

3. Kazna maloletničkog zatvora

3.1. Pojam i svrha kazne maloletničkog zatvora

Maloletnički zatvor se izriče kao krajnje sredstvo u slučajevima kada se vaspitnim merama ne može uticati na ličnost maloletnika. On primarno ima edukativnu i tretmansku funkciju, dok se njegova represivna funkcija ispoljava kroz način izvršenja. Kazna maloletničkog zatvora sastoji se u lišenju slobode starijeg maloletnika za učinjeno teže krivično delo, njegovom smeštanju u posebne ustanove za maloletnike i primeni posebnog tretmana koji se razlikuje od tretmana prema punoletnim licima osuđenim na kaznu zatvora.

U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija, a to je suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom, svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima je da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu (čl. 10 ZM). Pored specijalne prevencije, zakonodavac propisuje da je svrha maloletničkog zatvora i vršenje pojačanog uticaja na maloletnog učinioca da ubuduće ne vrši krivična dela, kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela, čime se postižu ciljevi generalne prevencije. Ovako propisana svrha vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora, ukazuje na „tesnu funkcionalnu povezanost krivičnih sankcija koje se izriču maloletnicima (Bačić, 1978:301).“ Tako, maloletnički zatvor, pored elemenata kazne, poseduje i elemente vaspitnih mera, koje srećemo i kod pravila za izricanje kazne maloletničkog zatvora, kao i kod pravila njenog izvršenja. Maloletnički zatvor se može izreći samo ako nije opravdano izricanje vaspitne mere, dok se način njegovog izvršenja u najvećoj meri podudara sa načinom izvršenja vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom.

Prilikom propisivanja svrhe maloletničkog zatvora, zakonodavac koristi tri termina: razvoj i jačanje lične odgovornosti, vaspitanje i pravilan razvoj maloletnika. Razvoj i jačanje lične odgovornosti podrazumeva razvijanje kod maloletnika sposobnosti da uskladi svoje postupke sa društvenim normama ponašanja. Adolescencija je ključni period za formulisanje ličnih ciljeva maloletnika. Tokom ove faze života, odvijaju se važni procesi u kojima maloletnik donosi odluke kojima

formira svoj identitet, prihvata društvene vrednosti i stvara svoj odnos prema njima, donosi odluke o svom obrazovanju i planira svoju budućnost. Ove odluke imaju dugoročne implikacije na buduću život maloletnika (Caroll, 2009:22). Vaspitanje podrazumeva delovanje porodice, škole, socijalne sredine i drugih društveno-vaspitnih faktora u cilju osposobljavanja maloletnika da prihvati društvene vrednosti i preuzme svoju društvenu ulogu. „Vaspitanje u užem značenju, obuhvata brojne mere i postupke koje teže oblikovanju ličnosti (Perić, 2007:31).“ Ličnost se može definisati kao stabilan obrazac ponašanja, uključujući misli i emocije, koje razlikuju jednu osobu od druge. Ličnost odražava karakteristične načine prilagođavanja zahtevima okoline (Larry & Brandon, 2011:82). Pravičan razvoj maloletnika se obezbeđuje stvaranjem takvih životnih uslova koji će obezbediti da maloletnik uskladi svoje ponašanje i lične interese sa društvenim pravilima ponašanja, odnosno sa opštim društvenim interesima.

Takođe, pored propisivanja šta je svrha maloletničkog zatvora, zakonodavac načelno određuje i načine za njeno ostvarivanje. To su: nadzor, pružanje zaštite i pomoći i obezbeđivanje opšteg i stručnog osposobljavanja. Društvo na različite načine vrši nadzor nad životom i radom maloletnika u cilju otklanjanja njegovog devijantnog ponašanja. Takođe, preduzimanjem raznovrsnih mera,⁷ društvo pruža zaštitu maloletniku od različitih štetnih uticaja (porodice, socijalne sredine i dr.), ali pruža i pomoć, njemu i licima koji se staraju o njemu (školovanje, zdravstvena zaštita, socijalna pomoć i dr.), sve u cilju njegovog vaspitavanja i pravilnog razvoja. Opštim i stručnim obrazovanjem, maloletnik se osposobljava za obavljanje određenih društveno korisnih poslova i pomaže u njegovom osamostaljivanju i integraciju u društvo.

3.2. Uslovi za izricanje, trajanje i odmeravanje kazne maloletničkog zatvora

Kazna maloletničkog zatvora je fakultativnog karaktera i može se izreći starijem maloletniku, starosti od 16 do 18 godina, koji je učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora teža od pet godina, ako zbog visokog stepena krivice, prirode i težine dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru (čl. 28 ZM). Zakonodavac propisuje tri kumulativno određena uslova koja se moraju ispuniti da bi se maloletniku izrekla kazna maloletničkog zatvora: da je u pitanju stariji maloletnik, da je u zakonu zaprećena kazna zatvora preko pet godina zatvora i da zbog visokog stepena krivice, prirode i težine dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru.

Što se tiče uzrasta, psiholozi smatraju da se u ovom periodu kod starijeg maloletnika javlja mešavina bioloških promena i želje za autonomijom, što kod maloletnika dovodi do bunta i sukoba u okviru porodice, škole i zajednice (Larry & Brandon, 2009:4). Sud može ovu kaznu izreći i punoletnom licu koji je krivično delo učinio kao stariji maloletnik, a u vreme suđenja nije navršilo dvadeset jednu godinu

---

⁷ Neke od društvenih mera su: izdvajanje maloletnika iz porodice ili druge socijalne sredine koja negativno utiče na njega, zabrana posećivanja određenih mesta ili sredina, podvrgavanju određenim medicinskim tretmanima, stručno osposobljavanje maloletnika i dr.

života. Pri oceni da li će izreći maloletnički zatvor, sud će uzeti u obzir i sve okolnosti slučaja, a naročito težinu učinjenog dela, vreme koje je proteklo od njenog izvršenja, svojstva ličnosti, vladanje učinioca kao i svrhu koju treba postići ovom sankcijom (čl. 40 st. 2 ZM).

Drugi uslov za izricanje kazne maloletničkog zatvora jeste da je za učinjeno krivično delo propisana kazna zatvora teža od pet godina. Za ovakva krivična dela sud može izreći i vaspitnu meru, ako nađe da se njome može ostvariti svrha krivične sankcije. Težina zaprećene kazne procenjuje se prema maksimumu, tako da npr. ako je maloletnik izvršio krivično delo nasilja u porodici koristeći oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši (čl. 194 st. 2 KZ), za šta je propisana kazna zatvora do pet godina, sud maloletniku ne bi mogao izreći kaznu maloletničkog zatvora. Ali, ako je usled ovog dela nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili je delo učinjeno prema maloletnom licu (st. 3 istog člana), odnosno nastupila smrt člana porodice (st. 4 istog člana), za šta je propisan poseban maksimum kazne zatvora do deset, odnosno petnaest godina, tada sud može izreći kaznu maloletničkog zatvora.

Da bi sud izrekao maloletnički zatvor neophodno je postojanje razloga zbog kojih nije opravdano izricanje vaspitne mere. Obaveza suda je da u sudskoj odluci obrazloži ove razloge. Kriterijumi za njihovo utvrđivanje su visok stepen krivice i priroda i težina krivičnog dela. Za razliku od vaspitnih mera, prilikom izricanja maloletničkog zatvora, potrebno je utvrditi krivicu kod starijeg maloletnika. Ona se utvrđuje kao i kod punoletnih izvršioaca i postoji ako je stariji maloletnik, u vreme kada je učinio krivično delo, bio uračunljiv i postupao sa umišljajem, odnosno sa nehatom ako je to zakonom posebno predviđeno, a bio je svestan ili je bio dužan i mogao biti svestan da je njegovo delo zabranjeno. Međutim, potrebno je ne samo postojanje krivice, nego se zahteva visok stepen krivice.⁸ Visok stepen krivice je onaj koji je „iznad uobičajenog, normalnog, prosečnog stepena svesne i voljne upravljenosti učinioca prema izvršenom krivičnom delu“ (Jovašević, 2008:181). Okolnosti koje ukazuju na visok stepen krivice su: ispoljena brutalnost, rešenost, bezobzirnost, upornost, bezosećajnost, surovost, grupno delovanje, koristoljublje, nedostatak kajanja i dr. Visok stepen krivice ne bi postojao u slučajevima koji dovode do ublažavanje kazne: bitno smanjena uračunljivost⁹, otklonjiva pravna zabluda ili da je delo učinjeno pod dejstvom kompulzivne sile ili pretnje. U obzir bi došla i krivična dela učinjena iz nehata, mada postojanje nehata, po pravilu, ukazuje na to da ne postoji visok stepen krivice maloletnika, ali sudska praksa ne isključuje tu mogućnost (Stojanović, 2009:356). Ipak, malo je krivičnih dela za koje je zaprećena kazna zatvora u trajanju dužem od pet godina. Priroda krivičnog dela treba da ukazuje da u konkretnom slučaju ne bi bilo adekvatno izricanje vaspitne mere. Priroda dela se određuje prema značaju i stepenu povrede ili ugrožavanja

---

⁸ „Prilikom ocene visokog stepena krivice kod maloletnika i izricanja kazne maloletničkog zatvora, prvostepeni sud je morao uzeti u obzir skup svih subjektivnih okolnosti koje karakterišu ličnost maloletnika i njegov odnos prema krivičnom delu.“ Rešenje Vrhovnog suda Srbije, Kžm. 44/09 od 11.5.2009. godine.

⁹ „Bitno smanjenje uračunljivosti u vreme izvršenja krivičnog dela, isključuje postojanje visokog stepena krivične odgovornosti kao jednog od uslova za izricanje kazne maloletničkog zatvora.“ Rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 72/95 od 22.08.1995. godine

zaštitnog objekta, kao i druge subjektivne okolnosti (motiv, način izvršenja, pobude i dr.). Težina krivičnog dela takođe treba da ukazuje da u konkretnom slučaju ne bi bilo adekvatno izricanje vaspitne mere.¹⁰ Težina krivičnih dela se određuje prema težini zaprećene kazne, ali i prema težini posledice i značaju objekta radnje krivičnog dela (Radulović, 2010:152).

Opšti minimum maloletničkog zatvora je šest meseci. To je najkraće vreme boravka u ustanovi za koje je, prema zakonodavcu, moguće postići određene efekte tokom izvršenja ove kazne, a koji su prevashodno vaspitnog i obrazovnog karaktera (npr. razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, uticaj na maloletnika da ubuduće ne vrši krivična dela i dr.). Ovo je razlog zbog kojeg je zakonodavac propisao viši opšti minimum kod maloletnih nego kod punoletnih izvršioca, kod kojih je on trideset dana.

Opšti maksimum kazne maloletničkog zatvora iznosi pet godina (čl. 29 ZM). Za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora dvadeset godina ili teža kazna, ili u slučaju sticaja najmanje dva krivična dela za koja je propisana kazna zatvora teža od deset godina, sud može izreći kaznu maloletničkog zatvora u trajanju do deset godina. U vezi sa ovim, postoje gledišta da je relativno nizak opšti maksimum od pet godina, jer se primenjuje i u slučaju izvršenja težih krivičnih dela (ubistva, razbojništva, nekih oblika silovanja). Predlog je da se ovaj opšti maksimum podigne na sedam godina, a da se opšti maksimum od deset godina može izreći za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora petnaest (umesto dvadeset) godina (Milošević, 2008:284). Opšti maksimum je fakultativnog karaktera, jer sud nije obavezan da izrekne kaznu maloletničkog zatvora do deset godina ni u slučajevima kada su se stekli zakonski uslovi za njeno izricanje. Kazna maloletničkog zatvora izriče se na pune godine i mesece.

Sud će starijem maloletniku odmeriti kaznu maloletničkog zatvora u granicama koje su propisane zakonom, imajući u vidu svrhu maloletničkog zatvora i uzimajući u obzir sve olakšavajuće i otežavajuće okolnosti predviđene opštim odredbama Krivičnog zakonika, a posebno stepen zrelosti maloletnika i vreme koje je potrebno za njegovo vaspitavanje i stručno osposobljavanje. Prilikom odmeravanja kazne, sud će uzeti u obzir sve okolnosti koje utiču da kazna bude veća ili manja (olakšavajuće i otežavajuće okolnosti), koje su propisane u krivičnom zakoniku. To su: stepen krivice, pobude iz kojih je delo učinjeno, jačina ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život maloletnika, njegove lične prilike, njegovo držanje posle učinjenog krivičnog dela, a naročito njegov odnos prema žrtvi krivičnog dela, kao i druge okolnosti koje se odnose na ličnost učinioca. Povrat se može uzeti kao otežavajuća okolnost. Ono što razlikuje pravila za odmeravanje kazne maloletničkog zatvora od pravila za odmeravanje kazne zatvora za punoletne učinioce su dve kumulativno propisane okolnosti koje utiču na visinu kazne, stepen zrelosti maloletnika i vreme koje je potrebno za vaspitanje i stručno osposobljavanje maloletnika. Zrelost maloletnika sud ceni u celini, „odnosno i fizičku i emocionalnu, socijalnu i intelektualnu zrelost, i to i generalno, opštu

---

¹⁰ „Teške posledice dela, kao jedan od uslova za izricanje kazne maloletničkog zatvora, ne proizlaze isključivo iz takvih posledica nastalih za oštećenog i njegovu imovinu, već i iz ostalih okolnosti koje im daju takav karakter.“ Presuda Vrhovnog suda Srbije, Kžm. 20/94 od 27.5.1994. godine.

zrelost, i posebno, zrelost u odnosu na shvatanje maloletnika o prirodnom i socijalnom značenju radnje krivičnog dela i drugih okolnosti za izvršenje krivičnog dela (Soković & Bejatović, 2009:102).“ Sud će, takođe, posebno voditi računa o potrebnom vremenu za vaspitavanje i stručno osposobljavanje maloletnika. Zakon o maloletnim izvršiocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika predviđena su određena ograničenja prilikom odmeravanja kazne, koja kaznu maloletničkog zatvora čini blažom u odnosu na kaznu zatvora koja se izriče punoletnim učinioci. Starijem maloletniku za određeno krivično delo sud ne može izreći kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od propisane kazne zatvora za to delo, ali sud nije vezan za najmanju meru propisane kazne (čl. 30 st. 2. ZM).

Odmeravanje kazne maloletničkog zatvora za krivična dela izvršena u sticaju ima svoje specifičnosti u odnosu na pravila kojima se punoletnim licima odmerava kazna zatvora za izvršena krivična dela u sticaju. U slučaju izvršenja više krivičnih dela u sticaju sud neće kao kod punoletnih učinioca, utvrđivati pojedinačne kazne za svako krivično delo u sticaju, pa zatim za sva ta dela izreći jedinstvenu kaznu primenom principa apsorpcije, asperacije ili kumulacije, već će, po slobodnoj oceni, za sva dela odmeriti jednu kaznu.¹¹ Pravila odmeravanja kazne maloletničkog zatvora za krivična dela izvršena u sticaju su sledeća:

- Ako stariji maloletnik učini više krivičnih dela u sticaju, a sud nađe da za svako krivično delo treba izreći kaznu maloletničkog zatvora, odmeriće po slobodnoj oceni za sva dela jednu kaznu.

- Ako sud nađe da bi za neko krivično delo u sticaju starijeg maloletnika trebalo kazniti, a za druga krivična dela izreći vaspitnu meru, za sva dela u sticaju izreći će samo kaznu maloletničkog zatvora. Sud će u ovom slučaju izreći kaznu maloletničkog zatvora u granicama opšteg minimuma i opšteg maksimuma, jer nema kumuliranja kazne i vaspitne mere. Vaspitna mera može imati uticaj samo na sudsku individualizaciju kazne maloletničkog zatvora (Perić, 2007:81).

- Ako je sud za krivična dela u sticaju utvrdio kazne zatvora i maloletničkog zatvora, izreći će zatvor kao jedinstvenu kaznu primenom pravila za sticaj krivičnih dela propisanih u KZ-u. Ove odredbe se odnose na situaciju kada je punoletno lice učinilo makar jedno krivično delo u sticaju kao stariji maloletnik, za koja sud može izreći kaznu maloletničkog zatvora, a ostala dela učini kao punoletan i za koja sud može izreći kaznu zatvora. Ovde moraju biti ispunjeni i starosni uslovi koji se odnose na izricanje krivičnih sankcija punoletnim licima za dela koja su učinila kao maloletnici. Sud će po slobodnoj oceni odrediti kaznu maloletničkog zatvora za sva krivična dela koje je lice učinilo kao stariji maloletnik, a za ostala dela sud će utvrditi pojedinačne kazne. Na kraju, sud će izreći jedinstvenu kaznu prema pravilima za sticaj krivičnih dela predviđenih za punoletne učinioce.

- Ako sud nađe da bi za neka krivična dela u sticaju trebalo izreći vaspitnu meru, a za druga kaznu zatvora, izreći će samo kaznu zatvora. Razlika od prethodne situacije je u tome što je sud izrekao licu vaspitnu meru za krivično delo koje je učinio kako maloletnik, dok mu je za druga krivična dela u sticaju, koje je izvršio

---

¹¹ „Izricanje kazne maloletničkog zatvora primenom odredaba o sticaju predstavlja povredu krivičnog zakona“. Rešenje Vrhovnog suda Srbije Kžm. 524/97 od 14. novembra 1997. godine.

kao punoletan, izrekao kaznu zatvora. Vaspitne mere i kazna zatvora se ne kumuliraju, a vaspitna mera može uticati na sudsku individualizaciju kazne zatvora.

3.3. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora, uslovni otpust i postpenalna pomoć

Reformom krivičnog zakonodavstva, zakonski propisi koji su regulisali izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima izdvojeni su iz Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, (Službeni glasnik RS, br. 85/2005.) u ZM. Na ovaj način, „sistem izvršenja krivičnih sankcija koje se izriču maloletnicima predstavlja skladniju, koherentniju i funkcionalniju celinu (Soković, 2010:210).“ Ipak, izvršenje kazne maloletničkog zatvora regulisano je i opštim odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija kojima se uređuje izvršenje kazne zatvora izrečene za krivično delo. Tako je, u ovom slučaju, ZM *lex specialis*, a Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, u delu u kojem se njegovim odredbama uređuje izvršenje kazne zatvora, *lex generalis*. Odredbe ZM kojima se uređuje upućivanje i prijem maloletnika, odlaganje i prekid izvršenja, razvrstavanje u vaspitne grupe, ishrana, pravo na posete, bavljenje fizičkom kulturom, mogućnost redovnog školovanja i disciplinsko kažnjavanje maloletnika u vaspitno-popravnom domu, primenjuju se i na izvršenje kazne maloletničkog zatvora. Određena pitanja u vezi sa izvršenjem kazne maloletničkog zatvora regulisana su odredbama Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike (Službeni glasnik RS, br. 71/2006.) i Pravilnika o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica (Službeni glasnik RS, br. 72/2010.).

U skladu sa Uredbom o osnivanju Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji (Službeni glasnik RS, br. 20/2006.), lica muškog pola kaznu maloletničkog zatvora izdržavaju u Kazneno-popravnog zavodu za maloletnike u Valjevu, dok lica ženskog pola ovu kaznu izdržavaju u posebnom odeljenju Kazneno-popravnog zavoda za žene u Požarevcu. Punoletna lica kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora i maloletnici koji su za vreme izdržavanja kazne maloletničkog zatvora postali punoletni, kaznu izdržavaju u posebnom odeljenju kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, gde im se omogućava primena dodatnog tretmana prilagođenog njihovom uzrastu i psihofizičkim karakteristikama. Osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora, bez obzira na njeno trajanje, može ostati u kazneno-popravnog zavodu za maloletnike najduže do navršene dvadeset treće godine. Izuzetno, u slučaju kada je to potrebno radi školovanja ili stručnog osposobljavanja, ili ako ostatak neizdržane kazne nije duži od šest meseci, osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora može ostati u kazneno-popravnog zavodu za maloletnike i posle navršene dvadeset treće godine, ali najduže do navršene dvadeset pete godine života.

Kaznu maloletničkog zatvora osuđena lica izdržavaju, po pravilu, zajedno, a odvojeno samo ako to zahteva zdravstveno stanje osuđenog ili potrebe osiguranja bezbednosti i održavanja reda i discipline u kazneno-popravnog zavodu. Maloletniku se ne može izreći disciplinska mera upućivanja u samicu, već izdvajanje u posebnu prostoriju koja predstavlja meru neprekidnog boravka dva ili više maloletnika u posebnoj prostoriji.

Izvršenje kazne maloletničkog zatvora zasniva se na pojedinačnom programu postupanja sa maloletnikom koji je prilagođen njegovoj ličnosti, a u skladu je sa savremenim dostignućima nauke, pedagoške i penološke prakse. Najefikasniji programi su oni koji su direktno prilagođeni ličnosti maloletnika i koji su fokusirani na njegove specifične interpersonalne veštine i ponašanja (Briggs, 2009:328). Osuđenima se omogućava obrazovanje, stručno i radno osposobljavanje za zanimanje u skladu sa sklonostima, sposobnostima i dotadašnjim školskim i radnim angažovanjem. Sve ovo je ograničeno jednom objektivnom okolnošću, a to je mogućnost kazneno-popravnog zavoda da sve ovo omogući osuđenom licu, u smislu postojanja adekvatnog prostora, stručnog kadra, infrastrukture i sl. U postupanju sa osuđenim maloletnicima primarno je njihovo uključivanje u vaspitno korisno radno angažovanje. U skladu sa tim, osuđenik ima pravo na naknadu za rad koja iznosi najmanje 20% od najniže cene rada u Republici Srbiji, s tim da se za rad duži od punog radnog vremena uvećava za 50%. Takođe, omogućava se i podstiče veza maloletnika sa društvom izvan zavoda putem pisama, telefonskih poziva, primanja poseta, odsustva, pravo na posete, bavljenje fizikom kulturom, kulturno-umetničku aktivnost, telesno vaspitanje i druga prava koja se detaljnije određuju Pravilnikom o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike.

Osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora ima pravo na pritužbu upravniku zavoda, ako smatra da je lišen određenih prava ili da su mu ona povređena, kao i ako su učinjene neke druge nezakonitosti ili nepravilnosti u toku izvršenja kazne. Ovo predstavlja unutrašnju kontrolu izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Takođe, osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora dodatno je zaštićen pravom na sudsku zaštitu protiv mera i odluka upravnika kazneno-popravnog zavoda u kome izdržava kaznu. O ovom zahtevu osuđenog lica odlučuje veće za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu. Ako uporedimo ove odredbe sa odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija o sudskoj zaštiti osuđenika koja se ostvaruje u upravnom sporu, može se zaključiti da sudska zaštita pred većem za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu nema karakter sudske zaštite kao način spoljašnje kontrole izvršenja ove kazne, jer se sprovodi od strane organa koji je uključen u izricanje i izvršenje kazne maloletničkog zatvora.

Uslovni otpust je poseban pravni institut koji „omogućava prestanak izdržavanja kazne zatvora u zatvorenoj sredini i prelazak na tzv. režim kontrolisane slobode (Soković, 2008:92).“ Uslovni otpust je institut fakultativnog karaktera, o kome, na osnovu molbe maloletnika, odlučuje veće za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu. Pre donošenja odluke o uslovnom otpustu, sud može sprovesti određene procesne radnje, kao npr. da usmeno sasluša maloletnika, njegove roditelje, predstavnike organa starateljstva i druga lica i pribavi izveštaj i mišljenje kazneno-popravnog zavoda o opravdanosti uslovnog otpusta. Da bi sud uslovno otpustio osuđenog maloletnika, potrebno je da su ispunjeni uslovi objektivnog i subjektivnog karaktera. Na objektivnom planu zahteva se ispunjenje dva kumulativna uslova. Prvo, da je maloletnik izdržao jednu trećinu kazne (kod punoletnih to vreme je dve trećine kazne). Drugo, da je maloletnik proveo minimum šest meseci na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora, što predstavlja minimalno vreme koje je potrebno za vaspitavanje i stručno osposobljavanje maloletnika. Na subjektivnom

planu potrebno je da je sudsko veće za maloletnike na osnovu postignutog uspeha u izvršenju kazne, steklo uverenje da će se maloletnik na slobodi dobro ponašati i da neće vršiti krivična dela. Specifičnost ovog instituta je fakultativno pravo suda da uz uslovni otpust može da odredi neku od mera pojačanog nadzora, uz mogućnost primenjivanja jedne ili više odgovarajućih posebnih obaveza, što predstavlja „jednu osobenu vrstu nadzora u odnosu na maloletnika... čime uslovni otpust dobija dodatnu posebnu sadržinu (Škulić, 2011:309)“. Uslovni otpust traje onoliko vremena koliko iznosi ostatak kazne, a nakon njegovog isteka, smatraće se da je osuđeni kaznu izdržao.

U vezi sa opozivanjem uslovnog otpusta, ZM upućuje na shodnu primenu opštih odredbi Krivičnog zakonika. O opozivanju uslovnog otpusta odlučuje sud koji je doneo odluku o uslovnom otpustu, posle saslušanja javnog tužioca za maloletnike i maloletnika. Obavezno opozivanje uslovnog otpusta uslediće ako je osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, izvršio jedno ili više krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od šest meseci. Fakultativno opozivanje uslovnog otpusta uslediće ako je osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, izvršio jedno ili više krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu zatvora do šest meseci. Krivični zakonik propisuje još jedan fakultativni uslov za opozivanje uslovnog otpusta i to u slučaju kada uslovno otpušteni ne ispuni neku od obaveza predviđenih krivičnopravnim odredbama. U skladu sa ovim, do fakultativnog opozivanja uslovnog otpusta može doći i u slučaju ako određena mera pojačanog nadzora, koja je određena uz uslovni otpust, ne postiže svrhu ili maloletnik ne ispunjava posebne obaveze koje su mu određene uz meru pojačanog nadzora. Kad opozove uslovni otpust, sud će izreći jedinstvenu kaznu maloletničkog zatvora primenom pravila za sticaj krivičnih dela i odmeravanje kazne osuđenom licu. Vreme koje je maloletnik proveo na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora uračunava se u jedinstvenu kaznu, dok se vreme provedeno na uslovnom otpustu ne uračunava. Ukoliko uslovni otpust nije opozvan, produžava se za vreme koju je osuđeni proveo na izdržavanju kazne za novo krivično delo.

Savremeni kazneni sistem ne može se zamisliti bez organizovane zaštite, odnosno pomoći licima otpuštenim sa izdržavanja krivičnih sankcija. Pomoć osuđenim maloletnicima je ne samo socijalna potreba, već i socijalna dužnost koja proizilazi iz ličnog interesa maloletnika, ali i iz opšteg društvenog interesa. Način izvršenja kazne maloletničkog zatvora zahteva potpuno odvajanje osuđenog lica od porodice i sredine u kojoj je živio. Ovo odvajanje, pogotovu od porodice, negativno utiče na ličnost maloletnika, radi čijeg se ublažavanja maloletniku ukazuje institucionalna pomoć nakon izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Zapravo, ova pomoć počinje i pre isteka kazne. Tako je nadležni organ starateljstva dužan da tokom trajanja kazne maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom i kazneno-popravnim zavodom za maloletnike. Na ovaj način će se maloletnik i njegova porodica najbolje pripremiti za vraćanje maloletnika u svoju raniju socijalnu sredinu i njegovo uključenje u dalji društveni život. Uloga organa starateljstva je i da u krivičnom postupku, na zahtev suda, daje mišljenje pri izboru vaspitnih naloga i krivičnih sankcija, da u toku postupka stavlja predloge, ukazuje na činjenice i dokaze važne za donošenje pravilne odluke, nadgleda

izvršenje zavodskih mera i kazne maloletničkog zatvora, kao i da vrši postpenalni prihvata maloletnika. U našoj zemlji, funkciju organa starateljstva vrše centri za socijalni rad koji predstavljaju „specifični organizacioni oblik pomoćnih službi u sudskom sistemu (Škuljić & Stevanović, 1999:134)“.

Smisao postpenalne pomoći se sastoji u „osposobljavanju osuđenika da poštuju društvene vrednosti, da se na toj osnovi ponovo uključe u društvo i da tako postanu korisni članovi zajednice, mada treba znati da to osposobljavanje ne teče jednostavno, bez teškoća (Jelić, 1934:35).“ Tako je obaveza kazneno-popravnog zavoda za maloletnike da najmanje tri meseca pre planiranog otpuštanja maloletnika obavesti o tome roditelje maloletnika, usvojioca ili staraoca, odnosno bliske srodnike sa kojima je maloletnik živeo, kao i nadležni organ starateljstva i predloži im mere koje bi trebalo preduzeti za prihvatanje maloletnika. Na ovaj način se, pored organa starateljstva, još jedna društvena institucija uključuje u postupak prevaspitanja, resocijalizacije i reintegracije osuđenog lica u društvo.

Porodica ima veoma važnu ulogu u postpenalnoj pomoći maloletniku. Međutim, savremena porodica je opterećena ubrzanom načinom života, ekonomskim siromaštvom, promenjenim sistemom vrednosti i drugim društvenim okolnostima koje dovode do poremećaja odnosa između roditelja i dece i nepružanja adekvatne roditeljske brige i zaštite. Takođe, često se dešava da porodica veruje da im je osuđenik „ubio dobar porodični glas i ošteti njihovo dobro ime (Jelić, 1934:35)“, pa će ga, ne retko, sasvim odbaciti i uskratiti mu pomoć. Da bi ovo sprečio, zakonodavac je propisao dužnost organa starateljstva da posle otpuštanja maloletnika sa izvršenja kazne maloletničkog zatvora, posebno brine o maloletniku bez roditelja, kao i o maloletniku čije su porodične i materijalne prilike nesređene. Ova briga organa starateljstva podrazumeva naročito smeštaj, ishranu, nabavku odeće, lečenje, pomoć u sređivanju porodičnih prilika, okončanje stručnog osposobljavanja i zapošljavanje maloletnika. Takođe, zakonodavac je propisao da su roditelji, usvojioci ili staraoci, odnosno bliski srodnici sa kojim je maloletnik živeo pre stupanja na izvršenje kazne maloletničkog zatvora, dužni da obaveste nadležni organ starateljstva o povratku maloletnika u porodicu. Nadležni organ starateljstva, po saznanju da je maloletnik izdržao kaznu maloletničkog zatvora, dužan je da maloletniku pruži potrebnu pomoć. Savremeni trendovi u maloletničkom pravosuđu usmereni su na uključivanje cele porodice maloletnika u tretman koji bi sproveli i koordinirale razne vladine službe.¹² Aktiviranje porodice i poboljšanje roditeljskih odnosa, predstavlja moćno terapijsko sredstvo za smanjenje neželjenog ponašanja maloletnika i recidivizam. Međutim, loši porodični odnosi predstavljaju ograničenje i prepreku za preduzimanje porodičnih tretmana u procesu resocijalizacije maloletnika.¹³

---

¹² Briggs, S.: *Criminology*, Wiley Publishing, Indianapolis, Indiana, 2009, p. 335.

¹³ Carroll, A.: *Adolescent reputations and risk: developmental trajectories to delinquency*, Springer, New York, 2009, p. 142.

3.4. Maloletnički zatvor u statističkim evidencijama

Sagledavanje trendova u izricanju kazne maloletničkog zatvora ograničili smo na period od deset godina, a podaci su navedeni prema zvaničnoj statistici Republičkog zavoda za statistiku Republike Srbije, objavljenoj putem statističkih biltena i godišnjaka o prijavama, optuženjima i osudama maloletnih učinioaca.

U tabeli 1 prikazan je ukupan broj i vrste izrečenih krivičnih sankcija maloletnim izvršiocima krivičnih dela. Dominiraju vaspitne mere, dok se kazna maloletničkog zatvora izriče prosečno u 0,79 % slučajeva. Ovaj odnos je u skladu sa svrhom maloletničkog zatvora prema kojoj se ova kazna izriče samo kada zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog dela nije opravdano izricanje vaspitnih mera. Takođe, treba uzeti u obzir da se maloletnički zatvor, za razliku od vaspitnih mera, izriče maloletniku koji je krivično delo učinio kao stariji maloletnik, što čini vremenski period od dve godine.

Tabela 1 – Vrste izrečenih krivičnih sankcija maloletnim učiniocima krivičnih dela u periodu od 2002. do 2011. godine.

godina	ukupno	vaspitne mere				maloletnički zatvor	
		mere upozorenja i usmerenja	pojačani nadzor	zavodske mere	ukupno	ukupno	%
2002	2322	1034	1146	110	2290	32	1,38
2003	2080	970	1027	72	2069	11	0,53
2004	1983	936	957	80	1973	10	0,50
2005	2234	977	1170	80	2227	7	0,31
2006	1566	587	860	102	1549	17	1,09
2007	1996	886	999	81	1966	30	1,50
2008	2229	947	1144	121	2212	17	0,76
2009	1902	834	960	89	1883	19	1,00
2010	1640	747	829	59	1635	5	0,30
2011	2290	1014	1159	104	2277	13	0,57
prosek	2024	893	1025	90	2008	16	0,79

U tabeli 2 prikazana je struktura izrečenih kazni maloletničkog zatvora. Najviše je izrečeno kazni maloletničkog zatvora u trajanju do dve godine, koja je u analiziranom periodu prosečno izrečena u dve trećine presuda (62 %). Maloletnički zatvor u trajanju od dve do pet godina izrečen je prosečno u 25 % presuda. Prosečno u 13% presuda izrečen je maloletnički zatvor u trajanju dužem od pet godina, uzimajući u obzir i dve kalendarske godine (2003. i 2010.) u kojima nije izrican. Ovi podaci se ukazuju kao logični, jer je kazna maloletničkog zatvora najčešće izricana maloletnicima zbog učinjenih imovinskih krivičnih dela, a zatim za krivična dela protiv života i tela (tabela 3.). Kod presuda na kaznu zatvora do dve godine, potrebno je naglasiti činjenicu da se vreme koje je maloletnik proveo u pritvoru uračunava u izrečenu kaznu maloletničkog zatvora, što ostavlja nedovoljno vremena za primenu tretmana u postupku resocijalizacije maloletnika, uzimajući u obzir činjenicu da se za vreme pritvora prema maloletniku ne preduzima nikakav poseban edukativan tretman.

Tabela 2 – *Struktura izrečenih kazni maloletničkog zatvora u periodu od 2002. do 2011. godine.*

		maloletnički zatvor					
		6 mes. – 2 god.		2 – 5 god.		5 – 10 god.	
godina	ukupno	ukupno	%	ukupno	%	ukupno	%
2002	32	20	63	7	22	5	16
2003	11	9	82	2	18	-	-
2004	10	4	40	2	20	4	40
2005	7	4	57	1	14	2	29
2006	17	10	59	3	18	4	24
2007	30	25	83	4	13	1	3
2008	17	9	53	7	41	1	6
2009	19	13	68	4	21	2	11
2010	5	4	80	1	20	-	-
2011	13	7	54	5	38	1	8
prosek	16	10	62	4	25	2	13

Tabela 3 – *Struktura izrečenih kazni maloletničkog zatvora prema krivičnom delu u periodu od 2004. do 2011. godine*

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ubistvo	5	1		1	2	2		3
teško ubistvo			5	2	1	4		1
teške telesne povrede	4		1	1	3			2
silovanje					4		1	
nasilje u porodici				1				
krađa				4	1			
teška krađa		2	1	14	2	10	3	4
razbojništvo	1	3	7	3	3			1
ostala krivična dela		1	3	4	1	3	1	2
UKUPNO	10	7	17	30	17	19	5	13

4. Zaključak

U savremenom krivičnom zakonodavstvu, kazna maloletničkog zatvora sadrži minimum elemenata prinude, oduzimanja i ograničenja sloboda i prava maloletnika, uz značajno primenjivanje mera pomoći, brige, nadzora, obrazovanja i vaspitanja maloletnika, što je po sadržaju i karakteru približava vaspitnim merama. Maloletnički zatvor jeste i treba da bude kazna koja se, pod određenim uslovima, može izreći samo za najteža krivična dela. S obzirom da maloletnici ređe vrše takva dela, izricanje maloletničkog zatvora dolaziće izuzetno u obzir, i to samo kada su ispunjeni i ostali zakonski uslovi, između ostalih i kada sud proceni da u konkretnom slučaju ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Ovde bi primena

vaspitne mere značila samo gubljenje vremena i sredstava, pri čemu bi, po pravilu, krajnji rezultat bio povrat maloletnika. Da se kazna maloletničkog zatvora samo izuzetno primenjuje potvrđuje i sudska praksa koja je sledila intenciju zakona. Tako su sudovi ovu kaznu izrekli u malom broju slučajeva u odnosu na ukupan broj izrečenih krivičnih sankcija (oko 1%). Sudska praksa je takođe pokazala da je kazna maloletničkog zatvora najčešće izricana u slučajevima sticaja više krivičnih dela, pri čemu je veći broj dela izvršen u grupi što ukazuje na veću društvenu opasnost takvih dela i opravdanost kažnjavanja. Sud bi, prilikom odlučivanja o kažnjavanju, trebalo da ima viziju o uticaju institucionalizacije i tretmana na buduće ponašanje maloletnika i njegovu reintegraciju u društvenu zajednicu, što je nezamislivo bez svestranog sagledavanje njegove ličnosti. Treba napomenuti da u praksi, lišenje slobode maloletnih učinioaca krivičnih dela ne dovodi uvek do smanjenja njihovog antisocijalnog ponašanja, već naprotiv, stvaraju se novi problemi vezani za recidivizam i reintegraciju maloletnika u socijalnu sredinu. Zato treba preispitati stav da je kazna krajnje sredstvo u borbi društva protiv maloletničkog kriminaliteta, jer se postavlja pitanje šta raditi sa maloletnikom u slučajevima kad kazna maloletničkog zatvora ne postigne svoju svrhu. Ono što treba poboljšati, bez obzira na sve, je postepenala pomoć koja je potrebna svima, bez obzira na ishod samog tretmana primenjenog prilikom izdržavanje kazne.

5. Literatura

1. Bačić F. (1978). Komentar krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Beograd: Savremena administracija.
2. Briggs, S. (2009). *Criminology*. Indianapolis, Indiana: Wiley Publishing.
3. Carroll, A. (2009). *Adolescent reputations and risk: developmental trajectories to delinquenc.*, New York: Springer.
4. Jelić, M. I. (1934). Zaštita otpuštenih osuđenika i maloletnika kao socijalna potreba i način njena izvođenja : istorijsko-pravna i kriminalno-politička studija. Beograd.
5. Jovašević D. (2008). *Maloletničko krivično pravo*. Beograd: Beo Sing.
6. Larry J. S. & Brandon C. W. (2011). *Juvenile Delinquency: The Core*. Wadsworth: Cengage learning. [Electronic version]. Retrieved July 12, 2012, from <http://books.google.rs>
7. Larry J. Siegel, Brandon C. Welsh: *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law* Wadsworth: Cengage learning. [Electronic version]. Retrieved July 12, 2012, from <http://books.google.rs>
8. Milošević, N. (2008). Planirane izmene u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. U: Međunarodni naučni skup Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije. Beograd: Kultura.
9. Milutinović M. & Aleksić Ž. (1989). *Maloletnička delinkvencija (uzroci, sprečavanje, otkrivanje i resocijalizacija)*. Beograd: Naučna knjiga.
10. Perić O. (2007). Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Beograd: Službeni glasnik.
11. Perić, O. (1979). *Maloletnički zatvor: primena i izvršenje*. Beograd: Privredna štampa.
12. Radulović LJ. (2009). *Maloletničko krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet.

13. Soković, S. & Bejatović, S. (2009). Maloletničko krivično pravo. Kragujevac: Pravni fakultet.
14. Soković, S. (2008). Izvršenje krivičnih sankcija. Beograd: Službeni glasnik.
15. Soković, S. (2010). Zavodske vaspitne mere – mesto u sistemu krivičnih sankcija, osnovne karakteristike i problemi izvršenja, U: Prevencija i tretman poremećaja ponašanja, Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
16. Srzentić, N. & Stajić, A. (1953). Krivično pravo FNRJ - opšti deo. Beograd: Arhiva za pravne i društvene nauke.
17. Stojanović, Z. (2009). Krivično pravo - opšti deo, Beograd: Pravna knjiga.
18. Škulić, M. & Stevanović, I. (1999). Maloletni delinkventi u Srbiji: neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
19. Škulić, M. (2011). Maloletničko krivično pravo. Beograd: Pravni fakultet.
20. Živanović, T. (1930). Krivični zakonik i Zakonik o sudskom krivičnom postupku za Kraljevinu Jugoslaviju: s kratkim objašnjenjem. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti.

JUVENILE IMPRISONMENT IN THE CRIMINAL LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary

The punishment of juvenile imprisonment is the only sentence that can be imposed on juvenile offenders as well as to adult persons who have committed a crime as older juveniles, and at the time of the trial have not attained the age of twenty-one, with the fulfillment of other legal requirements. The article describes the most important characteristics of this sentence, such as the imposition of conditions, duration, measurement and execution, which distinguish it from prison and it also approaches the institutional educational measures. Finally, this paper deals with specific issues related to growing up and gathering, which relates to the re-integration of juveniles into the community.

PRILOZI RASPRAVI O PRAVNOJ PRIRODI REKONSTRUKCIJE DOGAĐAJA U TEORIJI KRIVIČNOG PROCESNOG PRAVA

Haris Halilović

Nedžad Korajlić

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu

Sažetak: Rekonstrukcija događaja institut je krivičnog procesnog prava i krivičnog postupka čiji se sadržaj ogleda u vještačkom ponavljanju okolnosti krivičnog događaja koji se zbio prošlosti, a u cilju provjeravanja izvedenih dokaza ili utvrđivanja činjenica važnih za razjašnjenje krivične stvari. Autori u članku razmatraju procesnopravne i spoznajne aspekte rekonstrukcije događaja u tradicionalnoj i savremenoj teoriji krivičnog procesnog prava, posebnu pažnju pridajući raspravi o njezinoj pravnoj prirodi i spoznajnim mogućnostima. Kao specifičan institut krivičnog procesnog prava i krivičnog postupka rekonstrukcija događaja je uz određene izuzetke poznata većini savremenih krivičnopravnih sistema, no s različitim pristupima u njezinu pravnom poimanju, pa kao posljedica toga i različitom pristupu u njezinu pravnom reguliranju. Rekonstrukciju događaja tako se razumijeva kao samostalnu procesnu radnju, poseban vid uviđaja, sudski eksperiment, čak i kao specifičan vid vještačenja. Pored navedenog, kao veoma važno postavlja se i pitanje njezine spoznajne vrijednosti u pogledu kojeg u literaturi također, nema jedinstvenoga stava.

Ključne riječi: rekonstrukcija događaja, uviđaj, sudski eksperiment, vještačenje, spoznajna vrijednost.

1. Uvod

Rekonstrukcija događaja je jedna od radnji krivičnog postupka koja po svojoj prirodi i spoznajnim mogućnostima na specifičan način tijelima postupka služi kao izvor saznanja o stvarnim okolnostima krivičnog događaja. U sistemima krivičnog postupka ovom se radnjom u vještački stvorenom okruženju ponavljaju okolnosti kriminalnog događaja koji se zbio u prošlosti iz razloga provjere već izvedenih dokaza, ili utvrđivanja činjenica važnih za razjašnjenje stvari s konačnim ciljem donošenja

odgovarajućih zaključaka o istinitosti relevantnih činjenica koje se u krivičnom postupku imaju utvrditi. Ipak, već i površnom analizom može se doći do zaključka kako u pravnoj teoriji nema jedinstvenog stava niti po pitanju njezina pravnog definiranja, niti po pitanju njezinih spoznajnih mogućnosti. Tako se ova procesna radnja nerijetko identificira s uviđajem, odnosno tretira samo posebnom vrstom uviđaja, kod nekih autora poistovjećuje se sa sudskim, odnosno istražnim eksperimentom, ili se kod rijetkih tretira samostalnom radnjom. Posebnu kategoriju gledišta predstavljaju ona iz okvira angloameričkog prava gdje rekonstrukciju događaja svrstavaju u specifične forme forenzičkih ekspertiza, dakle vještačenja. U izlaganju koje slijedi, pokušat ćemo predstaviti ovu procesnu radnju, prvo u njezinu formalnom procesnom kontekstu, potom dati osvrt na njezinu pravnu prirodu i spoznajne mogućnosti, te u konačnici iznijeti i neka vlastita stajališta po navedenim pitanjima.

2. Procesni kontekst i stajališta o pravnoj prirodi rekonstrukcije događaja

Zakoni o krivičnom postupku država nastalih raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, načelno slijede pravnu definiciju rekonstrukcije događaja ustanovljenu još Zakonom o krivičnom postupku SFRJ iz 1977. godine.¹ Tako Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine² (član 93, stav 1) određuje rekonstrukciju događaja kao procesnu radnju koju tijelo krivičnog postupka može odrediti: „Radi provjeravanja izvedenih dokaza ili utvrđivanja činjenica koje su od značaja za razjašnjenje stvari, a koja se vrši tako što se ponavljaju radnje ili situacije u uvjetima pod kojima se prema izvedenim dokazima događaj desio“. Konceptualno identičnu definiciju rekonstrukcije događaja prihvataju i Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske (član 305, st. 1 i 2)³, te Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije (član 137), uz napomenu kako potonji umjesto formulacije „od značaja za razjašnjenje stvari“ koristi formulaciju „od značaja za razjašnjenje predmeta dokazivanja“.⁴ Pod predmetom dokazivanja u tom smislu treba razumjeti činjenice koje čine obilježje krivičnog dela, ili od kojih ovisi primjena neke druge odredbe krivičnog zakona, dakle materijalnopravno relevantne činjenice i činjenice od kojih ovisi primjena odredaba krivičnog postupka, odnosno procesnopravno relevantne činjenice. Nije nevažno istaknuti, međutim, kako se uporednom analizom navedenih zakonskih tekstova uočavaju različita normativna pozicioniranja rekonstrukcije događaja, na način da se ili regulira neovisno o uviđaju, što čini Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije, ili u posebnom zakonskom odjeljku koji nosi naslov „Očevid“, kao što to čini hrvatski Zakon o kaznenom postupku, a u okviru kojeg se nalaze i odredbe o rekonstrukciji. Treći uočeni koncept je onaj primjenjen u bosanskohercegovačkom Zakonu o krivičnom postupku u okviru kojeg sam naslov zakonskoga odjeljka

---

¹ Službeni list SFRJ, br. 4/77, 36/77, 13/85, 26/86, 74/87, 57/89, 3/90.

² Službeni glasnik BiH, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09.

³ Narodne Novine RH, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11.

⁴ Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011.

(„Uviđaj i rekonstrukcija događaja“) pored uviđaja prepoznaje i rekonstrukciju događaja. Da li se ovdje radi o potrebi za jednostavnošću normativnoga pristupa ili se u pozadini istog skriva namjera zakonodavca da takvim rješenjem odredi i formalnu prirodu rekonstrukcije događaja, dajući joj karakter specifične vrste uviđaja ili samostalne radnje krivičnog postupka? Predmetom naše analize, a u svrhu stvaranja što objektivnije slike o rekonstrukciji događaja i njenoj prirodi, bili su i zakoni o krivičnom postupku nekih drugih evropskih država. U tom smislu važno je istaknuti kako npr. Zakon o krivičnom postupku Savezne Republike Njemačke (*Strafprozessordnung*)⁵ osim uviđaja ne poznaje i rekonstrukciju događaja kao oblik utvrđivanja činjenica neposrednim čulnim opažanjem. Zakon o krivičnom postupku Republike Italije prepoznaje sudski eksperiment, no ne i rekonstrukciju događaja. Specifičnu kategoriju shvatanja rekonstrukcije događaja predstavljaju neka teorijska stajališta u okviru angloameričkog prava, prema kojima rekonstrukcija događaja u krivičnom postupku predstavlja poseban vid forenzičke ekspertize, drugim riječima vještačenje. U narednom izlaganju pokušat ćemo predstaviti i ukratko obrazložiti svaki od njih.

2.1. Rekonstrukcija događaja kao samostalan procesni institut

Razumijevanje rekonstrukcije kao samostalne procesne radnje implicira pretpostavku kako ne samo u normativnom, već i u izvedbenom kontekstu, ova radnja doista podrazumijeva specifične odredbe i metode postupanja, odnosno izvođenja koje je razlikuju od ostalih radnji krivičnog postupka koje smjeraju utvrđivanju pravno-relevantnih činjenica. Ovdje moramo napomenuti kako postoje teorijska stajališta koja rekonstrukciju događaja doista percipiraju kao samostalnu procesnu radnju.⁶ Prema istim, rekonstrukcija događaja iako ima stanovitih sličnosti sa uviđajem suštinski se od njega razlikuje po tome što se simulacijom, ponavljanjem, stvara model originala, dok se uviđajem ispituju predmeti i tragovi krivičnog djela onako kako ih je zatekla uviđajna ekipa, dakle izvorno. Nesporno je kako čak i u okviru onih procesnih sistema, koji ovoj radnji ne daju posebno mjesto u zakonskom tekstu na način kako to čine s drugim dokaznim radnjama, da rekonstrukciju ipak posebno propisuju kao radnju koja se specifično provodi poradi provjeravanja izvedenih dokaza ili utvrđivanja činjenica koje su od značaja za razjašnjenje krivične stvari. Osim toga, navedeni zakonski tekstovi propisuju kako se ista vrši tako što se ponavljaju radnje ili situacije u uvjetima pod kojima se prema izvedenim dokazima događaj desio. Ne ulazeći ovom prilikom u iscrpnije razmatranje kako formalne definicije rekonstrukcije, tako i njezina procesnog sadržaja, možemo za potrebe ovog članka konstatirati kako, postoje i normativni, ali i izvedbeni, odnosno procesni, kontekst rekonstrukcije, koji su prema našem mišljenju upravo specifični za ovu procesnu radnju. Prvi se ogleda u činjenici

---

⁵ Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 3 des Gesetzes vom 5. Dezember 2012 (BGBl. I S. 2425). Usp. član 86 (§ 86).

⁶ Tako npr. Vodinić, V.: *Kriminalistika otkrivanje i dokazivanje – teoretski i praktični kriminalistički i dokazni problemi*, Univerzitet „Kiril i Metodij“, Fakultet za bezbednost i opštествena samozaštita, Skopje, 1985, str. 561. Također, vidjeti i Modly, D., Šuperina M.: *Kriminalistički sadržaji rekonstrukcije događaja*, Policija i sigurnost, godina 17, broj: 3–4, Zagreb, str. 127.

nesumnjivoga zakonskog predviđanja ovog instituta, što čine svi procesni zakoni zemalja našeg bližeg okruženja, ali i šire, uz zadržku već u radu navedenog izuzetka koji se odnosi na njemačko krivičnoprocesno zakonodavstvo. S druge strane, izvedbena originalnost rekonstrukcije događaja ogleda se u umjetnom ponavljanju okolnosti kriminalnog događaja, što je njezino jedinstveno obilježje, koje nije dijelom sadržaja niti jedne druge procesne radnje.

2.2. Rekonstrukcija događaja kao poseban vid uviđaja

Pored stajališta koja potenciraju procesnu samostalnost rekonstrukcije događaja, kao jedinstvenog i originalnog izvora činjeničnih utvrđenja u krivičnom postupku, postoje i oprečna stajališta, koja rekonstrukciju događaja vide kao posebnu vrstu uviđaja, odnosno kao sudski eksperiment.⁷ Prema sličnim stajalištima rekonstrukcija događaja ne predstavlja nikakvo posebno dokazno sredstvo, već metod provjere dokaza putem uviđaja.⁸ Uvažavajući sve argumente koji se ističu u potvrdu ovakvoga stava, nama kao autorima vrlo je teško primaknuti se razmišljanju koje ovaj procesni institut vidi isključivo kao posebnu, specifičnu vrstu uviđaja, odnosno samo kao metod provjere dokaza putem uviđaja. Ukoliko, naime, prihvatimo ovakvo stajalište, onda sasvim sigurno negiramo dva vrlo važna detalja, koja smo prethodno uočili. S jedne strane zakonsko predviđanje ove radnje, koje čak i u onim procesnim sistemima koji je podvode pod uviđaj specificira ovu radnju s obzirom na njezinu svrhu kao različitu od uviđaja i s druge strane, izvedbenu jedinstvenost rekonstrukcije s obzirom na njezin sadržaj.

2.3. Sudski eksperiment

Treću skupinu shvatanja o rekonstrukciji događaja čine shvatanja koja je poistovjećuju sa sudskim, odnosno istražnim eksperimentom čime se u pravnoj teoriji dodatno zamagljuju stajališta o pravnoj prirodi ove procesne radnje. Istražni, odnosno sudski eksperiment kao specifična procesna radnja nije novijeg datuma. Smatra se kako je prvo uzakonjenje sudskog eksperimenta kao procesnog istražno-dokaznog instrumenta izvršeno još u bivšem Sovjetskom Savezu.⁹ Zakonik o krivičnom postupku Republike Italije (član 218)¹⁰ regulira sudski eksperiment kao procesnu radnju koja je dopuštena kada je potrebno utvrditi: „je li se djelo dogodilo ili moglo dogoditi na jedan drugi način... Eksperiment se sastoji u ponavljanju, koliko je moguće, situacije u kojoj se djelo dogodilo...“. Ne sadrži međutim, odredbe

---

⁷ O tome vidi: Bayer, V.: Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, Knjiga I. Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava, MUP RH, Zagreb, 1995, str. 214. Sijerčić-Colić, H.: Krivično procesno pravo, Knjiga I, Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008. str. 427. Također, vidjeti i Pavišić, B.: Komentar Zakona o kaznenom postupku s prilogima, Knjiga I, Rijeka, 2001. str. 464. Isti autor vidi rekonstrukciju kao posebnu vrstu uviđaja. Zanimljivo je i da autor kao veliki nedostatak hrvatskoga procesnoga zakonodavstva u to vrijeme navodi i nepredviđanje pokusa (sudskoga eksperimenta) čija bi se svrha ostvarila prerusavanjem u rekonstrukciju. Pavišić, B., op. cit., str. 465.

⁸ Vidi: Grubač, M.: Krivično procesno pravo, Službeni glasnik, Beograd, 2006, str. 291.

⁹ Vodinić, V., op. cit., str. 561.

¹⁰ Codice di procedura penale – Gazzeta ufficiale della Repubblica Italiana, n. 250 del 24 ottobre 1988 – *Talijanski kazneni postupak*, Pravni Fakultet Sveučilišta u Rijeci, Zavod za kaznene znanosti Mošćenice, Rijeka 2002.

o rekonstrukciji događaja iz čega se uvjetno može zaključiti kako sam sudski eksperiment, a prema gore navedenom izvodu iz zakonskog teksta i nije ništa drugo do rekonstrukcija događaja. Za razliku od Bosne i Hercegovine i Republike Srbije čiji zakoni ne sadrže odredbe o sudskom eksperimentu, Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske pored rekonstrukcije događaja regulira i sudski eksperiment koji se: „poduzima da bi se ispitao utjecaj određene okolnosti na određenu stvar, stanje ili odnos“ (član 305, stav 3). Za razliku od italijanskog zakonodavstva ovakvo rješenje u hrvatskom zakonu ne ostavlja prostora promišljanju prema kojem su sudski eksperiment i rekonstrukcija događaja dvije identične radnje, s obzirom da ih isti razlikuje i po nazivu i po sadržaju, određujući ih tako kao dvije odvojene i različite radnje. Važno je ovdje napomenuti kako se sudski eksperiment, što vrijedi i za rekonstrukciju događaja, u savremenim evropskim zakonodavstvima koja ih poznaju, pretežito predviđaju kao radnje suda, ne i drugih procesnih subjekata.¹¹

2.4. Rekonstrukcija događaja kao oblik vještačenja

Konačno, četvrtu skupinu shvatanja o rekonstrukciji događaja pronalazimo u rješenjima prihvaćenim u angloameričkom pravu. Tako se prema stajalištima koje susrećemo u američkoj literaturi rekonstrukcija događaja (engl. *crime scene reconstruction*, *crime reconstruction*) nerijetko podvodi pod kategoriju forenzičkih ekspertiza, odnosno vještačenja. Promatranje rekonstrukcije kao specifičnog vida vještačenja, zasigurno predstavlja jedan od najsloženijih vidova razumjevanja ovog procesnog instituta. U tom smislu se rekonstrukciju definira kao procesni institut čiji je cilj utvrditi okolnosti počinjenja krivičnog djela pri čemu se navedeno može postići kako korištenjem izjava svjedoka, priznanja osumnjičenog ili iskaza preživjele žrtve, tako i ispitivanjem, te interpretacijom materijalnih dokaza.¹² Istovremeno se inzistira na forenzičkoj utemeljenosti ovog postupka i zahtjevu da rekonstrukciju provode znanstvenici. Stručne osobe koje provode rekonstrukciju u američkim se literaturnim izvorima susreću pod nazivom *crime scene reconstructionist* i predstavljaju specifičnu kategoriju vještaka – eksperata rekonstrukcije (engl. *reconstruction experts*).¹³

3. Spoznajna vrijednost rekonstrukcije događaja

U vezi sa prethodnim izlaganjima dužni smo iznijeti i neka stajališta o spoznajnoj vrijednosti rekonstrukcije događaja za krivični postupak. Naime, jedno od temeljnih pitanja koje se javlja u vezi sa provođenjem rekonstrukcije u krivičnom postupku jeste koliko se kao vjerodostojne mogu uzeti činjenice koje su provođenjem ove radnje utvrđene. Drugim riječima, kolika je zapravo dokazna, ili po našem mišljenju bolji termin za upotrijebiti jeste, spoznajna vrijednost

---

¹¹ Vidjeti: Pavišić, B.: *Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 15, broj 2/2008, Zagreb, str. 489–602 i 569.

¹² Chisum, J. W., Turvey, E. B.: *Crime Reconstruction*, Elsevier Academic Press, USA, 2007, str. 2.

¹³ Regensburger, D.: *Criminal Evidence: From Crime Scene to Courtroom*, Wolters Kluwer, Law & Business, Aspen College Series, 2012, str. 249.

rekonstrukcije događaja. Treba reći kako postoji stanovita nenaklonjenost teorije krivičnog procesnog prava vjerodostojnosti rekonstrukcije, prvenstveno iz razloga vremenske i prostorne inkompatibilnosti rekonstruiranog događaja i onog koji se stvarno zbilo, ali i nekih drugih njenih obilježja. Smatra se da je takoreći nemoguće u vještački stvorenim uvjetima unutar čovjeka ponoviti sva ona zbivanja i doživljavanja koja su se već jednom odigrala u njemu i da se ispolje na isti način kao što su se već ispoljila u prošlosti.¹⁴ Mišljenja smo kako takvo stajalište, iako ima stvarno uporište u pogledu odgovarajućih elemenata rekonstrukcije, ipak ne treba i ne smije da predstavlja opći stav spram spoznajnih mogućnosti rekonstrukcije događaja jer bi u tom slučaju svrhovitost njenoga provođenja u krivičnom postupku postala upitna i *ex radicalitate iuris*, odnosno po snazi prava, stavljena u nepovoljan položaj u odnosu na druge činjenične izvore u krivičnom postupku. Konačno, i iskaz svjedoka nije ništa drugo do kognitivna rekonstrukcija u prošlosti percipiranih elemenata i okolnosti inkriminiranog događaja, koja, htjeli mi to priznati ili ne, nikada zbog objektivnih ili subjektivnih prepreka ne može apsolutno odgovarati stvarnim okolnostima u kojima se krivični događaj i zbilo.

4. Zaključak

Kako smo imali priliku vidjeti teorija krivičnog procesnog prava nije jedinstvena po pitanju određenja pravne prirode rekonstrukcije događaja pri čemu smo mogli uočiti, ukoliko izuzmemo u cjelosti indiferentan stav spram rekonstrukcije događaja kao procesnog instituta kakav se zapaža u pravnim sistemima pojedinih zemalja, kako zapravo postoje četiri osnovna stajališta u percipiranju ove procesne radnje. Rekonstrukcija događaja kao samostalna i po svojoj prirodi originalna procesna radnja, potom rekonstrukcija događaja kao poseban vid uviđaja, rekonstrukcija događaja kao sudski eksperiment i konačno, rekonstrukcija događaja kao poseban, specifični vid vještačenja. U uvjetima kakvi postoje u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine i zemljama našeg bližeg okruženja implementacija rekonstrukcije događaja kao specifičnog vida vještačenja ne bi bila moguća, iako ovakav koncept ne treba u cjelosti zanemariti. Mislimo kako će isti *pro futuro* dobiti na značaju, posebice ako se ima u vidu približavanje kontinentalno-evropskog prava pravnim dostignućima zemalja *common law*-a. Također, mislimo kako ovaj procesni institut nije moguće poistovijetiti s uviđajem, pa čak niti mu dati karakter posebne vrste uviđaja, iako se mnoga teorijska stajališta nalaze upravo na toj ravni. Specifičnost sadržaja ove radnje nam ne daje za pravo zauzeti takav stav. U pogledu određenja odnosa rekonstrukcija događaja – sudski eksperiment, kako smo se imali prilike uvjeriti u prethodnim izlaganjima, pravna definicija sudskog eksperimenta nije sasvim jasna, pa ipak unatoč tome pojedini ga autori poistovjećuju s rekonstrukcijom, odnosno rekonstrukciju smatraju sudskim eksperimentom. Bez objektivnih argumenata mi *a priori* nećemo zauzeti takav stav. Slijedom iznesenog čini nam se najadekvatnijim prihvatiti stajalište o rekonstrukciji događaja kao

---

¹⁴ Vidjeti: Banović, B.: *Krivično procesno pravo*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 148.

samostalnom i originalnom procesnom institutu. Temeljni argument koji ističemo u prilog ovakvom razumijevanju rekonstrukcije događaja jeste njezin sadržaj, dakle u vještačkim uvjetima ponavljanje radnji ili situacija kriminalnog događaja koji se zbio u prošlosti, a koji je nesporno jedinstven za ovu procesnu radnju, i koji kao takav čini temelj originalnosti ove radnje u odnosu na druge radnje krivičnog postupka čija je svrha utvrđivanje pravno relevantnih činjenica.

5. Literatura

1. Banović, B.: *Krivično procesno pravo*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
2. Bayer, V.: *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja*, Knjiga I. Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava, MUP RH, Zagreb, 1995.
3. Codice di procedura penale – Gazzeta ufficiale della Repubblica Italiana, n. 250 del 24 ottobre 1988 – *Talijanski kazneni postupak*, Pravni Fakultet Sveučilišta u Rijeci, Zavod za kaznene znanosti Mošćenice, Rijeka 2002.
4. Chisum, J. W., Turwey, E. B.: *Crime Reconstruction*, Elsevier Academic Press, USA, 2007.
5. Grubač, M.: *Krivično procesno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, 2006.
6. Ilić, M.: *Krivično procesno pravo*, priredila Sijerčić-Čolić, H., COLPI, Sarajevo, 2001.
7. Krapac, D.: *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije*, Narodne novine d.d., Zagreb, 2003. str. 323.
8. Modly, D., Šuperina M.: *Kriminalistički sadržaji rekonstrukcije događaja*, Policija i sigurnost, godina 17, broj: 3–4, Zagreb, 2008, str. 125–151.
9. Pavišić, B.: *Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 15, broj 2/2008, Zagreb, str. 489–602.
10. Pavišić, B.: *Komentar Zakona o kaznenom postupku s prilogima*, Knjiga I, Rijeka, 2001.
11. Regensburger, D.: *Criminal Evidence, From Crime Scene to Courtroom*, Walters Kluwer Law & Business, New York, 2012.
12. Sijerčić – Čolić, H.: *Krivično procesno pravo*, Knjiga I, Krivičnoprocesni subjekti i krivičnoprocesne radnje, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
13. Strafprozeßordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 7. April 1987 (BGBl. I S. 1074, 1319), die zuletzt durch Artikel 3 des Gesetzes vom 5. Dezember 2012 (BGBl. I S. 2425).
14. Vodinelić, V.: *Kriminalistika otkrivanje i dokazivanje – teoretski i praktični kriminalistički i dokazni problemi*, Univerzitet „Kiril i Metodij“, Fakultet za bezbednost i opštествena samozaštita, Skopje, 1985.
15. *Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske*, *Narodne Novine RH*, br. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11.
16. *Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine*, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09.
17. *Zakon o krivičnom postupku Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*, *Službeni list SFRJ*, br. 4/77, 36/77, 13/85, 26/86, 74/87, 57/89, 3/90.
18. *Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije*, *Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011.

KRIVIČNO DELO DOGOVARANJA ISHODA TAKMIČENJA

Dejan Šuput¹

Institut za uporedno pravo, Beograd

Sažetak: U ovom članku prikazana je i analizirana sadržina pravne norme koja propisuje krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja. Izneta je ocena o nedostacima i nepreciznostima dispozicije krivično pravne norme sadržane u članu 208b Krivičnog zakonika Republike Srbije, izvršeno je njeno upoređivanje sa sličnim normama koje sadrže zakonodavstva pojedinih evropskih država i iznet je zaključak da će se najveći problemi u praksi pojaviti i odnositi na otkrivanje i dokazivanje izvršenja tog krivičnog dela. Osim toga, u kratkim crtama opisana je istorija propisivanja tog krivičnog dela u okviru pravnog sistema Republike Srbije i izvršeno je poređenje aktuelnog zakonskog rešenja sa ranijim rešenjem sadržanim u članu 255z Krivičnog zakona Republike Srbije koji je krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja propisao pod nazivom: „Ugovaranje ishoda takmičenja“.

Posebna pažnja posvećena je činjenici da je zakonodavac izvršio dalje pooštavanje kaznene politike time što je propisao dugotrajnije zatvorske kazne u odnosu na kazne koje su bile propisane pre više godina za krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja, a kritikovano je i zakonsko rešenje prema kome se za pokušaj izvršenja krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja kažnjava, što ranije nije bio slučaj.

Ključne reči: krivično delo, krivične sankcije, nameštanje utakmica, sport, imovinska korist, Republika Srbija.

1. Uvod

Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika Republike Srbije od 24. decembra 2012. godine², u Krivični zakonik³ dodat je novi član 208b kojim je

---

¹ Dr Dejan Šuput, naučni saradnik u Institutu za uporedno pravo u Beogradu, Terazije 41.

² Službeni glasnik RS, br. 121/2012.

³ Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009 i 121/2012.

ponovo kao posebno krivično delo propisano dogovaranje ishoda takmičenja. Tako je po drugi put u istoriji krivičnog zakonodavstva Republike Srbije propisano takvo krivično delo, pošto je do 2006. godine u primeni bio Krivični zakon Republike Srbije⁴ koji je članom 255z propisivao na gotovo istovetan način krivično delo pod nazivom: „Ugovaranje ishoda takmičenja“.

Kada je 2005. godine u Narodnoj Skupštini Republike Srbije bio izglasan Krivični zakonik koji je stupio na snagu 2006. godine umesto Krivičnog zakona Republike Srbije, pomalo iznenađujuće, krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja nije se našlo u tekstu Krivičnog zakonika. Međutim, ispostavilo se da brisanje tog krivičnog dela nije bila slučajnost pošto je komisija koja je pripremala tekst Krivičnog zakonika smatrala da je deliktna ponašanja koja su činila elemente bića krivičnog dela ugovaranja ishoda takmičenja moguće podvesti pod krivična dela primanja i davanja mita, kao i pod krivično delo trgovine uticajem. Takvo obrazloženje delovalo je prilično neuverljivo, pogotovo kada se uzme u obzir uporednopravna praksa evropskih država koje su takvo ponašanje različitim zakonima propisale kao posebno krivično delo. Tako je Italija Zakonom broj 401 donetim 13. decembra 1989. godine uvela krivične sankcije za krivično delo prevare na sportskim takmičenjima, koje između ostalog obuhvata i nameštanje sportskih rezultata.⁵ Osim Italije, kao najreprezentativniji primeri država koje su svojim zakonima propisale posebno krivično delo koje se odnosi na nameštanje sportskih rezultata mogu se navesti još i: Bugarska, Kipar, Grčka, Malta, Poljska, Portugal i Španija. Tu je i najnoviji primer Francuske koja je 2012. godine u okviru Zakona br. 2012/158 od 1. februara 2012. godine o jačanju sportske etike i prava sportista⁶ donela posebnu krivičnopravnu normu kojom se propisuje krivično delo nameštanja sportskih rezultata, kao i primer Rusije čiji je premijer Vladimir Putin u januaru 2013. godine uputio Dumi na usvajanje predlog zakona kojim se kao krivično delo propisuje nameštanje sportskih utakmica⁷.

Opravdanost propisivanja takvog krivičnog dela proizlazi iz činjenice da sport kao društveno korisna delatnost, koja osim značajne socijalno-obrazovne funkcije u društvu ima i veliki uticaj na razvoj nacionalne ekonomije, mora biti zaštićen od protivpravnih ponašanja koja ugrožavaju njegov opstanak i razvoj. Osim toga, sve više se zastupa teza da, poslednjih godina, najopasnije društveno ponašanje u domenu sporta jeste nameštanje sportskih rezultata i da ono narušava integritet sporta kao korisne ljudske delatnosti više nego problemi dopinga u sportu, nasilničkog ponašanja na sportskim priredbama i rasizma u sportu.⁸

---

⁴ *Službeni glasnik SRS*, br. 26/77, 28/77 - ispr., 43/77 - ispr., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i *Službeni glasnik RS*, br. 16/90, 26/91 - odluka USJ br. 197/87, 75/91 - odluka USRS br. 58/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002 - ispr., 80/2002 - dr. zakon, 39/2003 i 67/2003.

⁵ Šuput, D., *Kaznenopravna zaštita sporta*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i *Službeni glasnik*, Beograd, 2011, str. 225.

⁶ LOI n° 2012-158 du 1er février 2012 visant à renforcer l'éthique du sport et les droits des sportifs (1) <http://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000025269948&dateTexte=&categorieLien=id>, 15. 1. 2013.

⁷ *Sport-Russia toughens law against match-fixers*, <http://sports.yahoo.com/news/sport-russia-toughens-law-against-match-fixers-125248674--sow.html>, 9. 1. 2013.

⁸ *European Commission – press release. The fight against match-fixing*, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-621_en.htm?locale=en, 20. 9. 2012.

2. Razlike između stare i nove pravne norme

Razlike između sadržine pravne norme propisane članom 255z Krivičnog zakona Republike Srbije i pravne norme iz člana 208b Krivičnog zakonika Republike Srbije na prvi pogled deluju samo kao tehničke, a ne i suštinske, pošto je njihova lingvistička sličnost očigledna, ali se detaljnijom analizom njihove sadržine uočavaju bitne konceptijske razlike u pristupu zakonodavca prilikom propisivanja istog krivičnog dela.

Prva i najuočljivija razlika odnosi se na ime krivičnog dela koje u ranijem zakonskom rešenju nosi naziv: „Ugovaranje ishoda takmičenja“, dok u važećem zakonu ima ime: „Dogovaranje ishoda takmičenja“. Ta razlika zaista je samo jezičke prirode, ali za razliku od nje, činjenica da su ta dva krivična dela (zapravo identično krivično delo sa dva različita naziva) u dva, ne tako daleka vremenska perioda razvrstana u različite grupe krivičnih dela, ukazuje na promenu konceptijskog pristupa zakonodavca. U Krivičnom zakonu Republike Srbije krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja bilo je svrstano u grupu krivičnih dela korupcije, dok se u Krivičnom zakoniku, krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja nalazi u grupi krivičnih dela protiv imovine.

Raniji koncept prema kome se krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja nalazilo u grupi krivičnih dela korupcije bilo je blisko stanovištu koje u svojim dokumentima zastupaju organi i tela Evropske unije (EU).⁹ Međutim, kada se pogleda zakonodavna praksa država članica EU, postaje jasno da ne postoji ujednačen pristup u oblasti propisivanja krivičnog dela ugovaranja ishoda takmičenja, a samim tim ni ujednačenost u raspoređivanju tog krivičnog dela u odgovarajuću grupu krivičnih dela prema grupnom zaštitnom objektu. Za razliku od Srbije, evropske države koje nisu prepoznale činjenicu da se propisivanjem posebnog krivičnog dela ugovaranja ishoda takmičenja primarno štiti sport kao društvena vrednost i načelo poštene igre (engl. *fair play*) kao etički princip na kome počiva sportsko nadmetanje, takvo deliktno ponašanje podvode pod krivična dela prevare i krivična dela primanja i davanja mita koja se nalaze u njihovim krivičnim zakonima. Takva praksa prisutna je u: Austriji, Belgiji, Češkoj, Estoniji, Danskoj, Finskoj, Nemačkoj, Mađarskoj, Irskoj, Litvaniji, Letoniji, Luksemburgu, Holandiji, Slovačkoj, Sloveniji, Švedskoj i Velikoj Britaniji. S druge strane, evropske države koje su želele da nedvosmisleno pruže krivičnopravnu zaštitu sportu i načelu poštene igre kao posebnim društvenim vrednostima, učinile su to propisivanjem posebnog krivičnog dela kojim se zabranjuje i sankcioniše ugovaranje ishoda sportskih takmičenja, ali ne u okviru krivičnih zakona, već u okviru posebnih zakona kojima se uređuje materija koja se odnosi na sport, ili pojedine delatnosti povezane sa sportom. U toj grupi država nalaze se Bugarska, Kipar, Grčka, Malta, Poljska, Portugal, Francuska i Španija, ali i među njihovim zakonima postoje konceptijske razlike, pošto je u nekima od njih krivično delo nameštanja utakmica propisano zakonom koji uređuje materiju sporta (najčešće taj zakon nosi naziv „Zakon o sportu“), dok se u manjem broju slučajeva to krivično delo nalazi u okviru odredbi zakona koji uređuju materiju zaštite sporta i borbe protiv

---

⁹ Vassiliou, A., The Fight against match-fixing, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-621_en.htm?locale=en, 16. 1. 2013.

deliktnog ponašanja u sportu. Najreprezentativniji je primer Italije koja poseduje poseban zakon koji uređuje materiju zaštite sistema sportskih takmičenja, pa u okviru njega propisuje krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja, a sličan je i primer Francuske čiji Zakon o jačanju sportske etike i prava sportista sadrži pravnu normu kojom je propisano isto krivično delo. Primena takvog koncepta, iako poželjna zbog činjenice što se na taj način sportu i načelu poštene igre (načelu poštenog takmičenja) pruža neposredna krivičnopravna zaštita kao posebnim društvenim vrednostima, doprinosi usložnjavanju sporednog krivičnog zakonodavstva, što ima određenih mana. Međutim, u poslednjih dvadesetak godina, u mnogim evropskim državama razvilo se tzv. sporedno krivično zakonodavstvo koje se odnosi na krivična dela iz oblasti sporta (krivična dela čije je vršenje povezano sa sportskim aktivnostima i delatnostima), a čiji osnovni cilj je bio uspostavljanje mehanizma krivičnopravne i prekršajne zaštite sporta. Iako bi u uređenim pravnim sistemima savremenih država sporedno krivično zakonodavstvo trebalo da predstavlja izuzetak, a ne pravilo, jer je zbog pravne sigurnosti građana veoma važno da krivičnopravne norme budu sistematizovane u jednom pravnom aktu, a ne „rasute“ u više zakona¹⁰, to nije slučaj kada je reč o propisivanju krivičnih dela iz oblasti sporta. Pod uticajem mnogobrojnih međunarodnih konvencija ustalila se praksa donošenja zakona koji ne sadrže isključivo krivičnopravne odredbe, već u celosti uređuju neku oblast društvenog života povezanu sa sportom, a kao prateći element sadrže norme krivičnog prava.

Osim u slučaju borbe protiv nameštanja rezultata sportskih takmičenja, sličan način uređivanja zakonske materije postoji i kod propisivanja drugih krivičnih dela koja se izvršavaju u vezi sa sportom i aktivnostima povezanim sa sportom. Tako su u velikom broju evropskih država, akti nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, propisani kao krivična dela posebnim zakonom koji uređuje tu oblast (Engleska, Italija, Hrvatska, Bugarska i dr.)¹¹, a da to nije izolovan primer govori i činjenica da veliki broj evropskih država poseduje posebne zakone o borbi protiv dopinga u sportu koji kao krivična dela propisuju upotrebu doping sredstava i metoda, navođenje na upotrebu takvih nedozvoljenih sredstava i proizvodnju i stavljanje u promet zabranjenih doping sredstava.

Iz sadržine dispozicije pravne norme člana 208b stava 1 Krivičnog zakonika Republike Srbije koja glasi: „Ko dogovori ishod sportskog ili drugog takmičenja u nameri da sebi ili drugom pribavi imovinsku korist“, vidi se jasno opredeljenje srpskog zakonodavca da pruži krivičnopravnu zaštitu imovini kao objektu zaštite, a ne sportu ili načelu poštenog takmičenja kao posebnim društvenim vrednostima. Takvo opredeljenje zakonodavca može se oceniti kao manjkavo, pošto je imovina kao vrednost koja se štiti krivičnopravnim normama (imovina kao objekt zaštite) već dovoljno zaštićena propisivanjem ostalih krivičnih dela koja se nalaze u okviru dvadeset prve glave Krivičnog zakonika. Ugovaranje ishoda takmičenja koje neko učini u nameri da sebi ili drugome pribavi imovinsku korist, može se bez problema podvesti pod elemente bića krivičnih dela prevare, ili krivičnih dela davanja, ili primanja mita, pa u takvom slučaju i nije bilo potrebe za propisivanjem posebnog

---

¹⁰ Mrvić-Petrović, N., *Krivično pravo*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2006, str. 45.

¹¹ Šuput, D., *Pravni okvir koji uređuje borbu protiv nasilja na sportskim priredbama u evropskim državama*, u: *Strani pravni život*, 1/2010, str. 239.

krivičnog dela. Razlog za propisivanje posebnog krivičnog dela ugovaranja ishoda takmičenja trebalo je da bude zaštita sporta kao društvene vrednosti¹², tj. zaštita integriteta, legalnosti i regularnosti sportskih takmičenja i ostvarenih sportskih rezultata, što se svodi na zaštitu načela poštenog takmičenja. Kako bi se razumelo zbog čega pravni poredak treba da pruži krivičnopravnu zaštitu načelu poštene igre (poštenog takmičenja), neophodno je upoznati se sa sadržinom tog pojma.

Poštena igra, fer-plej (engl. *fair play*) predstavlja etički princip na kome počiva sportsko nadmetanje. Termin „fer-plej“ vremenom se odomaćio, ne samo na srpskom govornom području, već i u ostalim državama sveta u kojima se svakodnevno koristi u vezi sa održavanjem sportskih takmičenja.

U najužem smislu, fer-plej označava jednak i nepristrasan položaj svih sportista koji se takmiče u određenoj sportskoj disciplini. Šire posmatrano, fer-plej se definiše kao više od igranja po sportskim pravilima i obuhvata koncepte: razvijanja prijateljstva među sportistima, izražavanja solidarnosti takmičara i ukazivanja poštovanja prema drugim takmičarima. Fer-plej predstavlja način razmišljanja i izražava potrebu za etičkim postupanjem sportista. Primena načela fer-pleja treba da doprinese iskorenjivanju nesportskog ponašanja koje se ogleda u prevarnom postupanju sportista na takmičenjima oličenom u upotrebi dopinga, postizanju dogovora o pobjedniku, sklapanju interesnih saveza između takmičara i fizičkom i verbalnom nasilju usmerenom ka protivniku ili protivničkoj ekipi.

Fer-plej se dugotrajnom praksom sportskog nadmetanja i rada sportskih organizacija razvio i učvrstio kao jedno od najvažnijih načela sporta i sportskih takmičenja. On se već dugi niz godina ne svodi samo na prost izraz koji ima značenje kakvo je navedeno u većini postojećih rečnika (poštena igra), već predstavlja poseban koncept koji obuhvata niz standarda i pravila koja se prilikom sportskog nadmetanja moraju poštovati da bi se pojedino takmičenje smatralo „sportskim“, tj. poštenim. Koncept poštene igre sadrži nekoliko osnovnih načela koja se primenjuju, ne samo na ponašanje i tretman takmičara, već i na aktivnosti drugih pojedinaca koji imaju dodir sa sportskim takmičenjima. Tako se, kada je reč o drugim pojedincima koji imaju dodir sa sportskim takmičenjima, a na koje se primenjuje načelo fer-pleja, pre svega se misli na: sudije, trenere, članove uprava

---

¹² Sport se zasniva na mnogobrojnim društvenim, pre svega moralnim vrednostima, koje su svaka ponaosob zaštićene pravnim normama (pravo na život, zdravlje čoveka, sloboda pojedinca, jednakost ljudi, pravo na rad, načelo poštene igre ili poštenog takmičenja, sloboda konkurencije, sloboda udruživanja i okupljanja, sloboda izražavanja, javni red i mir, itd.). Društvene vrednosti sporta oličene su u koristima koje bavljenje sportom donosi društvenoj zajednici i pojedincu, što predstavlja i osnovni društveni smisao sporta, koji se ogleda ne samo u njegovoj obrazovnoj funkciji, već i u socijalnoj, zdravstvenoj, higijenskoj, kulturnoj, privrednoj i razvojnoj funkciji koja stvara mogućnost za rasonodu i aktivan odmor ljudi. Pošto raznovrsna društveno opasna ponašanja ugrožavaju osnovne društvene vrednosti kao što su život i zdravlje ljudi, imovinska sigurnost, ljudska prava i slobode, samim tim ona ugrožavaju i sport koji se temelji na tim vrednostima, te se krivičnopravnom zaštitom nabrojanih vrednosti, štiti i sport kao posredni zaštitni objekt koji sublimira veći broj grupnih zaštitnih objekata eksplicitno označenih pravnim normama. Prepoznavanje i uvažavanje sporta kao posrednog zaštitnog objekta nije neuobičajena pojava, pošto u našem krivičnom pravu postoje mnoga druga krivična dela koja su istovremeno upravljena protiv više različitih grupnih zaštitnih objekata. U slučaju takvih krivičnih dela, njihovo grupisanje i sistematizovanje u pojedine grupe krivičnih dela izvršeno je prema onom grupnom zaštitnom objektu koji ima prioritetan značaj za društvenu zajednicu, odnosno s obzirom na to koji je objekt zaštite značajniji sa stanovišta zakonodavca.

sportskih klubova i navijače klubova i nacionalnih sportskih reprezentacija. Svi navedeni subjekti obavezni su da postupaju u duhu poštene igre, što znači: da moraju poštovati pravila pojedine igre i propise koji se odnose na organizaciju i održavanje određenog takmičenja; da treba da ulože trud da se na sportski način ponašaju prema protivničkim igračima, sudijama, gledaocima, predstavnicima sportskih udruženja i medijima, što se pre svega ogleda u nenasilnom i kulturnom postupanju pre, za vreme i posle sportskih manifestacija.

Načelo poštene igre, shvaćeno na opisan način, predstavlja posebnu društvenu vrednost koja se razvila u okviru sporta kao društvenog fenomena i koja se štiti pravnim normama. Ugrožavanje i nepoštovanje načela poštene igre, kao posebne društvene vrednosti, predstavlja deliktno ponašanje za koje su propisane raznovrsne sankcije, te se stoga fer-plej smatra jednim od zaštitnih objekata kaznenog prava¹³ u oblasti sporta.

Razvijanje mehanizma pravne zaštite načela poštene igre ima svoje korene u dokumentima međunarodnih organizacija. Najvažniji među tim dokumentima je Kodeks sportske etike koji je Komitet ministara Saveta Evrope usvojio kao dodatak Preporuci br. R (92) 14 rev. Komitet ministara Saveta Evrope 24. septembra 1992. godine na 480. sastanku zamenika ministara usvojio je Preporukom Kodeks sportske etike, a 16. maja 2001. godine na 752. sastanku revidirao je tu Preporuku, želeći da dopuni preporuku br. R (92) 13 o Evropskoj sportskoj povelji stavovima o etičkim principima u sportu.¹⁴

U okviru Kodeksa sportske etike određeno je da odgovornost za poštovanje i podršku razvoju fer-pleja imaju vlade evropskih država, sportske i sa sportom povezane organizacije i pojedinci (roditelji, nastavnici, treneri, sportske sudije, sportski delegati, sportski lideri, novinari, farmaceuti i lekari). Za svaku od navedenih institucija ili grupa pojedinaca taksativno su navedene odgovornosti i zadaci koje treba da izvrše u vezi sa poštovanjem i jačanjem načela poštene igre.

Pod uticajem Kodeksa sportske etike mnoge države unele su u svoje zakone kojima uređuju sport obavezu poštovanja i očuvanja načela poštene igre. Tako Letonija, u okviru normi Zakona o sportu¹⁵ kojim propisuje prava i dužnosti sportista, članom 18 stavom 2 predviđa obavezu sportista da se na sportskim takmičenjima ponašaju u duhu fer-pleja i da poštuju principe sportske etike. Istim Zakonom predviđeno je da sportisti u slučaju kršenja načela fer-pleja snose disciplinsku odgovornost i da im se u takvim slučajevima izriču disciplinske sankcije propisane opštim pravnim aktima međunarodnih i nacionalnih sportskih organizacija. Slično Letoniji i Rumunija je članom 37 stavom 1 propisala obavezu nacionalnih sportskih federacija (saveza) da svojim pravnim aktima propišu mere

---

¹³ U pravnom sistemu Republike Srbije osim krivičnog i prekršajnog prava kao grana javnih prava kojima su propisani i uređeni javnopravni kažnjivi delikti i sankcije za njihove izvršioce, postoji još i pravo privrednih prestupa koje se takođe svrstava u korpus kaznenog prava kao šire pravno teorijske kategorije. Kada se govori o deliktima u širem smislu te reči, krivičnim delima, prekršajima i privrednim prestupima pridružuju se i disciplinska dela (disciplinski delikti). Usled toga je ukupnost kaznenog prava moguće sagledati tek kada se njime obuhvate pojmovi krivičnog i prekršajnog prava, kao i pojmovi prava privrednih prestupa i prava disciplinskih delikata.

¹⁴ Đurđević, N., *Javne vlasti i sport*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2007, str. 466.

¹⁵ *Latvia Sports Law*, <http://www.sportslaw.nl/documents/sportwetten/LATVIA%20Sports%20Law.doc>, 16. 1. 2013.

za promovisanje i očuvanje načela fer-pleja, kao i da predvide disciplinske sankcije za one koji se ne drže tog načela.

Posebnu pažnju očuvanju i zaštiti načela poštene igre posvetile su međunarodne sportske organizacije koje su svojim pravilnicima i drugim opštim pravnim aktima, predvidele disciplinske sankcije za one sportiste i druga lica povezana sa sportom, koja se ne ponašaju u duhu fer-pleja. Tako su odredbama Disciplinskog pravilnika FIFA¹⁶ propisane disciplinske sankcije za ponašanja koja ne odgovaraju duhu fer-pleja. Član 57 Disciplinskog pravilnika FIFA propisuje da će se disciplinski kazniti svako ko uvredi drugo lice na bilo koji način, a posebno agresivnim ponašanjem i gestikulacijama, kao i da će se kazniti svako ko na bilo koji drugi način prekrši načelo poštene igre ili na bilo koji drugi način ispolji nesportsko ponašanje.

Tako se iz navedenih primera primećuje da načelo poštene igre kao zaštitni objekt kaznenog prava u oblasti sporta uživa pravnu zaštitu prevashodno na osnovu odredbi koje propisuju disciplinsku odgovornost i disciplinske sankcije za pojedince koji se ponašaju suprotno tom načelu, kao što je ranije već pomenuto u pojedinim evropskim državama postoje i krivičnopravne odredbe u okviru kojih se *fair play* pojavljuje kao zaštitni objekt krivičnog prava.

Dispozicija pravne norme iz člana 255z stava 1 nekadašnjeg Krivičnog zakona Republike Srbije po svojoj sadržini bila je bliža konceptu prema kome se načelu poštenog takmičenja i sportu kao posebnoj društvenoj vrednosti pruža krivičnopravna zaštita u odnosu na način kako je trenutno propisano krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja članom 208b stavom 1 Krivičnog zakonika Republike Srbije. Član 255z stav 1 Krivičnog zakona je glasio: „Ko ugovori ishod sportskog ili drugog takmičenja i na taj način pribavi kakvu korist za sebe ili drugoga, kazniće se zatvorom do tri godine“. Za razliku od dispozicije iz člana 208b stava 1 Krivičnog zakonika u kojoj se traži da lice koje izvršava krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja to čini: „u nameri da sebi ili drugom pribavi imovinsku korist“, u članu 255z stava 1 Krivičnog zakona bio je primenjen nešto širi koncept prema kome se tražilo da se ugovaranjem ishoda sportskog takmičenja: „pribavi kakva korist za sebe ili drugoga“. To je koncept koji je bliži ideji da se štiti integritet sporta i sportskih takmičenja, ali je i on bio previše orijentisan ka kažnjavanju za protivpravno pribavljanje imovinske, ili kakve druge koristi, a ne kažnjavanju za sam čin dogovaranja ishoda takmičenja. I jedna i druga pravna norma manjkave su u tom smislu što iz njihove sadržine proizlazi da nije zabranjeno i kažnjivo ugovaranje, tj. dogovaranje ishoda sportskog takmičenja, ako ono nije motivisano pribavljanjem imovinske koristi. Dispozicija pravne norme iz nekadašnjeg Krivičnog zakona je znatno bolja pošto je ostavila mogućnost da se kazne i oni izvršioci koji umesto imovinske koristi, ugovaranjem ishoda sportskih takmičenja za sebe ili drugoga pribavljaju neku drugu korist. Tako je u praksi nameštanja fudbalskih utakmica, izuzetno čest slučaj da se unapred ugovara ishod utakmice (dogovara sportski rezultat), ne sa motivom da kladioničari, jedan klub, njegovi vlasnici, igrači, ili trener pribave imovinsku korist, već sa namerom da osvoje određene bodove, a kako bi imali bolji plasman na tabeli, tj. kako bi opstali u

---

¹⁶ *FIFA Disciplinary code*, http://www.fifa.com/mm/document/affederation/administration/50/02/75/disco_2008_en.pdf, 18. 1. 2013.

nekom ligaškom takmičenju. Poznata je praksa takozvanog ugovaranja i odigravanja fudbalskih utakmica po „sistemu 3 za 3“, u kome dva kluba koji se tokom jedne takmičarske sezone obavezno sastaju dva puta, unapred dogovaraju da će svaki od njih na po jednoj utakmici biti pobednik i tako uzeti tri takmičarska boda, a kako bi smanjio rizik ispadanja u niži rang takmičenja na kraju sezone.¹⁷ Takvim dogovorom ne pribavlja se imovinska, već druga vrsta koristi, a nesporno se šteti integritetu i legitimnosti sportskog takmičenja.

Još jedna u nizu razlika između pravnih normi iz nekadašnjeg Krivičnog zakona i sadašnjeg Krivičnog zakonika, kojima se zabranjuje i sankcioniše dogovaranje ishoda takmičenja odnosi se na raspon propisanih kazni. I u jednom i u drugom slučaju zakonodavac je ostao veran konceptu prema kome se za izvršenje tog krivičnog dela može izreći kazna zatvora i novčana kazna, a ne i neka druga sankcija (npr. kazna rada u javnom interesu). Dužina propisane zatvorske kazne ostala je ista u slučaju osnovnog oblika krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, tako da je zaprećena kazna u trajanju do tri godine zatvora preneti iz nekadašnje odredbe Krivičnog zakona u Krivični zakonik. Međutim, za teži i najteži oblik tog krivičnog dela kazne zatvora su pooštrene (produžene) u odnosu na kazne koje su bile propisane Krivičnim zakonom Republike Srbije. Prema radnji izvršenja, osnovni oblik krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja ne razlikuje se od težeg i najtežeg oblika tog dela koji su propisani stavovima 2 i 3 člana 208b Krivičnog zakonika. Članom 208b stavom 2 Krivičnog zakonika propisano je: „Ako je delom iz stava 1. ovog člana pribavljena imovinska korist u iznosu koji prelazi četrismo pedeset hiljada dinara, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina i novčanom kaznom“. Na taj način povećani su, kako poseban minimum, tako i poseban maksimum zaprećene kazne za teži oblik krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, pošto je u ranijoj odredbi člana 255z Krivičnog zakona, za teži oblik krivičnog dela ugovaranja ishoda takmičenja bila propisana zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina. Slično pooštavanje kaznene politike zakonodavca izvršeno je i kod najtežeg oblika krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, u kom slučaju je došlo samo do povećanja posebnog minimuma propisane kazne zatvora sa jedne na dve godine, dok je poseban maksimum zaprećene kazne ostao isti i iznosi deset godina. Razlika se ogleda i u tome što se za sve oblike krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, sada može izreći i novčana kazna uz kaznu zatvora, što ranije nije bio slučaj. Iako se može izvesti zaključak da je srpski zakonodavac za izvršavanje težih oblika krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja pooštrio kaznenu politiku u odnosu na period do 2006. godine, veliko je pitanje da li će u praksi sudovi izricati dugotrajnije zatvorske kazne nego ranije. U vezi sa tim neminovno će biti pokrenuta rasprava o tome kako su kod vođenja

---

¹⁷ Reč je o obliku nameštanja sportskog rezultata kod koga se, pored toga što se unapred zna pobednik, isključuje mogućnost tzv. rasipanja bodova nerešenim rezultatom. Osim što je reč o prevarnom postupanju kojim se svi drugi učesnici u ligaškom sportskom takmičenju dovode u zabludu i stavljaju u nejednak položaj u toku takmičenja, reč je i o stvaranju faktučne situacije koja omogućava brojne zloupotrebe u oblasti legalnog klađenja na sportske rezultate.

kaznene politike u prvom planu dva najvažnija pitanja – dve najvažnije dileme: blaga i stroga kaznena politika, neujednačena i ujednačena kaznena politika.¹⁸

Poslednja razlika između stare i nove krivičnopravne norme kojom je propisano krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja jeste činjenica da je članom 208b stavom 4 uvedena krivična odgovornost i za ono lice koje pokuša izvršenje krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, dok se ranije, za pokušaj tog krivičnog dela nije kažnjavalo.

3. Član 208b Krivičnog zakonika

Krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja sastoji se u dogovaranju više lica da unapred odrede ishod (rezultat) sportskog ili drugog takmičenja, a sa namerom da sebi, ili nekom drugom licu, pribave imovinsku korist.

Radnja krivičnog dela je postizanje dogovora između najmanje dva, a moguće je i između više lica, o ishodu takmičenja. Pod postizanjem dogovora podrazumeva se svaka vrsta sporazuma koji se može postići usmenim ili pismenim dogovaranjem, a moguće je zamisliti i situaciju u kojoj se sporazum o ishodu takmičenja, tj saglasnost o izvršenju takve protivpravne radnje izražava konkludentnim radnjama. Ono što je u svakom slučaju neophodno jeste postojanje nesumnjive volje, tj. saglasnosti za zajedničko izvršenje tog krivičnog dela, pošto je nemoguće da ga izvrši samo jedna osoba u svojstvu izvršioca.¹⁹

Da bi postizanje dogovora o ishodu takmičenja predstavljalo krivično delo, neophodno je da taj dogovor bude postignut u nameri da se sebi, ili drugom pribavi imovinska korist. U tom kontekstu, dogovaranje ishoda takmičenja, tj. ostvarivanje određenog (dogovorenog) rezultata na osnovu koga se utvrđuje ishod takmičenja, pojavljuje se kao sredstvo za realizovanje namere, tj. pribavljanje imovinske koristi. Krivično delo je svršeno kada izvršioci postignu sporazum o ishodu takmičenja, što znači da nije neophodno da izvršioci zaista i pribave sebi ili drugom imovinsku korist. Krivično delo treba da se vrši sa namerom pribavljanja imovinske koristi, ali nije neophodno da je takva korist zaista i ostvarena (pribavljena) po okončanju takmičenja čiji je ishod bio dogovoren. Naravno, otkrivanje i dokazivanje izvršenja tog krivičnog dela biće mnogo lakše kada postoji materijalni trag u smislu ostvarene imovinske koristi.

Izvršilac krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja može biti svako lice, dok je u pogledu vinosti neophodno postojanje umišljaja koji obuhvata svest o tome da se unapred dogovorenim ishodom takmičenja stvaraju uslovi za ostvarivanje

---

¹⁸ Stojanović, Z., Kaznena politika: raskol između zakona i njegove primene, u: *Kaznena politika*, Ministarstvo pravde Republike Srpske i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Istočno Sarajevo, 2012, str. 8.

¹⁹ U individualnim sportovima postoji mogućnost da pojedinac (sportista) samostalno, bez dogovora sa drugim licem (protivnikom u takmičenju), svojom voljom utiče na konačan ishod rezultata takmičenja, a sa željom da namernim gubljenjem meča ostvari korist od kladenja (materijalnu korist). Međutim, u takvom slučaju, iako je faktički reč o prevarnom postupanju, nema dogovora koji je neophodan element bića krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, a sa druge strane, takvu zloupotrebu je nemoguće utvrditi i dokazati u praksi, pošto je reč o odluci pojedinca koja ne ostavlja nikakve materijalne tragove. Zbog toga u zakonima mnogih evropskih država postoji zabrana za sportiste da se klade na sportske rezultate mečeva u kojima učestvuju kao takmičari i njihova prekršajna ili krivična odgovornost ako takvu zabranu prekrše.

imovinske koristi, tj. postojanje namere da se za sebe ili drugog na osnovu unapred dogovorenog ishoda takmičenja pribavi imovinska korist.

Uzimajući u obzir dispoziciju člana 208b stava 1 Krivičnog zakonika koja glasi: „Ko dogovori ishod sportskog ili drugog takmičenja u nameri da sebi ili drugom pribavi imovinsku korist“, očigledno je da je objekt zaštite imovina. Takvo opredeljenje zakonodavca suzilo je zonu kažnjivosti, zapravo zonu protivpravnosti ponašanja koja se ogleda u dogovaranju ishoda takmičenja, pogotovo dogovaranju ishoda sportskog takmičenja. Kao prvo, bilo bi bolje da se po ugledu na veći broj evropskih zakonodavstava, naš zakonodavac ograničio samo na zabranu i sankcionisanje dogovaranja ishoda sportskih takmičenja, a da je za dogovaranje ishoda drugih takmičenja ostavio mogućnost koja inače već postoji u okviru Krivičnog zakonika, a to je da se takva deliktna ponašanja podvedu pod elemente bića krivičnog dela prevare.²⁰ Zabrana i sankcionisanje dogovaranja ishoda sportskih takmičenja krivičnopravnom normom trebalo je da bude učinjena tako da je protivpravno i kažnjivo svako dogovaranje ishoda sportskog takmičenja, a ne samo ono koje je učinjeno u nameri pribavljanja imovinske koristi. S jedne strane, tako bi se pružila zaštita sportu, načelu poštenog takmičenja i integritetu i legalitetu sportskih takmičenja kao posebnim društvenim vrednostima koje bi našim krivičnim zakonodavstvom najzad bile prepoznate i uvažene kao poseban objekt zaštite, dok bi s druge strane, dokazivanje izvršenja tog krivičnog dela bilo mnogo lakše. Međutim, u skladu sa formulacijom člana 208b stava 1 Krivičnog zakonika, dolazi se do zaključka da dogovaranje ishoda takmičenja uopšte ne povlači krivičnu odgovornost ako je učinjeno bez namere pribavljanja imovinske koristi. U praksi se često događa, pogotovo u slučaju sportskih takmičenja, da se sportski rezultati dogovaraju iz sasvim drugih razloga (osvajanja bodova i trofeja, vraćanja ranijih sportskih usluga i dugova, sprečavanja trećeg konkurentskog tima ili sportiste da dođe do neke titule, plasmana ili nagrade, sprečavanja rasipanja takmičarskih bodova), a ne sa namerom pribavljanja imovinske koristi. Društvena opasnost i šteta koja se u takvim slučajevima dogovaranja ishoda takmičenja može prouzrokovati drugim licima, ali i sportu kao društvenoj vrednosti, nije ništa manja nego ona do koje dolazi dogovaranjem ishoda takmičenja motivisanim pribavljanjem imovinske koristi.

Sporno opredeljenje zakonodavca predstavlja i okolnost da je članom 208b stavom 4 Krivičnog zakonika propisano: „Za pokušaj dela iz stava 1. ovog člana kazniće se“. U vezi sa takvim opredeljenjem zakonodavca postavljaju se dva načelna pitanja. Prvo pitanje je da li je uopšte moguće izvršiti pokušaj krivičnog dela

---

²⁰ Nejasno je šta se podrazumeva pod „drugim takmičenjem“, koje se pored sportskog takmičenja pominje u dispoziciji člana 208b Krivičnog zakonika. Sigurno je da nije reč o dogovaranju ishoda igara na sreću, pošto one nemaju karakter takmičenja, već predstavljaju posebnu kategoriju igara čiji konačni ishod zavisi od sreće, a ne od zalaganja onih koji učestvuju u takvim igrama. Slučajevi u kojima se namešta ishod igara na sreću mogu biti podvedeni pod elemente bića krivičnog dela prevare, ili krivičnih dela davanja i primanja mita, a u zavisnosti od toga ko je izvršilac takvog deliktnog ponašanja i na koji način ga izvršava. Ako je zakonodavac pod dogovaranjem ishoda drugih (nesportskih) takmičenja mislio na razna esnafska takmičenja, kao što su takmičenja frizera, poslastičara i drugih zanatlija, nije bilo potrebe da takva ponašanja sankcioniše na osnovu posebne pravne norme pošto je u slučaju dogovaranja ishoda takvih takmičenja koja se vrše sa namerom pribavljanja imovinske koristi reč o tipičnim primerima vršenja krivičnog dela prevare.

dogovaranja ishoda takmičenja, a ako je moguće, nameće se drugo pitanje koje glasi: „da li će pokušaj izvršenja tog krivičnog dela biti moguće dokazati u praksi“.

Na prvi pogled, stiće se utisak da pokušaj krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja nije moguće. Već je rečeno da je krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja svršeno kada njegovi izvršioci postignu sporazum o ishodu takmičenja, što znači da nije neophodno da izvršioci zaista i pribave sebi ili drugom imovinsku korist. Iz toga proizlazi da nije neophodno i da se takmičenje čiji je ishod dogovoren zaista i završi dogovorenim ishodom (rezultatom), pošto je moguće da rezultat takmičenja bude drugačiji od onoga što je dogovoreno, ne zbog uticaja izvršilaca krivičnog dela, već zbog nepredviđenih okolnosti i nepredviđenog sleda događaja koji može da se dogodi tokom samog takmičenja. Tako je moguće da se na primer, fudbalska utakmica čiji je ishod dogovoren između trenera fudbalskih klubova, vlasnika klubova i pojedinih igrača, ipak završi suprotno dogovoru, pošto se gol slučajno postigne, ili ne postigne, ili pošto igrač koji učestvuje u nameštanju utakmice bude povređen i izađe iz igre, pa na taj način izgubi mogućnost da svojim delanjem utiče na konačan rezultat takmičenja. U takvim slučajevima, nameće se pitanje da li je reč o svršenom krivičnom delu ili pokušaju.

Neophodno je podsetiti se da je članom 30 stavom 1 Krivičnog zakonika propisano da pokušaj krivičnog dela postoji kada neko sa umišljajem započne izvršenje krivičnog dela, ali ga ne dovrši. Iz takve definicije proizlazi da je pokušaj krivičnog dela kažnjiv samo ako je krivično delo preduzeto sa umišljajem (direktnim ili eventualnim). Krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja ispunjava taj uslov, pošto je u slučaju vršenja tog krivičnog dela u pogledu vinosti neophodno postojanje umišljaja koji obuhvata svest o tome da se unapred dogovorenim ishodom takmičenja stvaraju uslovi za ostvarivanje imovinske koristi, tj. postojanje namere da se za sebe ili drugog na osnovu unapred dogovorenog ishoda takmičenja pribavi imovinska korist. S obzirom na to, postavlja se pitanje kada se može smatrati da je krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja započeto, a da nije dovršeno.

Uopšteno posmatrano, krivično delo je započeto onda kada je preduzeta ona radnja koja je element bića krivičnog dela, ili drugim rečima, kada je preduzeta radnja izvršenja. S druge strane, krivično delo nije dovršeno onda kada radnja izvršenja nije dovršena, ili kada je radnja dovršena ali posledica nije nastupila.²¹ U svakom slučaju, neophodno je razlikovati krivična dela kod kojih posledica predstavlja element bića krivičnog dela, bilo u vidu povrede ili u vidu konkretnog ugrožavanja zaštićenog objekta. U takvim slučajevima za postojanje pokušaja bitno je da posledica nije nastupila, a da je radnja izvršenja započeta ali nije dovršena, ili da je čak i dovršena.

U slučaju krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, radnja krivičnog dela je preduzeta i dovršena samim postizanjem dogovora o ishodu (rezultatu) takmičenja, bez obzira da li je kasnije dogovoreni ishod ostvaren i bez obzira na to da li je ostvarena imovinska korist. Međutim, neophodno je razdvojiti te dve situacije. Kada se postigne dogovor o ishodu takmičenja i takmičenje se završi na dogovoreni način (završi se dogovorenim rezultatom), ali se pri tom ne pribavi imovinska korist, reč je

---

²¹ Srzentić, N., Stajić, A. i Lazarević, Lj., *Krivično pravo Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1997, str. 197.

o svršenom krivičnom delu. Suprotno tome, kada se postigne dogovor o ishodu takmičenja, ali usled nekih nepredviđenih okolnosti ne dođe do okončanja takmičenja ugovorenim rezultatom, može se smatrati da je učinjen pokušaj krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja. Tada je radnja izvršenja i preduzeta i okončana, ali nije došlo do nastupanja posledice.

Moguće je zamisliti još jednu situaciju, a to je da jedno lice, na primer trener jednog fudbalskog kluba, ponudi treneru drugog fudbalskog kluba da nameste utakmicu, ali onaj ko je ponudio postizanje takvog dogovora, odbije da u tome učestvuje i samim tim onemogućuje izvršenje krivičnog dela. U takvom slučaju postavlja se pitanje da li je onaj ko je ponudio drugome da dogovore ishod takmičenja, izvršio pokušaj krivičnog dela, pripremnu radnju, ili radnju podstrekanja na izvršenje krivičnog dela. Sigurno je da se davanje takve ponude za dogovaranje ishoda takmičenja ne može smatrati pripremnom radnjom. Za pripremnne radnje i pokušaj zajedničko je to što ni u slučaju pripremnih radnji, ni u slučaju pokušaja, ne nastupa posledica, dok se razlika ogleda u tome što pripremnne radnje predstavljaju preduzimanje takvih radnji kojima se samo priprema izvršenje krivičnog dela, dok se u slučaju pokušaja preduzima radnja izvršenja – ostvaruje se jedno od obeležja bića krivičnog dela. Da li se davanjem usmene ponude preduzima radnja izvršenja koja predstavlja postizanje dogovora o ishodu takmičenja, ili se davanje takve ponude ne može smatrati preduzimanjem radnje izvršenja, teško je reći na apstraktno teorijskom nivou, bez sagledavanja toka razgovora o takvoj ponudi u svakom konkretnom slučaju. Ono što jeste sigurno, to je da davanje takve ponude, tj. saopštavanje takvog predloga drugoj osobi, predstavlja podstrekavanje na izvršenje krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, a kada se uzme u obzir sadržina člana 34 stava 2 Krivičnog zakonika koji glasi: „Ko drugog sa umišljajem podstrekava na izvršenje krivičnog dela čiji pokušaj je po zakonu kažnjiv, a delo ne bude ni pokušano, kazniće se kao za pokušaj krivičnog dela“.

Posle svega što je navedeno o mogućnosti izvršenja pokušaja krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, očigledno je da je takav pokušaj moguće izvršiti.²² Međutim, vrlo je verovatno da je opisani pokušaj izvršenja krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja nemoguće, ili gotovo nemoguće dokazati u praksi. Ako se prihvati stanovište da pokušaj izvršenja krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja postoji kada se između više lica postigne dogovor o ishodu takmičenja, ali usled nekih nepredviđenih okolnosti ne dođe do okončanja takmičenja ugovorenim rezultatom, teško je verovati da će sudovi i tužilaštva biti u stanju da pribave dokaze o postojanju takvog sporazuma koji je sigurno usmenog, a ne pisanog oblika. Treba pretpostaviti da bez nastupanja posledice, tj. bez ostvarivanja dogovorenog ishoda takmičenja (rezultata), samo postojanje dogovora o ishodu takmičenja – postojanje pokušaja izvršenja krivičnog dela – neće biti ni otkriveno. Zbog toga se postavlja pitanje da li je uopšte bilo celishodno propisivanje kažnjavanja za pokušaj krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja. Izgleda da je zakonodavac to morao da učini iz formalnih i pravno tehničkih razloga. Da kojim

---

²² Krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja nema obeležja krivičnog dela kod kojih pokušaj nije moguć zbog prirode samog krivičnog dela, a ne pripada ni grupi tzv. pravih krivičnih dela nečinjenja kod kojih pokušaj nije moguć.

slučajem nije stavom 4 člana 208b Krivičnog zakonika propisano da se za pokušaj osnovnog oblika krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja kažnjava, došlo bi do paradoksalne situacije da se za pokušaj osnovnog oblika krivičnog dela ne kažnjava, dok se za teži i najteži oblik tog dela koji su kvalifikovani većim iznosom pribavljene imovinske koristi kažnjava u skladu sa članom 30 stavom 1 Krivičnog zakonika koji glasi: „Ko sa umišljajem započne izvršenje krivičnog dela, ali ga ne dovrši, kazniće se za pokušaj krivičnog dela za koje se po zakonu može izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a za pokušaj drugog krivičnog dela samo kad zakon izričito propisuje kažnjavanje i za pokušaj“.

4. Sličnost sa drugim krivičnim delima

Elementi bića krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja imaju mnogo sličnosti sa elementima bića nekih drugih krivičnih dela, a pre svega sa krivičnim delom prevare i krivičnim delima davanja i primanja mita.

Kada je reč o sličnosti između krivičnog dela prevare i krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, lako je uočljivo da sam čin dogovaranja ishoda takmičenja predstavlja jedan oblik prevarnog ponašanja, kojim se u zabludu dovodi veći broj lica (saigrači, protivnički igrači, treneri, gledaoci, kladioničari i oni koji se klade na sportske rezultate i dr.). Osim toga, i jedno i drugo krivično delo vrši se sa namerom pribavljanja imovinske koristi. Usled toga se nameće pitanje da li je krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja u stvari jedan oblik krivičnog dela prevare? Da bi se odgovorilo na to pitanje, prvo treba razmotriti šta se sve podrazumeva pod prevarom, ali i naglasiti da je krivično delo prevare često u doticaju s drugim krivičnim delima. Taj doticaj uobičajeno se ogleda u tome što, kako bi postigao cilj prevare, izvršilac u velikom broju slučajeva preduzima delatnosti koje same za sebe predstavljaju neko krivično delo (npr. izvršilac falsifikuje, ili upotrebljava falsifikovanu ispravu, lažno se predstavlja i sl.). U takvim slučajevima iskršava pitanje odnosa prevare i tih krivičnih dela, a kao poseban problem nameće se pitanje postojanja ili nepostojanja sticaja.

Slučajevi u kojima Krivični zakonik predviđa prevaru kao krivično delo su dosta različiti, s obzirom na to ko vrši prevaru, prema kome se ona vrši i pod kojim okolnostima, da li se vrši samo u nameri pribavljanja imovinske koristi ili u nekom drugom cilju. U Krivičnom zakoniku je predviđen veći broj krivičnih dela koja u osnovi imaju prevaru, a razvrstana su u različite grupe krivičnih dela prema nekim posebnim obeležjima koja se kod njih pojavljuju.²³ Tako na primer, falsifikovanje isprave predstavlja jedan oblik prevare, a inkriminisano je kao krivično delo protiv pravnog saobraćaja. Dela lažno predstavljanje i zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja koje se vrši simuliranjem bolesti, takođe predstavljaju prevarne delatnosti. Prvo od pomenuta dva krivična dela se nalazi u grupi krivičnih dela protiv državnih organa, a drugo u grupi krivičnih dela protiv prava po osnovu rada. Prevara u službi je svrstana u krivična dela protiv službene dužnosti, a samo krivično delo prevare pripada grupi krivičnih dela protiv imovine.

---

²³ Lazarević, Lj., *Krivično pravo Jugoslavije, posebni deo*, Savremena administracija, Beograd, 1995, str. 650.

Očigledno je da bilo koji vid prevare podrazumeva obmanjivanje pojedinca ili većeg broja ljudi radi postizanja određenog cilja. Obmana je prisutna i prilikom izvršenja krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, a ogleda se u tome što se kod drugih takmičara, sudija, gledalaca, trenera i svih lica zainteresovanih za ishod takmičenja koji nisu učesnici u dogovoru o ishodu takmičenja, stvara utisak da je rezultat takmičenja ostvaren angažovanjem fizičkih i mentalnih sposobnosti takmičara, a ne unapred dogovorenim sledom događaja i poteza. Osobe koje ugovore ishod sportskog takmičenja, uz pomoć obmane postižu željeni cilj i time na prevaran način ostvaruju, ili pokušavaju da ostvare materijalnu korist. Međutim, za razliku od krivičnog dela prevare prilikom čijeg izvršenja se obmanom, tj. dovođenjem u zabludu neko lice navodi da učini ili ne učini nešto što je štetno za njegovu ili tuđu imovinu, kod krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja obmanom se ne navodi neko da ošteti svoju ili tuđu imovinu, već se obmana pojavljuje kao jedna od uzgrednih štetnih posledica izvršenja krivičnog dela. U većini slučajeva, oni koji dogovore ishod takmičenja pribavljaju imovinsku korist međusobnim novčanim davanjima ili primanjima, što više liči na krivično delo davanja ili primanja mita. Tako na primer, vlasnik jednog sportskog kluba, ili trener jednog sportskog kluba (isto važi i za sportiste – takmičare) može da dá određeni novac treneru ili vlasniku drugo kluba, a kako bi ovaj uticao da se ostvari dogovoreni ishod takmičenja. S druge strane, ima i slučajeva kada se dogovara ishod takmičenja kako bi se na osnovu ugovorenog (nameštenog) rezultata ostvarila imovinska korist po osnovu legalnog kladenja. U takvim slučajevima krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja ima sva obeležja krivičnog dela prevare, pošto oni koji dogovore ishod takmičenja, dovode kladioničare (vlasnike legalnih kladionica) u zabludu o regularnosti i neizvesnosti takmičenja, navode ih da prime uplate po odgovarajućim (u zabludi formiranim) kvotama i zatim na osnovu unapred dogovorenog ishoda takmičenja ostvaruju imovinsku korist koja predstavlja oštećenje imovine kladioničara.

5. Zakonodavna praksa evropskih država

Praksa evropskih država u oblasti propisivanja krivične odgovornosti za dogovaranje ishoda sportskih takmičenja i propisivanja krivičnih sankcija za one koji izvrše takvo krivično delo prilično je neujednačena i neharmonizovana. Uočljiva su tri pristupa, tj. tri koncepcije nacionalnih zakonodavaca.

U prvoj, za sada najmalobrojnijoj grupi država, nalaze se one koje propisuju posebno krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja, naravno pod različitim nazivima i u okviru različitih zakona. U toj grupi država postoje tri podgrupe, prva u kojoj je odgovarajuće krivično delo propisano u okviru krivičnog zakona (Bugarska, Španija i Srbija), druga u kojoj je takvo krivično delo propisano odredbama zakona koji uređuje sport (Kipar, Grčka i Poljska) i treća u kojoj se nalaze Italija, Malta i Portugal – države koje su donele posebne zakone o sprečavanju prevara u sportu i u okviru njih propisale krivično delo dogovaranja ishoda sportskih takmičenja.

Bugarska u okviru odredbi Krivičnog zakona koji je izmenjen i dopunjen 2011. godine poseduje novu glavu označenu brojem VIII koja ima naslov: „Krivična dela protiv sporta“. Članom 307 bugarskog Krivičnog zakona propisano je da će se kazniti svako ko upotrebom nasilja, pretnjom, prevarom, ucenom, ili na bilo koji drugi protivpravan način izvrši uticaj na drugu osobu da ostvari unapred dogovoreni (namešteni) sportski rezultat, ili se dogovori sa drugom osobom o ostvarenju rezultata sportskog takmičenja. Osim toga, bugarskim zakonom propisana je i odgovornost onih koji posreduju prilikom dogovaranja o ishodu sportskih takmičenja. Kazna za osnovni oblik krivičnog dela dogovaranja ishoda sportskog takmičenja u Bugarskoj iznosi do šest godina zatvora, a za posrednike u sklapanju takvog dogovora do tri godine zatvora. Postoji i teži oblik tog krivičnog dela za koji se izvršiocu može izreći kazna zatvora u trajanju od tri do deset godina zatvora. Reč je o onim dogovaranjima ishoda sportskih takmičenja prilikom kojih je vršen pritisak na maloletnog sportistu da učestvuje u nameštanju rezultata, ili kada ishod sportskog takmičenja dogovara funkcioner sportske organizacije, sudija ili delegat takmičenja, tj. delegat pojedine utakmice, ili bilo koje drugo službeno lice iz sfere sportskog takmičenja. Takav koncept propisivanja težeg oblika krivičnog dela deluje mnogo racionalnije nego ono što je učinjeno u Srbiji u kojoj na težinu krivičnog dela kao posebna kvalifikatorna okolnost utiče iznos pribavljene imovinske koristi. Iz toga proizlazi i osnovna razlika u pristupu dva zakonodavca, a koja se ogleda u tome da se u Srbiji krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja nalazi u grupi krivičnih dela protiv imovine, dok se u Bugarskoj, takvo delo nalazi u grupi krivičnih dela protiv sporta kao posebne društvene vrednosti.

Za razliku od država iz prve grupe, u drugoj grupi država nalaze se one koje ne propisuju posebno krivično delo dogovaranja ishoda sportskih takmičenja, već takva ponašanja tretiraju kao krivična dela primanja i davanja mita. Takav pristup zastupljen je u sudskoj praksi Belgije, Finske, Češke, Luksemburga, Švedske, Rumunije i Slovačke.

U trećoj grupi evropskih država, za dogovaranje ishoda sportskih takmičenja odgovara se kao za izvršenje bilo koje druge prevare, a na osnovu odredbi krivičnih zakona koji propisuju krivično delo prevare. Primere takvih zakonodavstava predstavljaju: Nemačka, Austrija, Danska, Estonija, Litvanija, Letonija, Finska, Mađarska, Irska i Holandija. Dovoljno je kao primer navesti Nemačku u kojoj je poslednjih godina doneto više sudskih presuda za nameštanje utakmica koje je bilo povezano sa klađenjem. U takvim slučajevima nemački sudovi su primenjivali odredbu iz člana 263 Krivičnog zakona Nemačke koji propisuje da će se zatvorskom kaznom u trajanju do pet godina, ili novčanom kaznom, kazniti onaj ko dovođenjem ili održavanjem u zabludi trećeg lica sa namerom da sebi ili drugom pribavi protivpravnu imovinsku korist na taj način oštetiti imovinu nekog trećeg lica. Za teži oblik tog krivičnog dela u Nemačkoj se može izreći kazna zatvora u trajanju do 10 godina. Praksa nemačkih sudova u vođenju krivičnih postupaka za izvršenje krivičnog dela prevare koje se odnosi na ponašanja koja predstavljaju dogovaranje ishoda sportskih takmičenja započela je još 1971. godine posle prvog velikog skandala u fudbalskoj Bundesligi. Najnoviji slučajevi nameštanja utakmica zabeleženi su 2000. i 2007. godine. U većini slučajeva nemački sudovi donosili su oslobađajuće presude usled nedostatka dokaza.

6. Zaključak

Ponovno propisivanje krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja u okviru odredbi Krivičnog zakonika Republike Srbije u svakom slučaju predstavlja dobru odluku zakonodavca koja otvara mogućnost da tužilaštva i sudovi otpočinu intenzivniju borbu protiv nameštanja sportskih rezultata. Time je uvažen i stav stručne i opšte javnosti da fenomen dogovaranja ishoda sportskih takmičenja, a pogotovo nameštanja fudbalskih utakmica, u Srbiji predstavlja veliki društveni problem. Međutim, način na koji je propisano to krivično delo verovatno će otežati, ili čak odložiti suđenja za takva krivična dela. Stiče se utisak da tvorac pravne norme iz člana 208b Krivičnog zakonika nije uzeo u obzir zakonodavnu praksu drugih država. Tako kod nas dogovaranje ishoda takmičenja nije dovedeno u direktnu vezu sa legalnim i ilegalnim kladenjem na sportske rezultate, što u praksi predstavlja jedan od najčešćih motiva za tzv. nameštanje utakmica, ili drugih sportskih takmičenja.

Osim toga, u okviru pravne norme kojom je propisano krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja, nije propisana zabrana učesnicima u takmičenju (sportistima i trenerima) da se klade na rezultate takmičenja u kojima učestvuju. To je moglo biti učinjeno, bilo u okviru člana 208b Krivičnog zakonika, bilo propisivanjem posebnog krivičnog dela. Takva praksa zabrane i krivičnog sankcionisanja kladenja na sportske rezultate učinjenog od sportista i trenera koji su učesnici takmičenja već postoji u Engleskoj, Francuskoj i Italiji, a u Rusiji i Švedskoj je uvođenje takvih pravnih normi najavljeno u okviru predloga novih zakona.

Usled nedovoljno precizno sročene formulacije dispozicije krivičnog dela dogovaranja ishoda takmičenja, propuštena je mogućnost da se krivično sankcionišu sva ona nameštanja sportskih rezultata koja nisu učinjena radi pribavljanja imovinske koristi, već iz drugih motiva koji takođe narušavaju legalitet i integritet sportskih takmičenja.

Bez izmena i dopuna pravne norme koja u Srbiji trenutno propisuje krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja, verovatno će se dogoditi da će ona u praksi doživeti istu sudbinu kao nekadašnja inkriminacija iz člana 255z Krivičnog zakona Republike Srbije koji je propisivao krivično delo ugovaranja ishoda takmičenja. Na osnovu odredbe iz nekadašnjeg Krivičnog zakona za sve vreme njenog važenja nije bilo pojedinaca osuđenih za izvršenje tog krivičnog dela, pa je na kraju to krivično delo ukinuto. Takav razvoj događaja mogao bi da navede na pogrešan zaključak, a to je da u Srbiji uopšte nema dogovaranja ishoda sportskih takmičenja i da takvo ponašanje ne predstavlja ozbiljan društveni problem.

S druge strane, pošto se pravna norma iz člana 208b Krivičnog zakonika odnosi i na sankcionisanje dogovaranja ishoda svih drugih takmičenja, nameće se problem određivanja pojma tih „drugih takmičenja“. Imajući u vidu da nije reč o sankcionisanju dogovaranja ishoda igara na sreću, pošto takve igre ne predstavljaju takmičenja, pre svega usled toga što se njihov rezultat ostvaruje sticajem srećnih okolnosti, a ne zalaganjem i umećem učesnika (takmičara), postavlja se pitanje koja to takmičenja, a da nisu sportska, zavređuju krivičnopravnu zaštitu. Da li esnafska takmičenja frizera i kuvara, ili takmičenja u brzom ispijanju pića (najčešće alkoholnih), obimnom jelu, postizanju raznovrsnih bizarnih rekorda, kao i slične

manifestacije, zaslužuju da budu zaštićene posebnom pravnom normom. Ako bi i bilo dogovaranja ishoda takvih takmičenja sa namerom da se na protivpravan način pribavi imovinska korist, takva deliktna ponašanja mogla bi biti sankcionisana na osnovu pravne norme koja zabranjuje vršenje prevara. Ovako, učinjeno je još jedno od odstupanja od dobre zakonodavne prakse koja postoji u onim evropskim državama koje propisuju posebno krivično delo dogovaranja ishoda takmičenja, a to je da se to krivično delo odnosi samo na dogovaranje ishoda sportskih takmičenja, čime se pruža pravna zaštita sportu kao posebnoj društvenoj vrednosti.

7. Literatura

1. Đurđević, N., *Javne vlasti i sport*, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, 2007.
2. Lazarević, Lj., *Krivično pravo Jugoslavije, posebni deo*, Savremena administracija, Beograd, 1995.
3. Mrvić-Petrović, N., *Krivično pravo*, JP Službeni glasnik, Beograd, 2006.
4. Srzentić, N., Stajić, A. i Lazarević, Lj., *Krivično pravo Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1997.
5. Stojanović, Z., Kaznena politika: raskol između zakona i njegove primene, u: *Kaznena politika*, Ministarstvo pravde Republike Srpske i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Istočno Sarajevo, 2012, str. 7–22.
6. Šuput, D., Pravni okvir koji uređuje borbu protiv nasilja na sportskim priredbama u evropskim državama, u: *Strani pravni život*, 1/2010, str. 233–261.
7. Šuput, D., *Kaznenopravna zaštita sporta*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i Službeni glasnik, Beograd, 2011.
8. Vassiliou, A., *The Fight against match-fixing*, http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-12-621_en.htm?locale=en, 16. 1. 2013.

THE CRIMINAL ACT OF MATCH FIXING

Summary

The Criminal Act of Match Fixing is regulated under article 208b of the Criminal Code of the Republic of Serbia. Legal norm prescribing that criminal act has been analysed and clarified within this paper. In addition to this, the author presented the history of Serbian legislation regulating that type of criminal act and has made a comparison between the existing legal norm and the legal norm that prescribed the same criminal act within article 255z of the former Criminal Law of Serbia.

Special attention was devoted to the presentation of not only legislative practice, but also of the practice of application of the relevant laws in Great Britain, Italy, Bulgaria, Germany and France. Besides that, within this paper, concrete measures for improvement of the existing Serbian legal framework were formulated and proposed and it has been pointed out to an urgent need to amend the content of the article 208b of the Criminal Code of the Republic of Serbia in

order to establish the appropriate legal ground for effective fight against match fixing and improved performance of Serbian judiciary system in that field.

The conclusion was drawn that Serbian legislative practice is not in line with the best European practices in that field and that Serbian legislator was inconsistent in the penal policy prescribed by the articles of the Criminal Code.

UDK: 94:327(439.5:497.6)"190/191"
323.1(=163.41)(439.5)"190/191"

NASILJE AUSTROUGARSKE NAD SRBIMA POČETKOM XX VEKA

Radoslav Gaćinović

Institut za političke studije, Beograd

*Da mi je cijelo milo Srpstvo
zagrliti i da mi je sve njegove
neprijatelje spržiti.*

Kralj Nikola Petrović

Sažetak: Odluka predstavnika velikih sila na Berlinskom kongresu da se Austrougarskoj dozvoli da okupira Bosnu i Hercegovinu, bila je kobna po opstanak mnogonacionalne carevine, koja nije dugo čekala na sprovođenje odluka Berlinskog kongresa. Habzburške trupe su 29. jula 1878. godine prešle granicu na nekoliko mesta, gde je došlo je do velikih nemira u Bosni i Hercegovini i sukoba sa nastupajućim jedinicama Crno-žute koalicije prema bosanskohercegovačkoj teritoriji. Srbi su bili na ivici masovnog ustanka. Upravo tada, rađa se klica otpora protiv okupacione vlasti i tiranije nad svim narodima Bosne i Hercegovine, posebno kod mladih ljudi koji nisu hteli da trpe nasilje – ropstvo u svojoj sopstvenoj zemlji. Austrougarska monarhija se dolaskom na prostore Bosne i Hercegovine svojim ponašanjem predstavila kao prava okupaciona sila i tako izazvala revolt naroda, a posebno napredne inteligencije sa prostora Bosne i Hercegovine, kojima su bila ukinuta ljudska prava i slobode, pa su morali organizovati ilegalne kulturne institucije i političke organizacije, tako je nastala „Mlada Bosna“, čiji su članovi izvršili atentat na austrougarskog prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Prvo masovno nezadovoljstvo narod Bosne i Hercegovine ispoljio je 1906. godine kroz generalni štrajk radnika u Sarajevu, Mostaru i drugim bosanskohercegovačkim gradovima. To nije bio čist klasni pokret radnika, već opšti pokret radnika i seljaka. Generalni štrajk značajno je uticao na razmišljanje i ponašanje srednjoškolske omladine u Bosni i Hercegovini. Srbija je bila trn u oku Austrougarske monarhije odmah po okupaciji Bosne i Hercegovine, a istovremeno i najveća prepreka u njenom osvajačkom nastupanju prema istoku. Zato je vršila užurbane pripreme da u sadejstvu sa Nemačkom napadne Srbiju.

Ključne reči: Austrougarska, nasilje, okupacija, aneksija, propaganda, diplomatija, carevina.

Na početku XX veka ponašanje Austrougarske monarhije prema balkanskim narodima i njihovim državama bilo je različito. Prema Srbiji je ispoljavala vrlo neprimeren i arogantan, reklo bi se neprijateljski odnos. Samo su joj na Balkanu Srbija i Crna Gora predstavljale neposrednu opasnost ili, kako je Oto fon Bizmark (Otto Eduard Leopold von Bismarck) govorio još 1879. godine, bile „kamen spoticanja na putu Austrije“. Austrijske poruke Srbiji, kako ona ne misli uopšte na podelu Turske, bile su uverljive samo za naivne. Austrougarska svoju balkansku politiku nije htela da vodi u saradnji sa Srbima, nego su sve njene političke aktivnosti bile usmerene protiv njih. Napokon, svojim ponašanjem Austrougarska je osvetlila dubinske dimenzije njene spoljne politike prema Srbiji. Zahvaljujući ponašanju Austrougarske, Srbi su jedino mogli da gledaju iz svog tesnog „zatvora“, iako se svi drugi balkanski narodi razvijaju i jačaju, a samo su Srbiji nasilnim i neljudskim akcijama iz dana u dan udareni sve teži okovi. Tako isključiv i negativni stav prema Srbiji Austrougarska nije zauzela niti ispoljavala nikada pre. Zašto je došlo do toga, baš u takvoj oštini i s toliko isključivosti, ne može se precizno interpretirati. To je i na početku XXI veka još nerazjašnjeno pitanje, ukoliko se ne uklapa u opšte načelo austrijske politike – „da se Srbiji ne dozvoli apsolutno nikakvo dalje jačanje“. Za takav neprijateljski odnos niko iz Srbije nije dao povoda. Prvih meseci, vladavine Petra Karađorđevića i čak prvih godina njegove vladavine, on je pokazivao najiskreniju želju da se sa susednom monarhijom živi u što boljim odnosima, što potvrđuju izveštaji samog austrougarskog poslanika u Beogradu, barona Dumbe (Konstantin Grof von Dumba).¹

1. Pripreme Austrougarske za prodor na istok

U Srbiji je vladalo opšte uverenje da Austrougarska od 1903. godine ispoljava ofanzivnu diplomatsku aktivnost i vojne pripreme za prodor na Balkan, posebno nakon nereda u Turskoj carevini. Takvo uverenje je nastalo zbog toga što su Rusija i Austrougarska (proglasivši se kao dve „najviše zainteresovane sile“ na Balkanu), uzele na sebe obavezu izrade programa za izvođenje reformi, kao i nadzor nad njenim sprovođenjem u Makedoniji i staroj Srbiji. Ove sile su smatrale da saradnja balkanskih država za taj program nije bila potrebna, iako se radilo o njihovim sunarodnicima i o pitanjima koja su imala presudan značaj i za njih same. Taj nerazumni politički potez su pravdali posebnim obzirima prema Turskoj. Rusija i Austrougarska su u početku bile veoma kooperativne u saradnji, iako su im motivi za tu saradnju bili potpuno suprotni, a i njihov sporazum nije bio rezultat zajedničkih interesa. Italija je protestovala, što su se Rusija i Austrougarska oglasile kao dve najviše zainteresovane sile na Balkanu i što ona u procesu sprovođenja određenih aktivnosti na Balkanu nije konsultovana. Engleska i Francuska podržavale su Italiju, zbog sumnje da je Austrougarska samo prethodnica Nemačke velikom sistematskom širenju germanskog političkog i ekonomskog uticaja sve do Perzijskog zaliva. Nemačka javnost je javno isticala potrebu o železničkoj pruzi

---

¹ Đorđević, P. M., *Srbija i Jugosloveni (za vreme rata 1914–1918)*, Grafičko preduzeće „Prosveta“, Beograd, 1922, str. 9–14.

Hamburg-Bagdad, a nemačka vlada je od Turske dobila koncesiju za produženje njene železničke pruge u Maloj Aziji sve do Bagdada, 5. marta 1903. godine. Po rusko-austrijskom reformskom planu na čelu te akcije trebao je biti jedan turski generalni inspektor (na to mesto sultan je postavio Halmi-pašu), a sa njim po jedan civilni predstavnik ruski i austrijski. U regionima gde su bile neophodne totalne reforme, predloženo je da se rasporedi vrhunski uvežbana žandarmerija, čiji bi rad kontrolisali oficiri velikih sila. Iako je bilo logično da oficiri iz više zemalja budu zastupljeni u svim regionima, Austrougarska je zahtevala da se svakoj od sila čiji oficiri učestvuju dodeli po jedan rejon, gde su oficiri samo jedne sile radili nekontrolisano. Austrija je uspeła i u tom, da se iz reformi izuzme ceo zapadni deo Kosovskog vilajeta, s Prištinskim, Pečkim i Prizrenskim sandžakom, gde su Srbi bili nepodnošljivo ugroženi. A pri podeli rejona sa upornošću je tražila da se baš njoj dodeli skopljska oblast, i dobila ju je. Motivisana austrijskim primerom, Italija je tražila i dobila bitoljsku oblast, a ostale sile istočne krajeve Bitoljskog i Solunskog vilajeta. Sama je turska vlada predlagala reformsku akciju i u Albaniji, ali je to Austrija energično sprečila. Austrija se očito spremala za osvajanje balkanskog poluostrva, jer je Rusija ušla u rat s Japanom početkom 1904. godine, koji ju je teško opteretio. Njena štampa je otvoreno pisala o mogućnosti ekspanzije prema Solunu, i to ne samo preko Sandžaka nego i Moravskom dolinom. U proleće 1904. izglasana je u vladi odluka o posebnim kreditima u iznosu od 400 miliona kruna. To je bilo jasno da se Austrougarska sprema za vojnu akciju. Istovremeno, ovo je bio povod vladama velikih sila za zabrinutost zbog ponašanja Austrougarske monarhije i neminovno su usledile njihove primedbe.²

Iz Beča su stizala uverenja da se Austrougarska politika sumnjiči bez opravdanog razloga i da naročito Srbija širi uzbudljive vesti bez potrebe. Opasnost od ponašanja bečkog kabineta naterala je Srbiju i Crnu Goru na donošenje brzog sporazuma o vojnoj saradnji. U septembru 1903. godine, prilikom sastanka u Carigradu srpskog poslanika na Porti Save Grujića i crnogorskog ministra inostranih dela Gavre Vukovića, uverila su se ta dva srpska državnik da je situacija na Balkanu „pogibeljna kako za srpski narod pod turskom okupacijom, tako i za obe srpske države“. Kad je Sava Grujić postao šef kabineta u Srbiji, a događaji na Balkanu počeli da se komplikuju i postaju sve opasniji, uputio je 17. decembra 1903, po naredbi kneza Nikole, Gavro Vuković poziv srpskoj vladi, da Srbija i Crna Gora izrade što pre konkretan sporazum za rat na Balkanu, koji je bio sve izvesniji. Austrija, iako je trenutno bila saveznica s Rusijom čini ratne pripreme postupno, a u poslednje vreme i naglo. U Boki Kotorskoj i Hercegovini grade se razna utvrđenja. Grade se strategijski putevi, čemu ne smeta ni zimska sezona. Snabdevaju se tvrđave ratnim materijalom. Vojne snage se, takođe, postupno gomilaju. „U ime opstanka obe srpske države... dogovorilo se o zajedničkoj akciji, jer rat izgleda neizbežan. Da se obe države pripreme na sve žrtve, koje od njih ceo srpski narod s pravom očekuje.“ Beogradska vlada je, prirodno, prihvatila tu sugestiju i počela pregovore.³ Prema

---

² Ćorović, V., *Istorija Srba*, Domino Fer – naša knjižara, Beograd, 2011, str. str. 113.

³ Tih dana, 7. februara 1904. godine, javio je crnogorski ministar Gavro Vuković knezu Nikoli sa Cetinja na Rijeku, gde se on u taj mah nalazio: „Sultan poručuje da je verovatno da će Austrija prodirati u Sandžak i dalje, pa veli da se nada u vašu pomoć.“ Zbog toga je, u toj opštoj usplahirenosti, u nacrt srpsko-

saopštenjima Gavre Vukovića, ruska vlada, koja je bila obavestena o ovim pregovorima, uložila je svoj protest na Cetinju, a tražila je da se ti pregovori odmah obustave, bojeći se očevidno težih komplikacija, ako Austrougarske za njih sazna. Vuković je, veli, odbio taj ruski zahtev (nema nikakva traga o tom da li je on prosleđen i u Beogradu), ali su pregovori posle toga dobili odmah mnogo sporiji tok. Samo sa Crnom Gorom, Srbija je ušla u to vreme u bliže pregovore o savezu i sa Bugarskom, kojoj (posle izvesnog lutanja i neuspelih kombinacija povodom političkih neprilika u Turskoj), postaje sve jasnije da se razvijanjem tuđih političkih uticaja (povodom reformske akcije u vilajetima Makedonije i Stare Srbije) balkansko pitanje sve više komplikuje. Već se nadzire da njegovo rešavanje može, u krajnjoj liniji, ispasti sasvim nepovoljno po težnje i interese balkanskih država. Imperijalističke težnje Austrougarske monarhije mogle su biti zadovoljene vrlo lako na račun balkanskih naroda i država. Inicijativa za sklapanje jednog političkog sporazuma između Srbije i Bugarske potekla je početkom 1904. godine od Bugarske, iako je ranije sugestija za bliži sporazum bilo s obe strane. Glavni predstavnici bugarskih revolucionarnih organizacija, general Ivan Cončev i za njim Boris Sarafov, dolazili su početkom decembra 1903. godine lično u Beograd, na pregovore. Od početka 1904. godine Italija je intenzivno insistirala na bližoj zajednici između balkanskih država Srbije, Bugarske i Crne Gore, kao neophodni uslov da se može pred Evropom uspešno braniti načelo „Balkan balkanskim narodima“, i da se tom zajednicom stvori, ako ne još sigurna, ali svakako ozbiljna odbrambena linija protiv ovih sila koje bi imale svojih osvajачkih planova na tom poluostrvu. Neposredan povod za Bugare da to pitanje sami požure bio je njihov strah od mogućeg ratnog sukoba s Turcima, neizvesnost opšteg položaja usled rusko-japanskog rata i zebnje od austrijskih planova na Balkanu. Sam nemački poslanik iz Sofije izveštavao je u to vreme svoju vladu o bugarskom zaziranju od Austrougarske.⁴

Rezultat srpsko-bugarskih pregovora, vođenih od februara do aprila 1904. godine u Beogradu, bio je sporazum u tačkama: da se uzajamno otvore granice za sve njihove proizvode, da se obe države staraju da im carinska politika prema drugim državama bude vođena jednako i da teže da se takvim radom dođe do carinskog saveza. Sem toga, bilo je još nekih odluka o sporazumu ekonomsko-administrativne prirode. U tajnom delu ugovora, potpisanom 30. marta 1904. u Beogradu, od većeg i načelnog značaja bile su prve tri tačke, koje su nagoveštavale:⁵

1) da će Srbija i Bugarska pomagati da se predložene reforme u pomenuta tri vilajeta izvedu, težeći da se iste reforme uvedu i u Jedrenskom vilajetu;

2) da će se braniti „zajednički i svim silama i sredstvima, kojima raspoložu, protiv svakog pokušaja – ma od kuda on dolazio – bio uperen protiv sadašnje

---

crnogorskog saveta uneta i jedna naročita tačka, na koju su se brzo saglasile obe vlade. Ona je galsila: „Obe savezne države obavezuju se da će se usprotiviti zajednički svim silama i sredstvima, kojima raspoložu, protiv svake neprijateljske akcije ili izolovane okupacije, pa ma od koje strane one dolazile.“ Tendencija ovog sporazuma bila je, kako se jasno vidi, uglavno uperena protiv austro-ugarskih namera, ali je imala samo defanzivan karakter, Isto, str. 676–680.

⁴ Vojvodić, M., Velike sile i balkanska inicijativa Austro-Ugarske u avgustu 1912, ZFF u Beogradu, XI-I, 1968, str. 413–429.

⁵ Ćorović, V., Istorija Srba, Domino Fer – Naša knjižara, Beograd, 2011, str. 677.

teritorijalne celine i nezavisnosti njihovih država bio protiv sigurnosti i neprikosновенosti njihovih vladajućih tada dinastija“;

3) isto tako će se usprotiviti „svima silama i sredstvima, kojima raspolažu, svakoj neprijateljskoj akciji ili izolovanoj okupaciji u pomenuta gore četiri vilajeta, ma od koje države one dolazile“.

Krajem 1906. godine funkciju je napustio grof A. Goluhovski s položaja Austrougarskog ministra inostranih dela i umesto njega funkciju je preuzeo poslanik iz Petrograda, baron A. Erental, koji je imao dovoljno vremena da direktno prati tešku krizu koju je proživljavala Rusija, kako zbog poraza s Japanom, tako i zbog unutrašnje revolucije, koja je trajala od 1905. godine pa skoro sve do njegovog odlaska. On se vratio u Beč s jasnim uverenjem da Rusija nije sposobna ni za kakvu veću spoljašnju akciju, i da o tome detaljno informiše predstavnike svoje države. Prvi njegov korak bilo je traženje od Porte koncesije za gradnju železnice, koja bi išla kroz Novopazarski sandžak, od bosanske granice do Mitrovice, gde bi se nastavila na prugu koja je već postojala. Tako bi Austrougarska dobila preko Bosne i Sandžaka neposrednu železničku vezu sa Solunom. Sam Erental je poverljivo pisao, kako ta pruga „pre svega treba podmiriti naše političke i vojničke interese, dok će naše privredne interese zadovoljiti samo u ograničenoj meri, a one balkanskih država baš nikako“. Turska vlada dala je traženu dozvolu 18. januara 1908. godine.⁶

Kad je Austrougarska monarhija na Berlinskom kongresu dobila mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu, sve njene vlasti, i vojne i diplomatske, bile su načisto s tim, da taj mandat nije privremenog karaktera.

Austrougarska diplomatija pripremala je od prvih dana teren da može okupaciju pretvoriti u aneksiju. Već u junu 1881. godine dobila je načelni pristanak ruske vlade da „u oportunom času“ može proglasiti aneksiju. Austrija to nije izvela odmah, zbog izvesnih unutrašnjih teškoća, a onda, još više, zbog turskog otpora. Imajući svoje dalje planove na Balkanu, Austrougarska diplomatija nije htela tada da izaziva Turke protiv sebe i da ponovo otvara istočno pitanje, koje je pre toga vrlo teško i (delimično) zatvoreno. Ali je zato uspela da za saveznika pridobije kralja Milana, da sklopi savez s Rumunijom i da kasnije ne samo pridobije i Bugarsku nego čak da na njen presto dovede svog kandidata i svog nesumnjivog privrženika, kneza Ferdinanda. Ali ovo austrijsko uplitanje u bugarsko pitanje narušilo je odnose između Rusije i Austrougarske, tako da je moglo doći i do rata 1886/87. godine. Odnosi između ove dve države su bili toliko narušeni, da Austrougarska vlada nije mogla više računati na rusku trpeljivost u izmenama postojećeg stanja. Pokvarivši odnose s Rusijom, Austrougarska vlada je morala da pravi ustupke svom talijanskom savezniku, koji nije pristajao da Austrougarska dobije ma kakvu novu korist na Balkanskom poluostrvu, bez izvesne odštete za sebe. Kao novu korist talijanska vlada je smatrala i proglašavanje aneksije, koja bi trebala da konačno utvrdi Austrougarsku vlast na Balkanu. Pitanje aneksije postalo je mnogo složenije nego što se u Beču očekivalo, pa je Austrougarska morala odložiti svoje aktivnosti o aneksiji za neka po nju bolja vremena. U proleće 1897, za vreme grčko-turskog rata, pokušali su austrijski državnici, za vreme posete Franca Josifa caru Nikoli u Petrogradu, da ponovo dobije ruski

---

⁶ Čorović, V., *Istorija Srba*, Otvorena knjiga, Beograd, 2009, str. 495–501.

pristanak za taj korak. Bili su skoro sigurni da će ga dobiti i pripremali su već i sve mere za to. Aneksija je imala da bude kao neka nagrada caru, koji se 1898. godine spremao da proslavi pedesetogodišnjicu svoje vladavine. Ali u Petrogradu nisu hteli da pristanu i tražili su kategorično da se poštuje postojeće stanje.⁷

Ceo balkanski politički kompleks od Berlinskog kongresa do Sarajevskog atentata predstavlja borbu naroda za oslobođenje, borbu imperijalističkih sila između sebe, i borbu imperijalizama pomoću i preko pojedinih balkanskih naroda. Tragična sudbina ovih poslednjih bila je u mnogome određena njihovim geografskim položajem. Balkan je kopneni put iz Evrope u Aziju, put oko kojeg su se sve više zaoštravale borbe, iako je usled sve većeg razvoja morskog transporta, ovaj put gubio svoje raniji značaj. Ali to nije moglo dovesti do jenjavanja borbe, s obzirom na važnost kopnene varijante u opštoj dispoziciji imperijalističke borbe. Bosna i Hercegovina bile su samo deo balkanskog kompleksa. Okupirane 1878, one su postale važna politička i strategijska pozicija nemačko-austrijskog ekspanzivnog plana. Ono što je važno u vezi sa pitanjem ratne odgovornosti Austrougarske monarhije jeste činjenica da je Sarajevski atentat jedna od reakcija na tu njenu politiku, i to reakcija koja je nužno morala da proizađe iz celog kompleksa njenih nasilnih aktivnosti prema balkanskim narodima. Čitav niz atentata i drugih akcija oslobodilačkih pokreta širom sveta bili su reakcije na imperijalističku politiku velikih sila u kolonijama. Narodi sa sličnim socijalnim strukturama reaguju jednako. Narodi klasno i politički nerazvijeni, u imperijalističkoj epohi, i kako piše Veselin Masleša, prvo pribegavaju atentatima, i tako ovi postaju propratna muzika imperijalističkog valcera, jedna od faza nacionalno-oslobodilačke borbe uopšte. Aneksija, dakle samo pravna a ne faktična promena statusa Bosne i Hercegovine, izazvala je ozbiljnu političku krizu u Evropi. Ona je izvršena jednostranom odlukom bečke vlade, uz aktivnu pomoć berlinske vlade, i uz prećutni, iako nevoljni pristanak ruske, koja nije mogla da bude odlučna i slobodna u svojim spoljopolitičkim akcijama zbog stanja u zemlji posle 1905. godine. Interesantno je, međutim, da je Engleska bila najviše uzbuđena – ista ona Engleska na čiji je predlog, preko lorda Salsberija, dat Austrougarskoj mandat za okupaciju Bosne i Hercegovine. Ali to je bilo u doba „sjajne povučeniosti“, u doba kada je engleska mornarica bila neosporno gospodar mora, i kad se nemačka industrija nalazila još u konfuzijama rađanja, a Bizmark nije ni pomišljao na izgradnju mornarice. Aneksiona kriza prošla je bez rata, a politička kriza nakon Sarajevskog atentata prerasla je u dotad najrazorniji rat. Rusija se tada smatrala jačom i sposobnijom za intervenciju, a u pitanju nisu bile više samo pravne nego i faktične promene. Bitka je morala otpočeti na celoj liniji. Učestvovanje ili neučestvovanje srpske vlade u atentatu je, s ove tačke gledišta, sasvim neinteresantno, što dokazuju i Konradove reči.⁸

---

⁷ Ćorović, V., *Istorija Srba*, Domino Fer – naša knjižara, Beograd, 2011, str. 680,

⁸ Masleša, V., *Mlada Bosna*, Kultura, Beograd, 1945, str. 32–35.

2. Primenom prljave propagande Austrije i Nemačke počinju tajne pripreme za napad na Srbiju

Nemačko-austrijska štampa je aktivno učestvovala u stvaranju krize, tokom druge polovine XIX i prve polovine XX veka, a naročito pred aneksionu krizu i zatim, pred Prvi svetski rat, odnosno pre Sarajevskog atentata. Pod uticajem u to vreme stvorene atmosfere nastalo je i pismo koje je 15. februara 1913. godine u Rim uputio bečki nadbiskup Rafaele Skapineli (Scapinelli), u kojem se, između ostalog, kaže: „Austrija, međutim, izgleda da je odlučna da se oštro pozabavi Srbijom i opšte je uverenje da može doći do rata s tom zemljom na proleće“.⁹

Najveći broj istoričara u svetu potvrđuje, davno dokazanu tezu da je Sarajevski atentat povod a ne uzrok napada Austrougarske na Srbiju,¹⁰ a što pokušavaju da ospore mnogi austrijski istoričari i medijski poslenici. Da je Sarajevski atentat povod a ne uzrok rata dokazuju mnoge činjenice. Među njima je i ona: čim je izložena, odmah je prihvaćena ideja Aleksandra grofa fon Hojosa (*A. Von Hoyos*), šefa kabineta ministra spoljnih poslova Monarhije da na Sarajevskom atentatu treba „konstruisati rat sa Srbijom“.¹¹ To je bilo jasno i Maksu Veberu kad kaže da onaj koji austrougarski „ultimatum Srbiji iz 1914 (a time i Sarajevski atentat) želi da predstavi kao razlog za ovaj rat, taj je jednostavno – slabouman“.¹² Ovde je neophodno samo dodati da je Konrad fon Hecendorf (Konrad von Hötzendorf), šef austrougarskog generalštaba, još 1907. godine u jednom pismu istakao da jugoslovenski problem treba rešiti „jednom velikom akcijom, čiji je krajnji cilj aneksija Srbije“.¹³ To, naravno, nije bilo usamljeno mišljenje već, pre svega, u Nemačkoj i Austrougarskoj pred Prvi svetski rat široko prihvaćeno stanovište o „rešavanju“ srpskog pitanja.¹⁴ U Austrougarskoj su u to vreme (od aneksione krize do Prvog svetskog rata) bili u vladajućim društvenim krugovima (i ne samo u njima) zaokupljeni Srbijom. Za „rešavanje“ srpskog problema postojalo je više planova (aneksija sa i bez razoružanja, podela s Bugarskom, umanjenje i davanje delova njene teritorije Rumuniji, Bugarskoj i Albaniji, trijalizam i slično), ali su se svi svodili na ukidanje njenog suvereniteta.¹⁵ Mediji pojedinih zapadnih država antisrpsku propagandu nastavili su skoro čitavi XX vek. Sudeći po pisanju njihove štampe, to se radi po sledećoj šemi: Srbi izazivaju Prvi svetski rat – (posle poraza Austrougarske u tom ratu) Slovenija i Hrvatska su pod srpskom

---

⁹ Kornvel, Dž., *Hitlerov papa*, Službeni list SRJ, Beograd, 2000, str. 58.

¹⁰ Ekmečić, M., *Ratni ciljevi Srbije 1914*, SKZ, Beograd, 1973; Janković, D., *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914–1914. godine*, ISI, Beograd, 1973; Mitrović, A., *Prodor na Balkan*, Nolit, Beograd 1981; Dediđer, V., *Sarajevo 1914*, Prosveta, Beograd, 1966.

¹¹ Mitrović, A., *Prodor na Balkan*, Nolit, Beograd, 1981, str. 31.

¹² Veber, M., *Politički spisi*, „Filip Višnjić“ i „Službeni glasnik“, Beograd, 2006, str. 420.

¹³ Čorović, V., *Odnosi između Srbije i Austrougarske u HH veku*, Biblioteka grada Beograd, Beograd, 1992, str. 207.

¹⁴ Mitrović, A., *Prodor na Balkan*, Nolit, Beograd, 1981, str. 61–94.

¹⁵ Kruševac, T., Ivan Frano Jukić, *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, VII/1955, str. 171–183; Lennhoff, E., *Slobodno-zidarske lože, Tri prstena*, Prag, februar 1930. Marković, S., *Srbija na Istoku*, Beograd 1946, str. 53, 92; *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908. bis zum Kriegsausbruch 1914*, Vienna, 1930, III, 2911, VII, 9216. Pappenheim, M., *Gespräche mit Gavrilo Princip*, Vienna 1926; Pelagić, V., *Istorija bosansko-hercegovačke bune u vezi sa srpsko- i rusko-turskim ratom*, Budimpešta 1880, str. 77; Peroutka, F., *Lice čehoslovačke demokratije, Pregled*, Sarajevo, juli-avgust 1938.

dominacijom – Beograd je ne samo hegemonistički, već je i komunistička tvrđava – Priznavanjem nezavisnosti Sloveniji i Hrvatskoj, što je ujedno i njihovo oslobađanje od hegemonističkog i komunističkog Beograda – Austrija, a samim tim i Nemačka, dobija (simboličku) satisfakciju i mogućnost lakšeg ekonomskog prodora na jugoistok, čime su Austrija i Nemačka bile zaokupljene ceo vek.¹⁶

To je jedan od razloga što se po treći put u XX veku, u nemačkoj i austrijskoj štampi vodi oštra antisrpska propaganda. Ona će kasnije biti nastavljena nešto finijim sredstvima. Ne govori se negativno samo o srpskom rukovodstvu (povremeno i o srpskoj opoziciji, na čemu se kasnije više insistiralo da bi se kamuflirao ovaj austrijski¹⁷ i nemački revanšizam) već i o celom srpskom narodu. Tako se preko satanizacije političkog vođstva satanizuje narod. To se radi suptilno, ali ipak po više puta na Zapadu upotrebljenom scenariju: zahtevi poput „bombardujte Srbe“, ili „bombardujte Beograd“.¹⁸ Od samog početka se mislilo da se stvarno bombarduju Srbi i Beograd.¹⁹ U sredstvima informisanja, Austrija i Nemačka nisu samo loše predstavljale Srbiju i Crnu Goru, kao nemačke ratne protivnike, već i Srbe kao narod. Njihovom satanizovanju nema kraja. Do kulminacije dolazi kada su predstavljeni kao gamad skrivena u perju habzburškog orla.²⁰ Istovremeno, kralj Petar je, pored ostalog, predstavljen kao „najprljaviji đubrojed“.²¹ Gotovo da nema karikature iz koje ne izbija mržnja i prezir prema Srbima.

Istovremeno, kroz sprovođenje totalne antisrpske propagande nastoje da se Srbi što više satanizuju ne samo na političkom nego i na svim drugim poljima. Zato ne može da izostane a da se zapadnoevropskoj javnosti ne saopšti da „oni nikada nisu zaboravili svoje junačke pesme i da su uvek sanjali o velikepском carstvu.“²² To je samo nastavak formiranih stavova, pred Prvi svetski rat i kasnije, da je Balkan, a pre svega Srbija, bila „nerazrešivo klupko zavera, hajdučije i korupcije“.²³ Istovremeno Beograd je „mešavina azijskog divljaštva i nafrakane evropske megalomanije“.²⁴ I to nije bilo dovoljno, pa su tada Srbi, za mnoge Nemce i Austrijance postali „srpske svinje“²⁵ ili je za profesora Univerziteta u Frajburgu Fridriha Majnekea (Friedrich

¹⁶ Vuković, S., Kako su nas voleli – Antisrpska propaganda i razbijanje Jugoslavije, STYLOS, Novi Sad – Beograd, 2007, str. 65.

¹⁷ Austrijanci na reč „Srbija“ automatski imaju asocijaciju „mora umreti“ – muss sterben. Šišković, T., Srbija mora umreti, u: Srbija mora umreti, „Filip Višnjić“, Beograd, 1995, str. 111.

¹⁸ Kesić, O. 1995. Vest kao biznis, u: Srbija mora umreti, str. 89.

¹⁹ Oni su, na primer, u satiričnim časopisima Kladeradač (Kladeradatsch), Ulk (Ulk) i Simplicissimus (Simplicissimus) od 1903. do 1918. godine predstavljeni kao nečisti, ušljivi, odrpani i divlji razbojnici. Simplicissimus je Kralja Petra predstavio u: „opancima, čakširama, pojasom sa jataganom, vezenim jelekom. To je takođe kosmata, crnokosa i brkata prilika. Za pojasom mu je torbica... na koju je... izvezena velika vaš. Drugi veliki insekt prisustvuje posvećenju novog kralja... pored nogu đakona koji drži ogromnu posudu na kojoj je natpis 'Zaherlinov prašak za bube' takođe ukrašen slikom nečistog insekta. Tako vrhovni sveštenik umesto da posvećuje novog vladara svetim mirom zaprašuje ga praškom protiv gamadi.“ Podnaslov karikature je „Ceremonija je obavljena praškom za insekte“. Simplicissimus, Nr. 15. 1903. nav. prema: Ristović, M., Crni Petar i balkanski razbojnici, Čigoja, Beograd, 2003, str. 26.

²⁰ Ristović, M., Crni Petar i balkanski razbojnici, Čigoja, Beograd, 2003, str. 56,

²¹ Isto, str. 36.

²² Neue Kronen Zeitung, 7 Oktober 1990.

²³ Nojbaher, H., 2005, *Specijalni zadatak Balkan*, Službeni list SCG, Beograd, str. 153.

²⁴ Dammert, 1916, str. 50, nav. prema: Selesković, T. M., 1996, *Srbija u nemačkom javnom mnjenju 1914–1918*, Rad, Beograd, 1996, str. 84.

²⁵ Gomol, W. C., *Im Kampf gegen Russland and Serbien*, Leipzig, 1916, str. 363.

Mieneske) njihova stvar bila „smrdljiva stvar“.²⁶ Zato se u njihovim prljavim propagandnim porukama bez i malo zazora kaže da je Beograd „leglo ubica“ i da je Srbija „beznačajna i nepripitomljena država“, koja je 1915. godine „zapalila požar na celoj zemaljskoj kugli“. Sve se to radi kako bi, pred evropskom javnošću, odgovornost za rat skinula sa sebe i prebacila na Srbiju. Istovremeno se u Srbiji „narod dosađuje i živi u iščekivanju krvoprolića i ubistava“.²⁷ Nije ni to dovoljno, nego pišu da Srbima kao narodu „nedostaje sposobnost, smisao za umetnost, razumevanje za socijalne, ekonomske i civilizacijske zahteve savremenog doba.“²⁸ Nemačka i Austrija intenziviraju lansiranje natpisa uvredljivog sadržaja prema Srbima, kao npr. „Srbi su, takođe, narod nižih moralnih vrednosti“. Zbog svega toga, odnosno zbog tako formiranih negativnih stavova o Srbima, na jednoj razglednici u Nemačkoj nagoveštava se njihova fizička likvidacija putem masovnih vešanja. Na toj razglednici je kralj Petar predstavljen u kožuhu, sa štakom, a za njim trči stado ovaca sa srpskim kapama na glavama, dok je u drugom planu crteža niz obešenih na vešalima. Crtež je naslovljen: „Idila budućnosti“. U komentaru stoji: „Bila jednom jedna zemlja Srbija, jedan narod kradljivaca ovnova. Srbi su odavno povešani, ovnovi su ostali.“²⁹ Nemci su se potrudili da to ne ostane samo na crtežu. (Prema Šmitbonu [Schmidtbonn], „među zarobljenicima su deca od 14, 12 pas čak i 10 godina“. Ona su nađena s puškom u ruci, ali „kod te dece nema nimalo straha“. „To više nisu zarobljenici... to su divlje zveri, uhvaćene i neukroćene.“³⁰) Naravno, takvih pogrdnih natpisa bile su pune stranice nemačkih novina. Svi ti napisi puni su mržnje prema Srbima i s pravom je, tada, Vendel (R. Wendel) rekao: „Kod nas su Srbi oklevetani više nego i jedan narod u Evropi.“³¹

Dakle, ovakvi antisrpski stavovi koji su u ovim državama bili formirani znatno ranije i koji su izbijali na svetlo dana u svim kriznim vremenima su anticivilizacijski i duboko zadiru u najveće vrednosti jednog naroda, koji je svojim vekovnim postojanjem dokazao najveće kulturne i civilizacijske vrednosti. Neprimereno ponašanje prema srpskom narodu ilustruje sledeći primer: Fridrih Nauman (Friedrich Naumann) (1860–1919), inače idejni prethodnik nemačkih liberala, u svojoj knjizi *Bulgarien and Mitteleuropa* (1916) za Srbiju direktno kaže da se ona „kao smetnja isprečava na putu stvaranja Srednje Evrope, i zato se kao neprijateljsko utvrđenje usred srednjoevropskog odbrambenog sistema ne može trpeti“.³²

Po dobro isprobanim principima totalne propagande, u Nemačkoj, i Austrougarskoj monarhiji više od jednog veka se šire stereotipi o Srbima. (Nemačku je ta antisrpska histerija zahvatila znatno kasnije, pred Prvi svetski rat.) Osnovne postavke antisrpske propagande smišljene su znatno ranije, zapravo od kada je Austrija usmerile svoje pretenzije prema Bosni i Hercegovini još u XVIII veku. To postaje naročito značajno posle sporazuma Katarine II, ruske carice (1762–1796) i Josifa II, austrijskog cara (1780–1790), po kome je Bosna i Hercegovina postala austrijska interesna sfera. Uzrok tome je bio njen državni program širenja na jugoistok Evrope. Zato je u

²⁶ Mieneske, F., *Die deutsche Erhenburg von 1914*, Stuttgart and Berlin, 1915, str. 97.

²⁷ Selesković, T. M., *Srbija u nemačkom javnom mnjenju 1914–1918*, Rad, Beograd, 1996, str. 16.

²⁸ Isto, str. 19.

²⁹ Ristović, M., *Crni Petar i balkanski razbojnici*, Čigoja, Beograd, 2003, str. 85.

³⁰ Selesković, T. M., *Srbija u nemačkom javnom mnjenju 1914–1918*, Rad, Beograd, 1996, str. 85.

³¹ Wendel, R., 1918, *Südosteuropische*, Frage, Berlin, 1918, str. 180.

³² Konstantinović, Z., *Imperija – limes – varvari*, *Ekonomika*, god. 32, br. 3, Beograd, 1996, str. 162–163.

interesu kanalsanja i koordinisanja te propagande aktivnosti car Josif II kao prethodnicu osnovao (1785. godine) fond za vaspitavanje bosanskih franjevaca.³³ Neposredno nakon smirivanja revolucije, 1849. godine, Habzburška monarhija Bosni i Hercegovini posvećuje punu pažnju i na njenoj teritoriji postavlja mrežu diplomatskih predstavništava i to, pored generalnog konzulata prvo, u Travniku a zatim u Sarajevu, konzulate u Mostaru i Banjaluci, a konzularne agencije u manjim mestima sa znatnim brojem pokretnih agenata.³⁴ Za izdržavanje agenata u Bosni i Hercegovini Austrougarska monarhija izdvaja je 1854. godine, sumu od 100 hiljada forinti (što je za to vreme bila značajna svota), a od 1866. godine 20 hiljada forinti godišnje.³⁵

Antisrpska propaganda, u kojoj se insistira da sve nevolje na Balkanu potiču od nastojanja Srba da stvore „veliku Srbiju“ u suštini je formulisana pred bosanskohercegovački ustanak (1875) i nakon dodele Bosne i Hercegovine, od strane tadašnjih velikih evropskih sila, Austrougarskoj (1878) na upravu. Ta propaganda je bila toliko žestoka da je (iz ruskih državnih interesa) prihvatila i ruski car Aleksandar II.³⁶ Benjamin Kalaj (Benjamin von Kblay, 1839–1903), upravitelj Bosne i Hercegovine i poverenik grofa Andrašija (Gyula, Gryf Andrbssy, 1823–1890), insistirao je da treba produbljivati verske protivurečnosti između Srba i Hrvata i aktivno je radio na povlašćivanju hrvatske manjine. Da bi posle gušenja zajedničkog ustanka pravoslavaca i muslimana iz 1881. godine u istočnoj Hercegovini austrougarska vlast zdušno radila na njihovom sukobljavanju i ponovnom konfrontiranju ne samo u Bosni i Hercegovini nego i u drugim okupiranim oblastima Balkana. To potvrđuju mnoge činjenice. Jedna od njih je i to da grof Kuen Hedervari (Karoly Gryf Khuen Hedervary, 1849–1918), hrvatski ban (1883–1903), takođe poverenik grofa Andrašija, a kasnije predsednik mađarske vlade, povlašćuje Srbe u Hrvatskoj, što se, naravno, nimalo nije dopalo mnogim Hrvatima – drugima je to poslužilo kao dobar izgovor da napadnu Srbe. Posle izvesnog smirivanja, za vreme Aleksandra Obrenovića, antisrpska propaganda ponovo je aktivirana u austrijskoj štampi dolaskom na presto Petra Karađorđevića, da bi bila intenzivirana pred početak aneksione krize (1908) i nastavljena sve do završetka Prvog svetskog rata.³⁷

3. Literatura

1. Ćorović, V., *Istorija Srba*, Domino Fer – Naša knjižara, Beograd, 2011.
2. Ćorović, V., *Istorija Srba*, Otvorena knjiga, Beograd, 2009.
3. Ćorović, V., *Odnosi između Srbije i Austrougarske u HH veku*, Biblioteka grada Beograd, Beograd, 1992.
4. Dedijer, V., *Sarajevo 1914*, Prosveta, Beograd, 1966.

³³ Ćorović, V., *Bosna i Hercegovina*, Glas srpski, Banja Luka, 1999, str. 200,

³⁴ Ekmečić, M., Radovi iz istorije Bosne i Hercegovine XIX veka, BIGZ, Beograd, 1997, str. 12.

³⁵ Ekmečić, M., Spoljni faktor u pripremanju balkanske revolucije 1848–1875, *Jugoslavenski istorijski časopis*, Beograd, br. 3/1964, str. 14.

³⁶ Ruski car je pisao austrijskom da razume Ta repugnance pour la formation d'un Grand Etat Serbe. Je repousse comme Toi cette combination. Vuković, S., Kako su nas voleli – Antisrpska propaganda i razbijanje Jugoslavije, STYLOS, Novi Sad – Beograd, 2007, str. 83.

³⁷ Isto, str. 84–85,

5. Đorđević, M. P., *Srbija i Jugosloveni (za vreme rata 1914–1918)*, Grafičko preduzeće „Prosveta“, Beograd, 1922.
6. Ekmečić, M. *Ratni ciljevi Srbije 1914*, SKZ, Beograd, 1973; Janković, D., *Srbija i jugoslovensko pitanje 1914–1914. godine*, ISI, Beograd, 1973.
7. Gomol, W. C. *Im Kampf gegen Russland and Serbien*, Leipzig, 1916.
8. Kornvel, Dž., *Hitlerov papa*, Službeni list SRJ, Beograd, 2000,
9. Kruševac, T., Ivan Frano Jukić, *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, VII/1955.
10. Lennhoff, E., Slobodno-zidarske lože, „*Tri prstena*“, Prag, februar 1930.
11. Marković, S., *Srbija na Istoku*, Beograd 1946, str. 53, 92.
12. Masleša, V., *Mlada Bosna*, Kultura, Beograd, 1945.
13. Mieneske, F., *Die deutsche Erhenburg von 1914*, Stuttgart and Berlin, 1915.
14. Mitrović, A., *Prodor na Balkan*, Nolit, Beograd 1981.
15. *Neue Kronen Zeitung*, 7 Oktober 1990.
16. Nojbaheer, H., *Specijalni zadatak Balkan*, Službeni list SCG, Beograd, 2005.
17. *Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik von der Bosnischen Krise 1908. bis zum Kriegsausbruch 1914*, Vienna, 1930, III, 2911, VII, 9216.
18. Pappenheim, M., *Gespräche mit Gavrilo Princip*, Vienna, 1926.
19. Pelagić, V., *Istorija bosansko-hercegovačke bune u vezi sa srpsko- i rusko-turskim ratom*, Budimpešta, 1880.
20. Peroutka, F., *Lice čehoslovačke demokratije*, *Pregled*, Sarajevo, juli-avgust 1938.
21. Ristović, M., *Crni Petar i balkanski razbojnici*, Čigoja, Beograd, 2003.
22. Selesković, T. M., *Srbija u nemačkom javnom mnjenju 1914–1918*, Rad, Beograd, 1996.
23. Veber, M., *Politički spisi*, „Filip Višnjić“ i „Službeni glasnik“, Beograd, 2006.
24. Vojvodić, M., *Velike sile i balkanska inicijativa Austrougarske u avgustu 1912*, ZFF u Beogradu, XI-I, 1968.
25. Vuković, S., *Kako su nas voleli – Antisrpska propaganda i razbijanje Jugoslavije*, STYLOS, Novi Sad – Beograd, 2007.
26. Wendel, R., 1918, *Südosteuropische*, Frage, Berlin, 1918.

VIOLENCE OF AUSTRO-HUNGARY OVER SERBS AT THE BEGINNING OF 20th CENTURY

Summary

At the beginning of 20th century Austro-Hungarian Monarchy's conduct toward the Balkan peoples and their states was a selective one. It was very inappropriate and arrogant towards Serbia, it is possible to claim even that there was a hostile conduct in question. It was only Serbia and Montenegro in the Balkans that posed a direct threat or, in the words of Otto Eduard Leopold von Bismarck in 1879, it was “a stumbling stone on the path of Austria”. The Austrian messages to Serbia, that it did not think at all about the division of Turkey, sounded convincing only to naive persons. Austro-Hungary did not want to conduct its Balkanian politics in cooperation with the Serbs, but instead of it, all of its political activities were directed against them. Before that Austro-Hungary had never taken

or expressed a very strict and negative attitude toward Serbia. Nobody from Serbia provoked such a hostile attitude. In the first months of the reign of Petar Karadjordjevic, and even in the first years of his reign, he showed a most sincere wish to create as better as possible relations with the neighboring Monarchy, which is confirmed by the reports of an Austro-Hungarian envoy Konstantin Grof cond Dumba in Belgrade himself. The annexion, or only a legal but not factual change of the status of Bosnia and Herzegovina, caused a serious political crisis in Europe. It was done by a one-sided decision of the government in Vienna, with active help of the government in Berlin, and with a reluctant but tacit consent of Russian government which could not be determined and free in its foreign political actions due to the situation in their country following the events in 1905. The annexion crisis went along without a war and political crisis following the assassination in Sarajevo grew into a most destructive war that had been known in the history before that. At that time Russia was considered to be stronger and more capable for an intervention and it was the word not only about legal changes any more in the question, but also about factual changes as well. German-Austrian press actively participated in the creation of the crisis during the latter half of 19th and first half of 20th century, and in particular prior to the annexion crisis and after that prior to the First World War, or before the assassination in Sarajevo. Under the influence of such created the Archbishop of Vienna Rafael Scapinelli sent a letter to Rome on February 15, 1913. In that letter, among other things, there were written the following words: "However, Austria seems to be determined to deal with Serbia in a strict way and there is a general belief that there could emerge a war against that state in the spring." At the same time, with the help of a total anti-Serbian propaganda there was an obvious attempt to demonize the Serbs in the political and all other fields as much as possible. That is why at that time there could not be omitted to announce to Western European public that "they could never forget their heroic songs and that they always dreamt of a great epic empire." That was only a continuation of the previously established attitudes before and after the First World War that the Balkans, and Serbia before all, was an "inextricable tangle of conspiracy, banditry and corruption". And that was not enough, so that at that time the Serbs became "Serbian swines" for many Germans and Austrians or for a professor of the Freiburg University Friedrich Mieneske their "matter" was "a smelly matter". That is why it was said without any hesitation that Belgrade was "a nest of murderers". All that was done for the purpose of abandoning responsibility for the war in front of the European public and transferring that responsibility to Serbia. At the same time, it was written that "in Serbia the people were bored and lived in expectation of bloodshed and murder." Even that was not enough so that it was written also that the Serbs as the people "lacked ability and sense for the arts and understanding for social, economic and

civilizational demands of modern time. “Germany and Austria intensified the launch of the headlines with the offensive content toward the Serbs, such as, f.e. “the Serbs are, also, the people of law moral values.” Due to all this, or in other words due to such established negative attitudes regarding the Serbs, one postcard in Germany suggested their physical elimination by means of mass hangings. The Germans made efforts not to limit it only to the drawing. (According to a report of Schmidtbonn “among prisoners there were children aged 14, 12 and even 10 years old.” They were found with a gun in their hand, but “these children had no fear at all.” “They are not the prisoners any more... they are wild beasts, caught and untamed.”) Of course, the pages of the German newspapers were full of such derogatory labels. All these headlines were full of hatred toward the Serbs and R. Wendel rightfully said: “Among us the Serbs were slandered more than any other people in Europe.”

SISTEM ZA DETEKCIJU UPADA U MREŽNU INFRASTRUKTURU

*Petar Čisar

Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Sažetak: Detekcija upada je oblast računarske sigurnosti koja se bavi detekcijom neželjenih manipulacija računarima i računarskim mrežama. Ona se koristi za praćenje i hvatanje upada u pojedinačne računare i računarske sisteme koji imaju za cilj da kompromituju njihovu sigurnost. Mnogi upadi (napadi) se manifestuju dramatičnim promenama u intenzitetu mrežnih pojava. Od sistema za detekciju upada se traži da detektuje sve tipove zlonamernog mrežnog saobraćaja i upotrebe računara koji ne mogu biti identifikovani uobičajenim načinima. Ovaj sigurnosni metod je neophodan u današnjem računarskom okruženju, jer je bez njega vrlo teško održati ravnotežu između trenutnih i potencijalnih pretnji i ranjivosti informacionih sistema. Rad predstavlja opšti pregled sistema za detekciju upada.

Ključne reči: upad, detekcija, komponente, karakteristike, kategorizacija.

1. Uvod

Informacioni sistem, imajući u vidu njegov strateški značaj, mora imati obezbeđen visok nivo sigurnosti podataka kojima operiše. Jedan od načina za obezbeđenje primarne sigurnosti je sistem za detekciju upada u informatičku infrastrukturu, koji ima ulogu da otkrije neželjene manipulacije. Skup zlonamernih manipulacija koje dovode do neregularnog rada računarskog sistema naziva se malfunkcijama. Malfunkcije mogu biti izvedene u formi napada od strane zlonamernih hakera ili upotrebom automatizovanih sofisticiranih sredstava. Između zloupotrebe i upada treba napraviti razliku – pod zloupotrebom se podrazumeva napad koji potiče od strane unutrašnje mreže, dok se upad odnosi na napad spolja. U ovom radu će biti reči o napadima spolja koji se realizuju koristeći transportne protokole, od kojih je najčešći internet protokol. Najveći broj napada je usmeren na internet servere, koji predstavljaju jedan od najznačajnijih infrastrukturnih faktora elektronske komunikacije. Sistem za detekciju upada (engl.

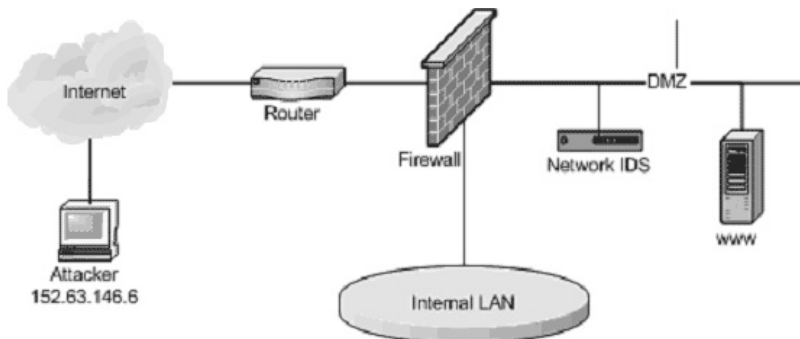
---

* E-mail: petar.cisar@kpa.edu.rs

Intrusion Detection System – IDS) treba da otkrije sve tipove zlonamernog mrežnog saobraćaja i upotrebe računara, koji ne mogu biti otkriveni uobičajenim *firewall*-om. Opravdanost implementacije IDS-a se bazira na tome, da čak i najbolje filtriranje paketa može propustiti dosta upada u sistem. Ovaj sigurnosni metod je potreban u računarskom okruženju današnjice, jer se u praksi pokazalo nemogućim održati tempo sa trenutnim i potencijalnim pretnjama i ranjivostima računarskih sistema.

2. Pojam i uloga IDS

Detekcija upada se može definisati kao akt detekcije takvih aktivnosti, koje su usmerene na kompromitovanje poverljivosti, integriteta i raspoloživosti resursa. Preciznije, cilj detekcije upada je identifikacija entiteta koji pokušavaju da naruše postojeći sistem sigurnosnih kontrola. Praksa je pokazala da čak i detaljno filtriranje paketa, stalna inspekcija i *proxy firewall* mogu propustiti nedopustivo mnogo upada. Svojim dizajnom, *firewall* je uređaj prvenstveno namenjen za zaštitu graničnog područja jedne mreže i koji se ne bavi internim ponašanjem mreže, sistema ili korisnika. To otvara prostor za mrežne napade prema povredivim servisima, napade pomoću podataka koji su usmereni ka aplikacijama, napade usmerene ka hostovima (eskalacija privilegija, neautorizovani login i pristup osetljivim datotekama i maliciozne pretnje – virusi, trojanci i crvi).

Slika 1 – IDS – osnovna konfiguracija (Izvor: <http://www.sans.org/security-resources/idfaq/role.php>)

ID obezbeđuje pouzdaniju zaštitu dvostrukom proverom efikasnosti ostalih kontrola pristupa. Primarna namena IDS-a je detektovanje eksternih napada, kao i internih zloupotreba računarskih i mrežnih resursa ili informacija svojstvenih ovim resursima, pa se u tom smislu proverava dolazeći ili odlazeći saobraćaj i identifikuju sumnjivi mrežni uzorci.

Pretnje od strane malicioznog „insajdera” se mogu materijalizovati u kompromitovanoj fizičkoj sigurnosti sistema, kompromitovanim lozinkama (engl. *Masquerade*) ili korisnicima koji pokušavaju pristupiti informacijama za koje nemaju odgovarajuća ovlašćenja. Ovde su od interesa uspešno izvedeni napadi, baš kao i pokušaji napada. Uspešni napadi mogu kompromitovati integritet, poverljivost ili

dostupnost izvora ili informacija, dok pokušaj napada može poslužiti kao važno upozorenje o nivou pretnje i o vrsti resursa koji je ugrožen.

Neautorizovani napad spolja može se izvesti:

- prolaskom kroz *firewall*, koristeći njegove sigurnosne slabosti,
- tunelovanjem kroz benigne komunikacione protokole,
- izbegavanjem rutinskih sigurnosnih kontrola (merenja).

Osnovni izazov u detekciji upada je prepoznavanje i razdvajanje abnormalnih od normalnih događaja. Pod abnormalnim događajima podrazumevaju se aktuelni napadi na računarski sistem, kao i nedozvoljeno ispitivanje informacija, koje je mnogo suptilniji i teži slučaj za detekciju. Sledeći izazov u detekciji upada odnosi se na lažne pozitivne. Lažni pozitivni u ID se javljaju kada jedan IDS izveštava o pojavi upada, a on se u stvarnosti nije dogodio. Količnik lažnih pozitivna smatra se jednim od najvažnijih faktora za ocenu rada jednog IDS-a.

ID tehnologije adresiraju jedan konkretan problem u realnom vremenu. Podaci se moraju analizirati kako pristižu, njihova analiza mora biti brza i kompletna, a alarmi moraju biti blagovremeni kako bi se sprečila daljnja šteta od upada.

Neke od funkcija koje IDS omogućava su:

- monitoring i analiza aktivnosti korisnika i sistema,
- pregled sistemskih konfiguracija i ranjivosti,
- ocena integriteta kritičnog sistema, podataka i datoteka,
- prepoznavanje uzoraka koji ukazuju ne neke od poznatih napada,
- statistička analiza na abnormalnu aktivnost uzoraka,
- prepoznavanje korisničkih aktivnosti koje ukazuju na kršenje sigurnosne politike.

Neki sistemi omogućavaju i dodatne mogućnosti kao što su:

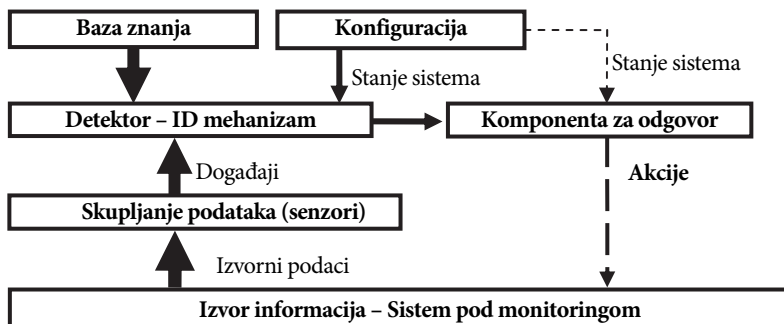
- automatska instalacija regularnih softverskih programa sa korigovanim uočenim nedostacima (engl. *patch*),
- instalacija i puštanje u rad lažnih servera za snimanje informacija o napadačima.

3. Komponente IDS

Iako su IDS sistemi izuzetno različiti u pogledu primenjenih tehnika za sakupljanje i analizu podataka, većina njih počiva na relativno opštem arhitekturnom okviru. Generalna arhitektura jednog IDS sistema je prikazana na slici 2.

- Uređaj za skupljanje podataka (senzori) – odgovoran je za skupljanje podataka od sistema koji se nalazi pod monitoringom.
- Detektor (mehanizam za analizu ID) – obrađuje podatke skupljene od senzora s ciljem identifikacije intruzivnih aktivnosti; koristi sistem pravila za generisanje alarma od primljenih sigurnosnih događaja.
- Baza znanja (baza podataka) – sadrži informacije skupljene od senzora, ali u preprocesnom obliku (npr. baza znanja o napadima i njihovim potpisima, filtriranim podacima, profajlovima podataka itd.). Ove informacije se obično dobijaju s mreže ili od sigurnosnih eksperata.

- Uređaj za konfiguraciju – obezbeđuje informaciju o trenutnom stanju sistema za detekciju upada.
- Komponenta za odgovor – inicira akciju u slučaju detekcije upada. Ovi odgovori mogu biti automatizovani (aktivni) ili sa ljudskom interakcijom (inaktivni).

Slika 2 – Generalna arhitektura IDS (Lazarevic, Kumar & Srivastava, 2005)

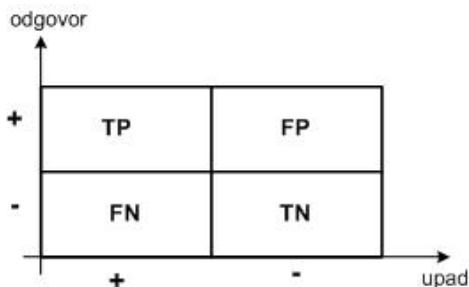
4. Karakteristike IDS

Ciljne karakteristike jednog IDS sistema se mogu identifikovati kao sledeće:

Performansa predviđanja (engl. *prediction*) – Kod detekcije upada, merenje tačnosti predviđanja, nije adekvatno. Na primer, mrežni upadi tipično predstavljaju vrlo mali procenat ukupnog mrežnog saobraćaja (tj. 1%), pa i trivijalni IDS koji celokupan mrežni saobraćaj označi kao normalan može postići tačnost od 99%. S ciljem postizanja dobrog predviđanja, IDS mora da zadovolji dva kriterijuma:

- 1) korektno identifikovanje upada i
- 2) ne sme legitimne akcije u sistemskom okruženju identifikovati kao upad.

Tipične kategorije za evaluaciju performansi IDS-a su osetljivost, određenost i tačnost. Za ocenu karakteristika softvera za detekciju upada koristi se dijagram reakcije, koji definiše različite slučajeve alarma i odgovor IDS-a na njih.

Slika 3 – Dijagram reakcije (Pleskonjić, Đorđević, Maček & Carić, 2006)

Na gornjem dijagramu osa upada označava da li se upad stvarno desio: „+“ se odnosi na slučaj da je postojao upad, a „-“ da upada nije bilo. Osa „odgovor“ odnosi

se na reakciju IDS-a: „+“ za slučaj da je IDS reagovao na upad kao stvaran i „-“ kada IDS nije reagovao. Na dijagramu su prikazana četiri različita slučaja:

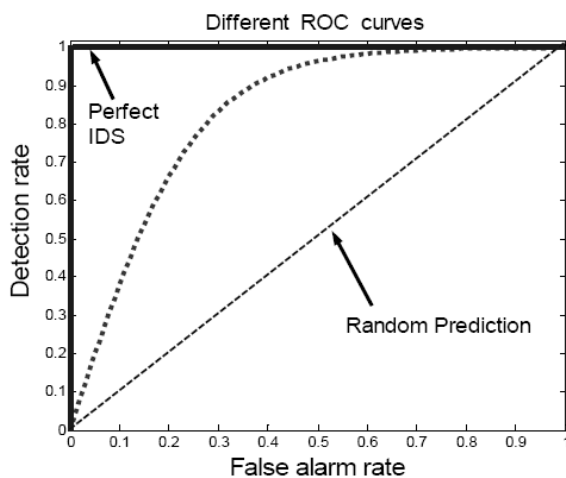
- TP (engl. *True Positive* – pravi alarm) odnosi se na slučaj kada je upad ispravno detektovan.
- FP (engl. *False Positive* – lažni alarm) označava da je IDS detektovao nepostojeći upad kao stvarni.
- FN (engl. *False Negative* – propušten alarm) odnosi se na događaj kada IDS nije detektovao postojeći upad.
- TN (engl. *True Negative* – ispravno legitiman) označava da IDS nije detektovao nepostojeći upad, tj. radi se o korektnoj detekciji normalne aktivnosti.

Osetljivost – količnik broja stvarnih upada koje je IDS detektovao (TP) i zbira pravih alarma i propuštenih alarma (TP + FN).

Određenost – količnik ispravno detektovanih legitimnih aktivnosti (TN) i sume stvarno negativnih i lažnih alarma (TN + FP).

Tačnost – odnos svih rezultata (pozitivnih i negativnih) koji su ispravni.

Stepen detekcije (engl. *detection rate*) se definiše kao odnos broja korektno detektovanih napada i ukupnog broja napada, dok je količnik lažnih alarma (engl. *false alarm rate*) odnos broja normalnih konekcija koje su pogrešno klasifikovane kao napadi i ukupnog broja normalnih konekcija. U praksi je veoma teško oceniti ove dve mere, s obzirom da je obično nemoguće imati saznanja o svim napadima. Pošto su stepen detekcije i količnik lažnih alarma često u suprotnosti, evaluacija IDS-a se takođe može sprovesti pomoću krive operativne karakteristike primaoca (engl. *Receiver Operating Characteristics* – ROC). To je jedan od načina grafičkog prikaza zavisnosti osetljivosti od određenosti. ROC kriva predstavlja kompromis između stepena detekcije i količnika lažnih alarma. Što je ROC bliže gornjem levom uglu grafa (tačka kojoj odgovara 0% lažnih alarma i 100% stepen detekcije), to je IDS efikasniji.

Slika 4 – ROC kriva (Lazarevic et al., 2005)

Vremenska performansa – Ovaj tip performanse IDS se odnosi na ukupno vreme koje je potrebno da bi IDS detektovao upad. Ovo vreme u sebi sadrži vreme potrebno za obradu (engl. *processing time*) i vreme propagacije (engl. *propagation time*). Vreme procesiranja direktno zavisi od brzine procesiranja, koje predstavlja brzinu kojom IDS obrađuje događaje. Vreme propagacije je vreme koje je potrebno da obrađena informacija stigne do analizatora zaduženog za sigurnost. Potrebno je da oba vremena budu što kraća, kako bi se omogućilo dovoljno vremena za analizatora da reaguje na napad pre nego što je učinjena neka veća šteta, kao i da uspešno zaustavi napadača u svojoj aktivnosti.

Tolerancija na grešku – Sistem za detekciju upada mora da bude zavisin, robusan i otporan na napade, sa sposobnošću da se brzo oporavi od uspešno realizovanih napada i nastavi da vrši svoju sigurnosnu funkciju. Ovo je posebno značajno u slučajevima vrlo velikih distribuiranih DoS napada, napada s prekoračenjem bafera i različitih osmišljenih napada usmerenih na isključenje računarskog sistema, a sa njim i IDS. Ova karakteristika je posebno važna za ispravno funkcionisanje IDS-a, pošto mnogi od komercijalnih IDS-a rade na operativnim sistemima i mrežama koje su ranjive na različite tipove napada. Pored toga, IDS-i moraju biti otporni i na scenario kada neprijatelj generiše veliki broj lažnih alarma. Takvi alarmi mogu lako imati negativan uticaj na raspoloživost sistema, a IDS treba da ima sposobnost da ih prevaziđe.

Evaluacija sistema za detekciju upada – U odnosu na gore navedene ciljne karakteristike sistema za detekciju upada, može se uspostaviti sistem ocenjivanja, koji će pružiti odgovor na pitanje u kojoj meri jedan određeni sistem za detekciju upada zadovoljava neophodne karakteristike sigurnosti. U analizi sistema za detekciju upada, generalno, razmatraju se dva tipa napada: napadi realizovani kroz jednostruku konekciju i napadi realizovani kroz višestruke (neprekidne) konekcije. Standardna metrika definisana sledećom tabelom, slično tretira oba tipa napada.

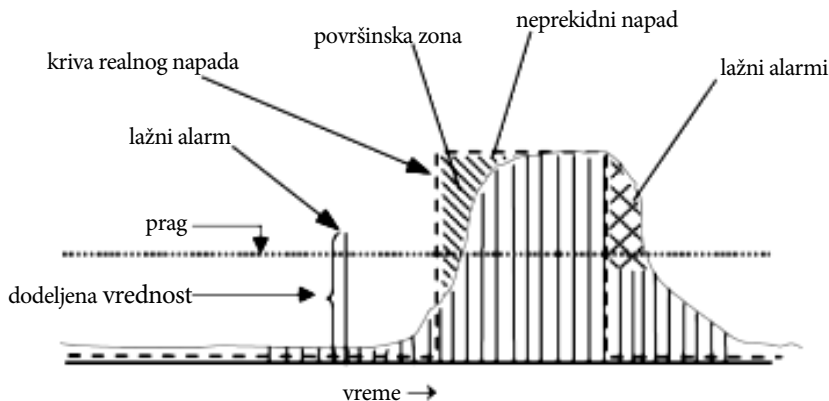
Tabela 1 – Standardna metrika za evaluaciju napada kroz jednostruku konekciju (Lazarevic, Ertoz, Ozgur, Srivastava & Kumar, 2003)

Standardna metrika		Predviđeni naziv konekcije	
		Normalni	Upadi (napadi)
Aktuelni naziv konekcije	Normalni	Stvarni negativ	Lažni alarm
	Upadi (napadi)	Lažni negativ	Korektno detektovani napadi

Zavisno od tipa napada, mogu se primeniti različite vrste analize: analiza napada kroz jednostruku konekciju i analiza napada kroz višestruke konekcije. Bez obzira na različitost, prvi korak kod oba tipa analiza čini izračunavanje i dodeljivanje vrednosti za svaku mrežnu konekciju. Ova rezultirajuća vrednost predstavlja verovatnoću pridruživanja upada posmatranoj mrežnoj konekciji.

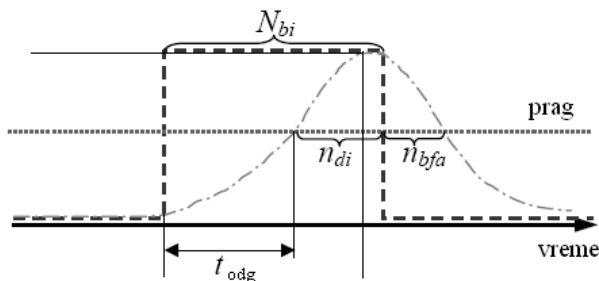
U cilju realizacije pomenutih analiza, može se prihvatiti polazni pristup kod koga se za konkretni mrežni saobraćaj, svakoj ostvorenoj konekciji dodeljuje određena vrednost, predstavljena na donjoj slici vertikalnom linijom. Isprekidanom linijom je označena kriva realnog napada, koja ima vrednost 0 za neintruzivne (normalne) mrežne konekcije i 1 za intruzivne konekcije. Punom linijom je na slici

obeležena kriva predviđenog napada, koja je za svaku konekciju jednaka njenoj dodeljenoj vrednosti. Ove dve krive omogućavaju da se izračuna greška za svaku konekciju, kao razlika između realne vrednosti konekcije (1 – za konekcije pridružene napadu i 0 – za normalne konekcije) i dodeljene vrednosti konekcije.

Slika 5 – Dodela vrednosti kod IDS-a (Lazarevic et al., 2003)

Višestepeni pristup u ocenjivanju upada u mrežni saobraćaj primenjuje izračunate greške za svaku konekciju, s ciljem da se dođe do novih evaluacionih metrika. Prva dobijena metrika odgovara površinskoj zoni između krive realnog napada i krive predviđenog napada. Što je manja površina između ovih krivih, bolji je primenjeni algoritam za detekciju upada. Ipak, može se reći da analiza svedena samo na površinske zone nije dovoljno precizna, jer ne daje odgovor na mnoge aspekte algoritama za detekciju upada (npr. koliko je konekcija pridruženo jednom napadu, koliko je brz korišćeni algoritam za detekciju upada itd.). Zbog toga je potrebno primeniti i druge dodatne metrike, koje bi bile podrška osnovnoj metrici površinske zone ispod krive napada. Pretpostavimo da je N ukupan broj mrežnih konekcija. Broj N je tada jednak sumi ukupnog broja normalnih mrežnih konekcija (N_n) i ukupnog broja mrežnih konekcija koje su pridružene upadima (N_i). Broj n_{fa} odgovara broju neintruzivnih (normalnih) mrežnih konekcija koje imaju vrednost veću od vrednosti praga i zbog toga su pogrešno klasifikovane kao intruzivne. Sada se mogu definisati dodatne metrike kao:

Slika 6 – Dodatne metrike za evaluaciju IDS-a (Lazarevic et al., 2003)

1) *Stepen detekcije bloka* (engl. *burst detection rate* – *bdr*) se definiše za svaki blok i predstavlja odnos između ukupnog broja intruzivnih mrežnih konekcija n_{di} koje imaju rezultat veći od praga, u okviru blokovskog (neprekidnog) napada i ukupnog broja intruzivnih mrežnih konekcija u okviru napadačkih intervala (N_{bi}). Prema definiciji, $bdr = n_{di} / N_{bi}$, gde je suma svih N_{bi} jednaka N_i . Slična metrika je korišćena kod DARPA 1998 evaluacije.

U skladu sa gornjom slikom mogu se formulisati definicije sledećih metrika:

Tabela 2 – Definicija metrika

Metrika	Definicija
bdr	n_{di} / N_{bi}
n_{di}	Broj intruzivnih konekcija koje imaju vrednost veću od vrednosti praga.
n_{bfa}	Broj normalnih konekcija koje prate napad i koje su pogrešno klasifikovane kao intruzivne.
t_{odg}	Vreme odgovora – vreme dostizanja vrednosti praga.

2) *Vreme odgovora* predstavlja proteklo vreme od početka napada do momenta kada prva mrežna konekcija dostigne vrednost veću od vrednosti praga. Slična metrika je korišćena kod DARPA 1999 evaluacije, gde je bio dozvoljen interval od 60 s za detekciju blokovskog napada.

5. Kategorizacija IDS

Jedna od najstarijih podela IDS odnosi se na to šta se ovim sistemom detektuje. U tom smislu, IDS sistemi se mogu podeliti na:

- sisteme za detekciju zloupotreba (engl. *misuse intrusion detection*),
- sisteme za detekciju anomalija (engl. *anomaly intrusion detection*).

Detekcija zloupotreba se odnosi na otkrivanje poznatih napada usmerenih na poznate slabosti sistema. Detekcija anomalija usmerena je ka otkrivanju neuobičajenih aktivnosti, koje mogu indicirati upad u sistem.

Prema mehanizmu detekcije, može se izvršiti kategorizacija IDS-a na:

- IDS na bazi anomalija,
- IDS na bazi potpisa,
- hibridni IDS – koristi obe tehnologije.

IDS na bazi anomalija je sistem za detekciju računarskih upada i zloupotreba putem monitoringa sistemskih aktivnosti i njihove klasifikacije na normalne i neuobičajene. Ova kategorija se znatno više bazira na heuristici ili pravilima, nego na sekvencama ili potpisima i omogućava detekciju bilo koje vrste zloupotrebe koja izlazi izvan okvira normalnog (očekivanog) ponašanja sistema. Ona je suprotna sistemima koji su bazirani na potpisu, a koji mogu detektovati samo one napade za koje su odgovarajući potpisi prethodno kreirani. Pojmovi „na bazi znanja“ i „na bazi zloupotrebe“ su sinonimi za „na bazi potpisa“. Ovo je koncept sličan antivirusnom softveru koji skenira fajlove i memoriju na poznate sekvence kompjuterskih virusa. IDS na bazi potpisa ima stoga nedostatak da može da detektuje samo prethodno poznate napade, dok IDS na bazi anomalija može biti u

stanju da detektuje i nove napade. Na primer, ako jedan IDS na bazi anomalije detektuje stotine pokušaja logina u intervalu od nekoliko sekundi, on će generisati alarm na sumnjivu aktivnost. Nedostaci sistema na bazi potpisa su još i: postojanje različitih varijanti, lažni pozitivni i negativni i preopterećenje podacima. Pošto se baziraju na potpisima, za ove sisteme se može kreirati nova varijanta napada, s ciljem izbegavanja detekcije. Pored toga, i sami potpisi mogu kreirati lažne pozitivne, ukoliko nisu ispravno napisani ili ako je priroda napada takva da se teško može izolovati od karakteristika normalnog saobraćaja. Sistem na bazi potpisa ne može detektovati napade koji u sebi ne sadrže potpis – oni ne reaguju dobro na nepoznate situacije. Preopterećenje podacima se može pojaviti u slučaju kada senzor ili analitičar zadaju previše informacija za efektivno analiziranje.

Različite analize saobraćaja koje se izvršavaju na aktuelnom mrežnom saobraćaju mogu umanjiti nedostatke sistema za detekciju baziranih samo na potpisu, jer one imaju zadatak da detektuju anomalije. Važno je napomenuti da sistemi na bazi anomalija ne mogu zameniti sisteme bazirane na potpisu. Idealno bi bilo kada bi analitičar imao oba alata na raspolaganju. Sistem baziran na analizi saobraćaja može detektovati različite varijante napada, s obzirom da on ne traži unapred definisane napadačke sekvence, već okida na neuobičajenu prirodu konekcije (nepoznat IP, nepoznat port, neregularna dužina paketa ili podešavanje indikatora – *flag*), događaj, stanje, sadržaj ili ponašanje, koji su nenormalni u odnosu na prethodno definisane standarde normalnog.

Neki primeri nenormalnog ponašanja:

- HTTP saobraćaj na nestandardnom portu, npr. portu 53 (anomalija protokola),
- servis „zadnjih vrata“ na poznatom standardnom portu, npr. *peer-to-peer* deljenje datoteka koristeći Gnutella na portu 80 (anomalija protokola i statistička anomalija),
- segment binarnog koda u korisničkom *password*-u (aplikaciona anomalija),
- previše UDP u odnosu na TCP saobraćaj (statistička anomalija),
- veći broj bajtova koji dolaze od HTTP brauzera, nego što idu ka njemu (aplikaciona i statistička anomalija).

Lažni pozitivni alarmi su takođe slabost detekcije anomalija, ali ukoliko se alarmi koji potiču od obe metode prethodno mogu dovesti u korelaciju, relevantnost alarma je moguće poboljšati. Snaga detekcije anomalija je u njenom malom broju lažnih negativnih alarma. Novi napadi, za koje još nisu razvijeni potpisi za okidanje sistema baziranog na potpisu, nenormalni su po svojoj prirodi. Sistem detekcije baziran na anomaliji ne bi mogao uhvatiti najnoviji IIS UNICODE, ali bi zato promena u ponašanju kompromitovanog sistema privukla njegovu pažnju. Smanjenje preopterećenja podacima se ostvaruje korišćenjem *data mining*-a i vizualizacionih tehnika. Sažimanjem podataka i njihovim vizuelnim predstavljanjem, može detektovati anomalije i sekvence koje heuristika sistema za analizu saobraćaja nije u stanju da uradi.

Kao i metod na bazi potpisa, i detekcija upada na bazi anomalija se zasniva na skupu informacija koje definišu šta je normalno, a šta nije u ponašanju mreže. Ovaj skup informacija se naziva profil i predstavlja ključ efikasnog sistema za detekciju upada na bazi anomalija. Da bi ovaj sistem bio efikasan, mora imati robusan profil,

koji karakteriše normalno ponašanje. Objekat monitoringa može biti host/IP adresa, VLAN ili fizički LAN segment. Profil se sastoji od obimne liste parametara, koji se odnose specijalno na objekat koji je predmet nadzora – npr. normalno vreme logovanja, trajanje login sesije, opterećenje procesora, korišćenje diska, omiljeni editori itd. Ovaj robusni profil mora biti stabilan i konzistentan u definisanju normalnog ponašanja objektnog okruženja. Efikasan profil anomalija mora takođe biti i osetljiv prema pojavama bilo kojih događaja koji bi mogli ugroziti sigurnost. Konstruisanje efikasnog profila podrazumeva prethodno detaljno prikupljanje informacija o ponašanju i aktivnosti na mreži. Profili mogu varirati u kompleksnosti, od nekoliko prostih graničnih vrednosti do složenih karakterizacija sadržaja sa multi – varijabilnom raspodelom. Pored toga što moraju biti robusni i osetljivi, profili bazirani na mrežnom saobraćaju treba da budu adaptivni i samoučeći. Adaptivni profili uzimaju u obzir normalne promene u saobraćaju mreže, pri tome ne stvarajući lažne alarme. Samoučenje je kritično za osiguranje široke i uspešne primene mehanizama za detekciju na bazi anomalija, a odnosi se na mogućnost mehanizma za detekciju da nauči normalno ponašanje saobraćaja i obezbedi detekciju baziranu na naučenom profilu. Generalno, može se reći da je veoma teško ručno postaviti profile, pre svega zbog kompleksnosti i dinamičkih promena u mrežnoj statistici.

Na osnovu gore iznetog, može se zaključiti da se rad mrežnog sistema za detekciju upada može učiniti znatno efikasnijim ako on u sebi pored kontrole podudarnosti potpisa, sadrži i mogućnost analize aktuelnog saobraćaja. Analizom saobraćaja, anomalija se identifikuje kao potencijalni upad. U proces analize saobraćaja nije uključena kontrola potpisa, pa stoga on više liči na detektovanje novih nezabeleženih napada, čiji potpisi tek treba da budu razvijeni. Analiza saobraćaja se ne bavi sadržajem poruke, već njenim ostalim karakteristikama kao što su npr. izvor, destinacija, rutina, dužina poruke, vreme kada je poslata, frekvencija komunikacije i dr. Sadržaj poruke nije uvek dostupan za analizu – saobraćaj može biti enkriptovan, VPN linkovi mogu prolaziti kroz posmatrani prostor ili je jednostavno analiza paketskog sadržaja u suprotnosti sa politikom. Za potrebe detekcije mrežnog upada, ove karakteristike se dobijaju ili iz samog aktuelnog mrežnog saobraćaja (pomoću metoda kao što je *tcpdump*) ili iz log-fajlova koji potiču od mrežnih senzora (*firewall*-a ili rutera). Ovi podaci se dalje mogu procesirati pomoću vizuelizacije ili tehnika *data mining*-a, s ciljem da generišu alarm i omogućće korisnu informaciju za određivanje mesta analiziranog resursa.

Prema domenu ili području u kome rade, IDS se dele na:

- mrežno bazirane,
- host-bazirane,
- hibridne.

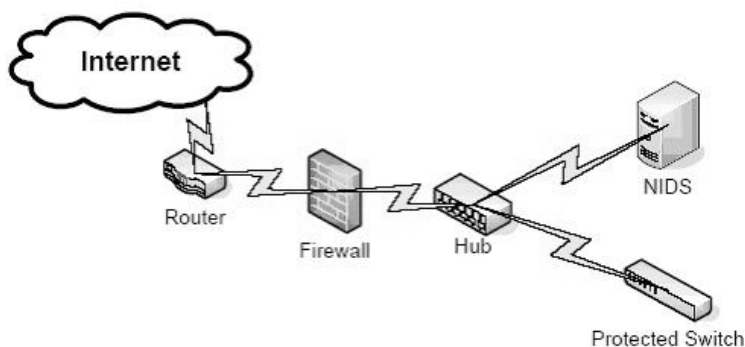
Kod mrežno baziranih sistema (engl. *Network-based IDS* – NIDS) senzori su locirani na čvornim mestima u mreži, često u demilitarizovanoj zoni ili na granicama mreže. Senzor hvata celokupan mrežni protok i analizira sadržaj svakog pojedinog paketa na zlonamerni saobraćaj. Kod host-baziranih sistema (engl. *Host-based IDS* – HIDS) senzor se često sastoji od softverskog agenta koji vrši monitoring svih aktivnosti hosta na kome je instaliran.

- NIDS je nezavisna platforma koja identifikuje upade ispitivanjem mrežnog saobraćaja i monitoringom višestrukih hostova. NIDS obezbeđuje pristup mrežnom saobraćaju putem konekcije na hab, mrežni svič konfigurisan na preslikavanje porta ili mrežni pristupni port – tap (engl. *Test Access Port – TAP*). Problem kod ovih sistema predstavlja enkriptovani saobraćaj, saobraćajno preopterećenje mreže i procena namere neke određene akcije.
- Host-bazirani IDS se sastoji od agenta na hostu koji identifikuje upade analiziranjem poziva sistema, aplikacionih logova, promene sistema datoteka (binarne, password datoteke, sposobnost/acl baze podataka) i druge aktivnosti i stanja hosta. Najčešći problem sa host-baziranim sistemima je to što na analizu dobijaju samo one podatke koje su aplikacije već upisale u logove.
- Hibridni IDS kombinuje oba prethodna pristupa. Podaci od hostovog agenta se kombinuju sa mrežnom informacijom s ciljem formiranja jednog šireg pogleda na stanje mreže.

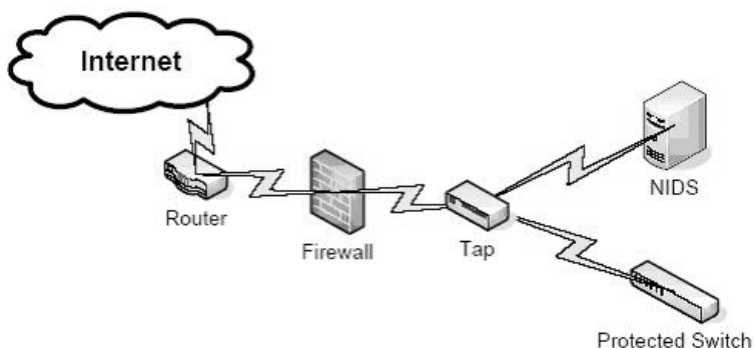
NIDS – Mrežno bazirana detekcija upada ima za cilj da identifikuje neautorizovano, nedozvoljeno i abnormalno ponašanje bazirano isključivo na mrežnom saobraćaju. Mrežni IDS koristeći tap, span (engl. *switch port analyzer – SPAN*) port ili hab, sakuplja pakete koji idu preko date mreže. Koristeći prikupljene podatke, IDS sistem obrađuje i obeležava bilo kakav sumnjivi saobraćaj. Za razliku od sistema za sprečavanje upada (engl. *intrusion prevention system – IPS*), IDS sistem ne blokira aktivno mrežni saobraćaj. Uloga mrežnog IDS-a je pasivna, svedena na prikupljanje, identifikovanje, registrovanje operacija i alarmiranje. NIDS mora biti u stanju da kontroliše celokupan saobraćaj na zaštićenom mrežnom segmentu. Postoji više načina za postizanje ovog cilja, pri čemu svi oni imaju svoje prednosti i nedostatke.

Najjednostavniji i najjeftiniji metod za rešenje ovog problema je dodavanje haba na mestu čvorne tačke, a zatim priključenje IDS-a na hab. Na ovaj način je kreiran sledeći segment: svič 1 (S1) → hab sa priključenim IDS → svič 2 (S2). Bilo koji saobraćaj koji ide između S1 i S2 će biti primećen od strane IDS (slika 7). Ovaj tip rešenja ima dobru stranu što nije potrebna rekonfiguracija *firewall*-a, niti dodatno podešavanje IDS-a. Ovo je ujedno i najmanje efikasan metod, jer dodavanje haba ukida mnoge prednosti koje ima komutirana mreža. Istovremeni dvosmerni saobraćaj je na ovaj način eliminisan, čime je efektivni mrežni propusni opseg prepolovljen. Pored toga, hab je još jedno mesto za potencijalnu grešku u sistemu. Zbog navedenih nedostataka, ova konfiguracija nije preporučljiva. Primer softverskog mrežnog IDS-a: SNORT.

Konfiguracija sa mrežnim tapom je veoma slična konfiguraciji sa habom i koja omogućava NIDS-u da kontroliše ceo saobraćaj na komutiranoj mreži. Tap tipično izgleda kao troportni svič: port 1 će biti vezan na svič 1, port 2 na svič 2, a port 3 na NIDS (slika 8). Svaki paket koji se prosleđuje između svičeva 1 i 2 će biti preslikan na NIDS. Tap ne prekida istovremenu dvosmernu prirodu komunikacije. Otporan je na grešku, jer većina komercijalnih uređaja u slučaju otkaza napajanja ne prekida vezu između rutera i sviča. Važni nedostaci u korišćenju tapa su njegova cena, kao i potreba za dodatnim modifikacijama u slučaju monitoringa dvosmernog saobraćaja.

Slika 7 – NIDS koji koristi hab (Izvor: <http://danielowen.com/NIDS>)

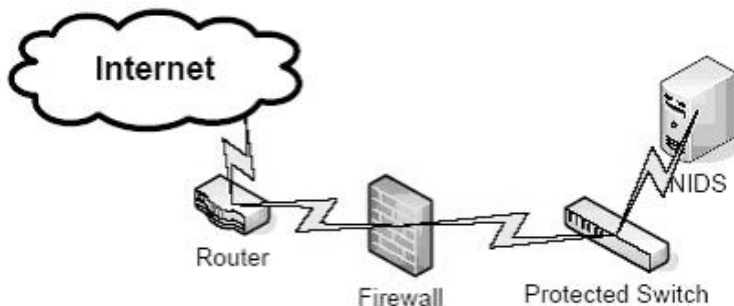

Slika 8 – NIDS koji koristi tap (Izvor: <http://danielowen.com/NIDS>)

Tapovi mogu povećati sigurnost sistema za detekciju upada. Razlog za to je jednostavan: IDS-i iza tapova ne zahtevaju postojanje adrese, pošto tap preuzima sve podatke sa linije i preusmerava ih direktno na IDS interfejs, eliminišući tako potrebu za adresiranjem. Kako IDS u ovom slučaju nema adresu, tako nije moguće ni uputiti saobraćaj direktno na IDS. Ova činjenica štiti IDS sistem od usmerenih napada i može dovesti napadače u pogrešno verovanje da nema instaliranog IDS-a koji bi ih identifikovao i ušao u trag njihovim napadima. Pored navedenih prednosti, tap ne utiče na protok saobraćaja i ne dovodi do degradacije mreže.

Čest oblik implementacije njuškala (engl. *sniffer* – programski alat za merenje efikasnosti i nivoa korišćenja mreže praćenjem protoka podataka kroz mrežu) bilo kog tipa na mrežu je upotreba span porta na sviču koji je pod monitoringom. Span port se formira odgovarajućim konfigurisanjem sviča tako da kopira sve pakete (iz otpremnog i prijemnog komunikacionog smera) koji su mu poslani sa jednog porta na drugi – na kome bi bio instaliran NIDS (slika 9). Veoma slično tapu, ni u ovom slučaju ne dolazi do prekida *full duplex*-ne prirode komutiranog saobraćaja. Dobra strana rešenja sa span portovima je i jednostavna instalacija, koja ne zahteva dodatnu rekonfiguraciju *firewall*-a. Osnovni nedostatak span portova se ogleda u tome što oni mogu imati štetan efekat na ostali saobraćaj kroz svič. Naime, u situaciji kada je svič veoma opterećen, može se desiti da veći saobraćaj ide kroz njega nego što može biti

preslikan na jedan određeni port. Pored toga, za neke primene span portova je dokazano da dovode do velikih problema u korišćenju resursa na sviču čak i na relativno niskim nivoima korišćenja mreže. Ovde je potrebno imati u vidu i da se, zavisno od položaja NIDS-a u mreži, ARP (engl. *address resolution protocol*) zahtevi tipično ne prosleđuju na span portove. To znači da ARP napadi neće moći biti primećeni. Neke implementacije NIDS-a nemaju mogućnost detekcije ARP napada, pa stoga ova konfiguracija, zavisno od izabranog NIDS rešenja, može biti sporan momenat s aspekta sigurnosti. Nedostatak ove opcije je i to da je često moguće imati samo jedan span port po sviču. U ovom slučaju, ako na portu već postoji aktivno njuškalo, tada se taj port ne može koristiti za IDS. Ukoliko je potreban monitoring više od jednog porta, tada se mora uraditi span za opseg portova (npr. span portovi 1–5 na port 6). Imajući u vidu sve pomenute nedostatke span porta, često je to najlakši i najjeftiniji način implementacije NIDS-a.

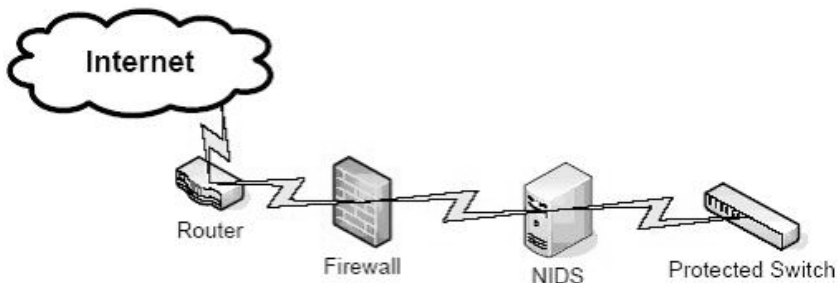

Slika 9 – Upotreba span porta (Izvor: <http://danielowen.com/NIDS>)

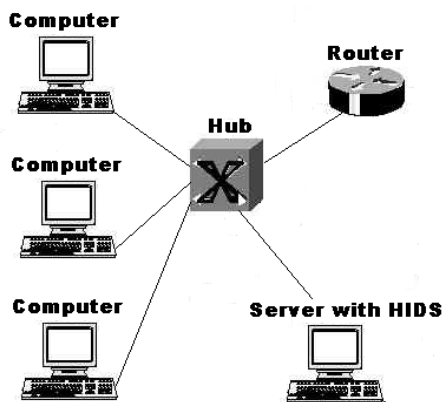
Poslednja konfiguracija mrežnog sistema za detekciju upada je linijski NIDS. Linijski NIDS po svojoj topologiji izgleda kao *bridge* (slika 10). NIDS se tipično konfigurira bez IP adrese, pa zato, u komunikacionom smislu, ne odgovara na bilo kakav saobraćaj. IPS će prihvatiti saobraćaj na jednom NIC-u (engl. *network interface card*) i proslediti ga nepromenjenog na drugi NIC, kao što to radi standardni *bridge*. Ova konfiguracija je posebno popularna kod IDS sistema s aktivnim odgovorom. U ovom slučaju, NIDS može prekinuti saobraćaj slično kao *firewall*, pošto je fizički smešten u čvornoj tački. U skladu sa konfiguracijom uređaja, najčešće hardverske verzije linijskog NIDS-a u slučaju otkaza mogu ostati u otvorenom ili zatvorenom stanju. Softverski bazirani linijski NIDS u slučaju otkaza tipično ostaje u zatvorenom stanju, što dovodi do prestanka usluge, s obzirom da IDS koji je stao sa radom prekida saobraćaj kroz zaštićenu mrežu.

HIDS – Host-bazirana detekcija upada ima za cilj da identifikuje neautorizovano, nedozvoljeno i abnormalno ponašanje na nekom specifičnom uređaju. HIDS generalno podrazumeva agenta instaliranog na svakom sistemu koji vrši monitoring i alarmiranje na lokalnom operativnom sistemu, kao i aplikacionu aktivnost. Instalirani agent koristi kombinaciju potpisa, pravila i heuristike da bi identifikovao neautorizovanu aktivnost. Uloga host IDS je pasivna i svodi se samo na prikupljanje, identifikovanje, registrovanje operacija i alarmiranje. Primeri HIDS-a:

OSSEC – Open Source Host-based Intrusion Detection System, Tripwire, AIDE – Advanced Intrusion Detection Environment, Prelude Hybrid IDS.

Slika 10 – Linijski NIDS (Izvor: <http://danielowen.com/NIDS>)

Slika 11 – HIDS konfiguracija (Izvor: <http://www.securitydocs.com/library/3009>)

Prema tipu reakcije na napad, IDS sistemi mogu biti pasivni i reaktivni.

- Pasivni sistemi – Ovi sistemi u slučaju detekcije sumnjivog ili zlonamernog saobraćaja generišu alarm, koji se šalje administratoru ili korisniku, koji zatim odlučuju o daljim postupcima.
- Reaktivni sistemi – Ova vrsta sistema pored detekcije i alarmiranja, preduzimaju i unapred definisanu akciju kao odgovor na pretnju. Obično je to blokiranje mrežnog saobraćaja od neke IP adrese ili korisnika.

6. Zaključak

Sistem za detekciju upada je ključni deo defanzivnih operacija, koji dopunjuje uobičajene statičke oblike odbrane računarske mreže. U osnovi, sistemi za detekciju upada kontrolišu mrežni saobraćaj, traže znakove napada i obeležavaju ih kada ih detektuju. U nekim slučajevima, oni mogu da preduzmu akcije u cilju zaustavljanja napada putem zatvaranja konekcije ili izveštavanja administratora mreže o uočenom incidentu. U skladu sa metodologijom detekcije, sistemi za detekciju upada su tipično

kategorisani kao sistemi za detekciju mrežnih nepravilnosti i anomalija. Iz perspektive podele, oni se generalno klasifikuju na mrežno bazirane ili host-bazirane, iako takva kategorizacija postepeno nestaje kod savremenih sistema za detekciju upada, kod kojih se informacije prikupljaju i od strane mrežnih i od strane host resursa. U pogledu performansi, sistemi za detekciju upada postaju sve precizniji, jer su sposobni da detektuju sve više različitih tipova napada, a da pri tom generišu sve manje lažnih alarma. Budući razvoj IDS-a ide u pravcu integrisanja veće količine informacija iz različitih izvora (tzv. senzorska fuzija), koristeći i mogućnosti veštačke inteligencije u cilju minimizacije log-fajlova neophodnih za podršku bazama potpisa. Ljudska intervencija u smislu kontrole je neophodna i sigurno će to i ostati u doglednoj budućnosti.

7. Literatura

1. Čisar, P., Maravić Čisar, S., Ivković, M., Milanov, D., Markoski, B. (2012). *Proposal of Algorithms for Statistical Intrusion Detection*, Metalurgia International, Vol. 17, No. 5, pp. 73–77.
2. Čisar, P., Bošnjak, S., Maravić Čisar, S. (2010). *Statistics of Network Local Maxima in Function of Intrusion Detection*, 33rd International Convention on Information and Communication Technology, Electronics and Microelectronics, MIPRO 2010, Proceedings Vol. V, pp. 176–179.
3. Dulanović, N., Hinić, D., Simić, D. (2008). An Intrusion Prevention System as a Proactive Security Mechanism in Network Infrastructure, *YUJOR – Yugoslav Journal of Operations Research*, Vol. 18, No. 1, pp. 109–122.
4. Lazarevic, A., Kumar, V., & Srivastava, J. (2005). *Managing Cyber Threats: Issues, Approaches and Challenges*, Chapter: A survey of Intrusion Detection techniques. Boston: Kluwer Academic Publishers.
5. Lazarevic, A., Ertoz, L., Ozgur, A., Srivastava, J., & Kumar, V. (2003). *A Comparative Study of Anomaly Detection Schemes in Network Intrusion Detection*, Proceedings of the Third SIAM International Conference on Data Mining, San Francisco, pp. 25–36.
6. Pleskonjić, D., Đorđević, B., Maček, N., & Carić, M. (2006). *Sigurnost računarskih mreža*. Beograd: Viša elektrotehnička škola.
7. Randelović, D., Đorđević, V. (2011). A Test of IDS Application Open Source and Commercial Source, *NBP – Journal of Criminalistics and Law*, Kriminalističko-policijska Akademija, Beograd, pp. 45–65.
8. SANS Institute, Intrusion Detection, *FAQ Can you explain traffic analysis and anomaly detection?*, http://www.sans.org/resources/ida/faq/anomaly_detection.php.

SYSTEM FOR DETECTION INTRUSIONS INTO INFORMATION INFRASTRUCTURE

Summary

Intrusion detection (ID) is an area of computer security that involves the detection of unwanted manipulations to computers and computer networks. ID is used to monitor and capture intrusions into computer and network systems which attempt to compromise their security. Many intrusions (attacks) manifest

in dramatic changes in the intensity of network events. An ID system is required to detect all types of malicious network traffic and computer usage that cannot be identified by a conventional firewall. This security method is needed in today's computing environment because it is impossible to keep pace with the current and potential threats and vulnerabilities in information systems. This paper gives a general overview of intrusion detection systems.

FINANSIRANJE SISTEMA ZAŠTITE I SPASAVANJA U REPUBLICI SRBIJI

*Nemanja Bojić

Sektor za vanredne situacije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije

Sažetak: Prilikom izrade ovog rada autor je želeo da postigne nekoliko ciljeva. Na prvom mestu namera je bila da se celovito sagleda finansiranje sistema zaštite i spasavanja u Republici Srbiji, kao dela sistema nacionalne bezbednosti; to jest, finansiranje integrisanog oblika upravljanja i organizovanja subjekata sistema zaštite i spasavanja na sprovođenju preventivnih i operativnih mera i izvršavanju zadataka zaštite i spasavanja ljudi i dobara od posledica elementarnih nepogoda i drugih nesreća, uključujući i mere oporavka od tih posledica. Drugi cilj se odnosi na pokušaj da se ukaže na smer budućih reformi iz ove oblasti, sa posebnim akcentom na usaglašavanje sveukupnog zakonskog i institucionalnog okvira sa brojnim međunarodnim zahtevima i standardima. Pitanje koje se samo nameće, a na koje će ovaj rad pokušati da da odgovor jeste da li su u Republici Srbiji razvojem koncepcije zaštite u vanrednim situacijama stvoreni uslovi za izgradnju društva otpornog na katastrofe. Sadržaj rada predstavlja niz relevantnih naučnih i stručnih informacija koje su induktivno raščlanjene, sistematizovane, uopštene i povezane u jedinstvenu celinu sa ciljem da se, bar donekle, osvetle problemi i moguća rešenja u vezi sa ovom sve značajnijom tematikom.

Ključne reči: Sistem zaštite i spasavanja, Sektor za vanredne situacije, budžet, budžetski fond za vanredne situacije, dopunska sredstva, donacije.

1. Uvod

Vanredne situacije, prouzrokovane prirodnim nepogodama ili ljudskim aktivnostima, svakodnevno odnose mnogo ljudskih života i na različite načine uništavaju i degradiraju životnu sredinu, uzrokujući veliku materijalnu štetu i gubitke. Rizik od katastrofa postoji u svakom društvu jer katastrofe usporavaju održivi razvoj društva u celini, a njihova pojava u jednom regionu može da prouzrokuje štete u nekom drugom regionu i obrnuto.

---

* E-mail: nemanja.bojic@mup.gov.rs

Aktuelna dešavanja u različitim krajevima sveta potvrđuju da ni jedna zemlja, bez obzira na nivo tehnološkog, privrednog i društvenog razvoja, ne može da zanemari brojne rizike i opasnosti od akcidenata, udesa, havarija, prirodnih katastrofa i drugih oblika razornog delovanja na čoveka, prirodna i materijalna dobra i životnu sredinu uopšte. Prema oceni analitičara, godišnje se desi više od pet miliona registrovanih požara, sto hiljada vremenskih nepogoda, oko deset hiljada poplava, hiljade zemljotresa, uragana, tajfuna, vulkanskih erupcija, tropskih ciklona, milioni drumsko-transportnih nesreća, hiljade velikih industrijskih havarija i eksplozija, stotine brodoloma, desetine avionskih nesreća itd.

Vanredne situacije se mogu posmatrati kao rezultat zaoštavanja suprotnosti između društva i prirode, koje su u vezi sa velikim uticajem čovečanstva na prirodnu sredinu. To se objašnjava brzim rastom naselja, naglim porastom utroška energije, nekontrolisanom eksploatacijom prirodnih resursa i dr. Međutim, osnovni uzrok pojavljivanja vanrednih situacija, možemo tražiti i nalaziti u ograničenom znanju čovečanstva o okolnom svetu koji često ne dozvoljava predviđanje svih posledica realizacije brojnih naučno-tehničkih rešenja i projekata.

Republika Srbija je učinila značajne korake ka sistemskom regulisanju i obezbeđenju sigurnosti svojih građana i uspostavljanju efikasne i organizovane zaštite stanovništva u situacijama kada su pogođeni prilikama koje otežavaju ili onemogućavaju redovno funkcionisanje, a izazvane su uticajima prirodnih nepogoda ili drugih civilizacijskih nesreća. U cilju objedinjavanja svih postojećih resursa u zaštiti, spasavanju i reagovanju u vanrednim situacijama u Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije, 2009. godine, obrazovan je *Sektor za vanredne situacije*, čiji delokrug, organizaciju, sedište i područja za koja je obrazovan utvrđuje ministar.

Za sprovođenje nadležnosti Sektora za vanredne situacije MUP-a RS iz zakonskih obaveza, strategija ili strateški važnih projekata i programa, neophodna su značajna finansijska sredstva. Naravno, ne mogu se očekivati finansijska sredstva koja imaju razvijene zemlje Evropske unije ali se moraju obezbediti barem minimalna potrebna sredstva za održivi razvoj ovog sistema.

Pored niza ekonomskih činilaca koji moraju biti zadovoljeni, postoji i niz političkih preduslova koji se nikako ne smeju posmatrati odvojeno od ekonomskih, jer svako odvajanje političkih i ekonomskih faktora može odvesti, u najmanju ruku, do pogrešnih rezultata. Stoga središnje mesto u analizi finansiranja sistema zaštite i spasavanja u Republici Srbiji zauzima institucija budžeta, kao jedan od najmerodavnijih pokazatelja uspešnosti ekonomske politike ali i središnje tačke, uslovno rečeno, „sudara“ političkih i ekonomskih funkcija i delatnosti države.

2. Finansijske potrebe sistema zaštite i spasavanja

U poslednjoj dekadi XX veka, kao i prvim godina novog milenijuma služba za zaštitu od požara i spasavanje je stagnirala. Nije bilo investiranja u njen razvoj i opremanje. Vatrogasne i spasilačke jedinice na teritoriji čitave Republike prolazile su kroz izuzetno težak period, izvršavajući zadatke pod veoma otežanim okolnostima, sa zastarelom zaštitnom i specijalističkom opremom, kao i dotrajalim specijalnim vozilima (vozila za spasavanje sa visina, tehnička vozila i dr.).

Usaglašavanjem, odnosno donošenjem zakonske regulative iz ove oblasti trebalo je stvoriti potpunije pretpostavke za puno oživotvorenje sistema zaštite i spasavanja, a samim tim sigurniji i mirniji život svih građana i efektivnu zaštitu njihovih prava i sloboda u narednom periodu. U tome je, jedini cilj nadležnih službi i organa bio bezbednost Republike Srbije i svih koji žive u njoj, što podrazumeva i otpornost na sve vrste uticaja koji vode van tog jedinstvenog cilja (Miletić, 2007:81).

Uzimajući u obzir da su vanredne situacije događaji ili pojave koje ugrožavaju i iz osnova menjaju uslove i način života građana i bitno remete biljni i životinjski svet na određenoj teritoriji, akvatoriji ili vazдушnom prostoru, što zahteva ogromne ljudske i materijalne potencijale za vraćanje u pređašnje, redovno stanje (Mlađan, Kekić, 2007:80), vremenom su rasle finansijske potrebe u cilju razvika sistema zaštite i spasavanja.

U Republici Srbiji ne postoji jedinstveni broj koji građani mogu da pozovu u hitnim slučajevima, već svaka od hitnih službi ima svoj broj i dispečerski centar (192 – policija, 193 – vatrogasci spasioci, 194 – hitna pomoć), čija je koordinacija nedovoljno efikasna. Takođe, sistem identifikacije/lociranja pozivaoca nije funkcionalan (što otežava brzo reagovanje hitnih službi) i nije dobro razvijena baza podataka za praćenje svih opasnosti, događaja, vanrednih situacija i katastrofa.

Zakonom o vanrednim situacijama definisane su obaveze i zadaci Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije vezani za upozoravanje, zaštitu i spasavanje (član 11), kao i pravila i dužnosti svih subjekata uključenih u organizaciju sistema osmatranja, ranog upozoravanja, obaveštavanja i uzbunjivanja (čl. 103–110). Istim zakonom predviđeno je da Službu 112 čine: Nacionalni centar 112, operativni centri, osmatračke stanice i sistem javnog uzbunjivanja (član 104, stav 3).

Obezbeđivanjem sredstava za uvođenje univerzalnog sistema „Služba 112“ u Republici Srbiji (oko tri milijarde dinara) postigla bi se koordinirana, brza i efikasna intervencija i pomoć u vanrednim događajima, vanrednim situacijama i katastrofama, u potpunosti u skladu sa standardima i praksom prisutnom u zemljama Evropske unije.

Poboljšanje investicija u oblasti zaštite od elementarnih nepogoda i tehničko-tehnoloških nesreća – udesa podrazumeva ustanovljavanje sistema stabilnog finansiranja u ovoj oblasti, kao i iniciranje i podsticanje osiguranja od vanrednih događaja, učesćem svih osiguravajućih kompanija.

U većini zemalja to je obaveza države, većim delom, a jedan manji deo pada na teret lokalne samouprave. U visoko razvijenim zemljama (npr. Italija), veći deo investicija daje lokalna samouprava. U manje razvijenim zemljama (npr. bivše socijalističke zemlje Evrope), lokalne samouprave nemaju mogućnosti da same urade mnogo, tako da se i za najmanje probleme obraćaju državi za pomoć. Kao primer može se uzeti obaveza lokalnih samouprava na teritoriji Republike Srbije za izradom dva plana: *Plana izdvajanja erozionih područja* i *Plana odbrane od bujičnih poplava*. Mali broj opština je sprovelo ovu obavezu, iz razloga nemanja novčanih sredstava kojim bi finansirali izradu tih planova.

Bez postojanja neophodnih kartografskih osnova za utvrđivanje rizika od prirodnih nepogoda i tehnoloških uzroka ne može se zamisliti ni planiranje mera za zaštitu od njihovih realizacija i posledica. Nepostojanje ažurnih *katastra klizišta*

(nestabilnih padina), *katastra bujičnih tokova*, kao i zastarelost *Karte intenziteta erozije* umnogome otežavaju pravilan pristup upravljanju od elementarnih nepogoda i tehničko-tehnoloških nesreća – udesa. Po državu bi bilo daleko jevtinije finansirati u izradu ovih neophodnih podloga nego sanirati posledice katastrofa (zemljotres, poplava, bujica, grad, snežni nanosi i dr.).

Veliki problem po državu predstavlja i ne primenjivanje tzv. *neinvesticionih mera za odbranu od poplava*. Naime, u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD), kao i drugim visoko razvijenim zemljama, ove mere se smatraju glavnim merama zaštite od poplava. One se sastoje u tome, da su za sve vodotokove na terenu obeležene plavne zone u okviru kojih država ne dozvoljava gradnju. Ako se pak desi izgradnja objekata, ona se preduzima na sopstvenu odgovornost. Treba napomenuti da ovakvu gradnju ne podržavaju ni osiguravajuća društva, pa u slučaju da neko sagradi objekat u toj zoni i on bude poplavljen, obeštećenje ne snose ni država ni osiguravajuće kuće. Iz tog razloga se niko i ne usuđuje da gradi u toj zoni. Na taj način se umnogome štedi na merama za odbranu od poplava. U Republici Srbiji, plavne zone nisu najpreciznije urađene, te iz tih razloga dolazi do izgradnje stambenih i industrijskih objekata uz same vodotokove, često i u neposrednoj blizini rečnih korita, pri čemu i najmanja kiša izaziva poplavu. Iz svega navedenog proizilazi da bi država trebalo da finansira izradu plavnih zona za sve vodotokove (od najopasnijih do manje opasnih), obeležavanje tih zona i strogo kontrolisanje gradnje. Izrada planova plavnih zona koštala bi državu mnogo manje nego godišnje štete nastale usled poplava.

U sistem odbrane od grada, Republika Srbija je do sada (od 1967. godine do danas) uložila sredstva koja bi, prema aktuelnim cenama, iznosila oko šest milijardi dinara. Samo za redovno funkcionisanje ovog sistema na godišnjem nivou, potrebno je obezbediti sredstva za nabavku protivgradnih raketa, održavanje objekata i opreme, plate stalno zaposlenih službenika, plate honorarnih saradnika, investicije, opremu, potrošni materijal, razvoj i istraživanje u ukupnom iznosu od oko milijardu dinara.

Sistem za stimulaciju padavina do sada je finansiran fragmentarno, samo u domenu eksperimenta. Razvoj ovog sistema zahteva ulaganje, između ostalog, u upotrebu avijacije i nabavku specijalnih sredstava za zasejavanje (kao što je jezgro kristalizacije). Prve procene ukazuju da bi ulaganja u ovaj sistem bila ekonomski opravdana.

U sistem zaštite od mraza u Srbiji do sada nisu ulagana sredstva, a postoje velike potrebe za njegovim uvođenjem. Uvođenjem ovog sistema sačuvalo bi se voće od prolećnih mrazeva (i do minus pet stepeni Celzijusa), kada je ono u punom cvetu. Studija o ekonomskoj opravdanosti ukazala bi na celishodnost razvoja i uvođenja u operativnu upotrebu jednog takvog sistema.

U operativnu zaštitu od leda i poledice trebalo bi uložiti veća sredstva u nadležnu putnu privredu, za mehanizaciju, ljudstvo i potrošni materijal za dejstvo. Inače, treba napomenuti da Republički hidrometeorološki zavod Srbije (RHMZ), u okviru redovnih aktivnosti, vrši sistematska neprekidna merenja i osmatranja, pravi analize, prognoze i dostavlja upozorenja na osnovu kojih putna privreda optimizuje planiranje i operativno sprovođenje odgovarajućih akcija odbrane.

Posebno je važno razvijanje svesti stanovništva o neophodnosti osiguranja od prirodnih nepogoda i tehničko-tehnoloških nesreća – udesa. Država bi trebalo da uvede bolju koordinaciju učešća svih osiguravajućih kompanija.

3. Izvori finansiranja sistema zaštite i spasavanja

3.1. Budžet

Zakonom o vanrednim situacijama predviđeno je da se u Republici Srbiji, sistem zaštite i spasavanja finansira iz: budžeta Republike Srbije, budžeta jedinica teritorijalne autonomije i budžeta jedinica lokalne samouprave (član 130, stav 1, tačka 1).

Istim zakonom, predviđeno je da autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave finansiraju:

1) pripremanje, opremanje i obuku štabova za vanredne situacije, jedinica civilne zaštite, poverenika i zamenika poverenika i troškove sprovođenja mera zaštite i spasavanja,

2) troškove angažovanja osposobljenih pravnih lica u skladu sa ugovorom za izvršavanje zadataka zaštite i spasavanja,

3) izgradnju sistema za uzbunjivanje na svojoj teritoriji,

4) prilagođavanje podzemnih objekata (podzemni prolazi, tuneli i drugi) za sklanjanje i njihovo održavanje, kao i održavanje drugih zaštitnih objekata u skladu sa zakonom,

5) obuku stanovništva iz oblasti zaštite i spasavanja,

6) saniranje šteta nastalih prirodnom i drugom nezgodom, u skladu sa materijalnim mogućnostima i

7) druge potrebe zaštite i spasavanja, u skladu sa zakonom i drugim propisima.¹

Republika Srbija finansira opremanje i osposobljavanje:

1) Republičkog štaba i okružnih štabova za vanredne situacije,

2) republičkih i okružnih jedinica civilne zaštite i snosi troškove učešća u sprovođenju zadataka zaštite i spasavanja,

3) izgradnju i održavanje operativnih centara 112,

4) izgradnju i održavanje daljinskog upravljanja sistemom za uzbunjivanje,

5) izgradnju i održavanje telekomunikaciono-informacionog sistema zaštite i spasavanja,

6) izgradnju, održavanje i rad Nacionalnog i regionalnih trening centara zaštite i spasavanja,

7) troškove angažovanja ovlašćenih i osposobljenih pravnih lica za izvršavanje zadataka zaštite i spasavanja od značaja za Republiku Srbiju, kao i izvršavanje upravnih, stručnih i drugih zadataka zaštite i spasavanja.²

---

¹ Član 131 Zakona o vanrednim situacijama, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 111/2009.

² *Ibid*, član 132, stav 1.

Kada je reč o javnim finansijama, budžet predstavlja središnje mesto u političko-ekonomskim odnosima svake države, odnosno u aktima političke vlasti, sa jedne strane i zahtevima, tj. javnim potrebama pojedinca, građana te države, sa druge strane. Budžet predstavlja osnovnu finansijsku instituciju svake države za finansiranje opšte potrošnje, odnosno za zadovoljenje opšte društvenih potreba (Ristić, 1991:766).

Pravilo je da se sredstva za rad svih ministarstava i drugih organa državne uprave obezbeđuju u budžetu Republike Srbije. Tome je saglasna i načelna odredba člana 182, stava 1 Zakona o policiji, prema kojoj se sredstva za rad Ministarstva unutrašnjih poslova obezbeđuju u budžetu. Prema članu 92 Ustava, Republika Srbija, autonomne pokrajine i jedinice lokalne samouprave imaju budžete u kojima moraju biti prikazani svi prihodi i rashodi kojima se finansiraju njihove delatnosti.

Posle ljudstva, materijalno-tehnička opremljenost vatrogasno-spasilačkih jedinica je jedan od najznačajnijih preduslova za efikasno, brzo i uspešno izvršavanje zadataka na lokalizovanju i gašenju požara i spasavanju ljudi i materijalnih dobara. Iz tog razloga, 2007. godine na predlog ministra unutrašnjih poslova, odlukom Vlade Republike Srbije, izdvojena su sredstva iz Nacionalnog investicionog plana za nabavku jednog broja novih vatrogasno-spasilačkih vozila u vrednosti od oko milijardu i po dinara.

Od usvajanja Zakona o vanrednim situacijama (decembar 2009. godine) do kraja 2012. godine, u budžetski fond za vanredne situacije uplaćivana su sredstva u iznosu od oko 500 miliona dinara, na godišnjem nivou.

Usvajanjem Zakona o budžetu za 2013. godinu, za sprovođenje nadležnosti Sektora za vanredne situacije Ministarstva unutrašnjih poslova, proisteklih iz zakonskih obaveza, strategija ili strateški važnih projekata i programa izdvojena su sredstva u iznosu od oko milijardu i po dinara, što je višestruko više u odnosu na prethodne godine. Takođe, Zakonom o budžetu za 2013. godinu predviđena su sredstva (oko 250 miliona dinara) za prijem 500 vatrogasaca spasilaca.

U strukturi predloženih sredstava, ne računajući rashode za zaposlene, najveći deo čine troškovi materijala, koji se odnose na administrativni materijal, gde su planirana sredstva za nabavku: odećne opreme pripadnika Sektora; zatim, sredstva za delove odećne opreme koju saglasno rokovima trajanja treba obezbediti za uniformisane radnike (pantalone, košulje, cipele, čarape, kravate, šapke i drugo); sredstva za nabavku interventne zaštitne uniforme, radne zaštitne uniforme, specijalističkih lakih šlemova, hemijskih preparata za prevenciju širenja i sprečavanja pojave povratnih požara i naprtnjača; zatim, sredstva za nabavku odećne opreme za timove za rad na vodi i iz ruševina, odela za hemijsku zaštitu, odela za tehničke intervencije sa opasnim materijama; za nabavku kompleta odećne opreme za jedinice civilne zaštite, protivgradnih raketa, te izolacionih aparata za zaštitu disajnih organa. Sredstva opredeljena za troškove materijala za posebne namene, najvećim delom odnose se na nabavku potrošnog materijala i rezervnih delova za potrebe organizacionih jedinica Sektora (prah i pena za gašenje požara, vatrogasna creva sa armaturom, mobilna brana za zaštitu od poplava i dr.).

Sredstva planirana za stalne troškove, odnose se na troškove energetskih usluga (troškovi električne energije, troškovi grejanja), komunalne usluge (naknada za

građevinsko zemljište, utrošena voda, troškovi iznošenja smeća), usluge komunikacija (PTT troškovi, troškovi mobilnih telefona, troškovi zakupa PTT linija), kao i troškove osiguranja imovine i lica, te zakup imovine i opreme.

Sredstva planirana za tekuće popravke i održavanje, odnose se na rashode za tekuće popravke i održavanje zgrada i objekata (zidarski radovi, stolarski radovi, molerski radovi, radovi na komunikacijskim instalacijama i ostale usluge vezane za održavanje zgrada) i tekuće popravke i održavanje opreme (prevoznih sredstava, komunikacione i druge opreme za redovnu delatnost, zatim servisiranje starih razvalnih alata, boca za izolacione aparate, kompresora, kao i servisiranje plućnih automata – aparata za zaštitu disajnih organa).

Sredstva opredeljena za nabavku rezervnih delova i troškove održavanja opreme, najvećim delom se odnose na popravku i održavanje opreme za saobraćaj, imajući u vidu brojnost, i vrstu vozila, godine upotrebe, odnosno specifičnost njihove upotrebe. Sektor za vanredne situacije MUP-a RS raspolaže voznim parkom, u kome je prosečna starost vozila oko 20 godina. Intenzivna eksploatacija relativno starog voznog parka iziskuje sve veća ulaganja za popravku vozila i nabavku rezervnih delova. Korišćenje vozila u otežanim terenskim uslovima, takođe značajno utiče na dužinu trajanja vozila i njihovu ispravnost.

Značajno je napomenuti da su Planom nabavki za 2013. godinu, u okviru tekućih popravki i održavanja opreme, predviđena sredstva (oko 120 miliona dinara) za popravku i servisiranje helikoptera Helikopterske jedinice Direkcije policije MUP-a RS, koji se koriste za potrebe gašenja velikih šumskih požara i požara na otvorenom prostoru iz vazduha.

Što se tiče sredstava za troškove putovanja, ona su planirana u skladu sa Uredbom o naknadama troškova i otpremnini državnih službenika i nameštenika, a odnose se na isplatu, troškova službenih putovanja u zemlji, troškove službenih putovanja u inostranstvo i troškove putovanja u okviru redovnog rada koji se odnose na isplatu naknade za otežane uslove rada radnicima u Kopненоj zoni bezbednosti i ostalih troškova transporta.

Zakonom o vanrednim situacijama predviđeno je da Republika Srbija finansira i pružanje materijalne pomoći pri uklanjanju posledica elementarnih nepogoda i drugih nesreća, sprečavanju nastajanja daljih šteta i osiguranju osnovnih uslova za život na ugroženom području, kao i druge potrebe zaštite i spasavanja, u skladu sa zakonom i drugim propisima (član 132, stav 2).

3.2. Budžetski fond za vanredne situacije

Budžetski fond za vanredne situacije formiran je Odlukom Vlade Republike Srbije na osnovu Zakona o vanrednim situacijama radi obezbeđivanja dodatnih sredstava za finansiranje pripreme, sprovođenja i razvoja programa, projekata i drugih aktivnosti u oblasti smanjenja rizika, upravljanja i reagovanja u vanrednim situacijama, u skladu sa posebnim propisima (član 134, stav 1). Omogućeno je finansiranje projekata koji izlaze iz okvira redovne raspodele sredstava a koji doprinose unapređenju integrisanog sistema zaštite i spasavanja.

Zakonom o vanrednim situacijama predviđeno je da se prihodi Fonda ostvaruju iz aproprijacija obezbeđenih u okviru budžeta za tekuću godinu i namenskih prihoda budžeta koji su definisani kao namenski prihodi Fonda, i to:

– sredstava ostvarenih na osnovu izdvajanja osiguravajućih društava u visini 5% od naplaćene premije osiguranja od požara i drugih opasnosti;

– sredstava pravnih lica koja za osiguranje od požara svoje imovine osnivaju vlastite osiguravajuće fondove u visini od 3% od premije osiguranja od požara;

– sredstava ostvarenih na osnovu izdvajanja osiguravajućih društava u visini 5% od prihoda naplaćenog obaveznog osiguranja transporta opasnih materija u drumskom, železničkom, rečnom i vazдушnom saobraćaju;

– sredstava naplaćenih od privrednih subjekata na godišnjem nivou, koji se bave proizvodnjom, preradom, uskladištenjem, distribucijom i prodajom zapaljivih tečnosti, eksplozivnih materija i gasova, po osnovu ukupnih instalacionih kapaciteta uskladištenja i glavne merne regulacione stanice na magistralnom gasovodu, i to:

a) 0,5% vrednosti maloprodajne cene po 1 l vrste zapaljive tečnosti i gasa koji se skladišti i

b) 0,5% vrednosti maloprodajne cene po 1 kg eksplozivne materije koja se skladišti;

– sredstava ostvarenih na osnovu izdvajanja nadležnog organa za poslove civilnog vazduhoplovstva, namenjenih za potrebe službe za traganje i spasavanje u slučaju udesa vazduhoplova;

– sredstava ostvarenih po osnovu 1% prihoda od prodaje ulaznica za sportske događaje, po prijavljenom događaju Ministarstvu unutrašnjih poslova, kao i

– naplaćenih novčanih kazni za prekršaje predviđene Zakonom o vanrednim situacijama i zakonima koji uređuju oblasti zaštite od požara, eksplozivnih i opasnih materija.³

Za obaveze iz 2010. i 2011. godine (od 07. jula 2010. do 31. decembra 2011. godine) naplaćena su sredstva, utvrđena kao namenski prihod Budžetskog fonda za vanredne situacije, u iznosu od 495.937.873,92 dinara, dok je za obaveze iz 2012. godine (po istom osnovu), naplaćeno 199.899.771,32 dinara (Evidencioni račun dodatnih ostalih izvora za BK – za 2011. i 2012. godinu). Ova sredstva upotrebljena su za sledeće projekte poboljšanja sistema zaštite i spasavanja u Republici Srbiji:

- 1) podizanje kapaciteta Sektora za vanredne situacije MUP-a RS,
- 2) podizanje kapaciteta Vatrogasnog Saveza Srbije (VSS) i
- 3) podizanje kapaciteta Gorske službe spasavanja (GSS).

Za potrebe opremanja Sektora za vanredne situacije MUP-a RS, utrošena su sredstva u iznosu od oko 570 miliona dinara i to za nabavku: radne uniforme (3.500 komada), 1.400 kompleta interventnih uniformi (uniforma, rukavice, šlem, opasač sa sekiricom i čizme), motornih sanki (tri komada), vatrogasnih creva i mlaznica, kao i terenskih vozila (20 komada). U toku je nabavka motornih sanki (dva komada) i ATV „Quad“ vozila (pet komada), te prenosnih pumpi za crpljenje vode.

U skladu sa poreskim propisima (u 2011. godini), inspektori za upravljanje rizikom i civilnu zaštitu Sektora za vanredne situacije MUP-a RS izvršili su

---

³ *Ibid*, član 135.

inspeksijski nadzor nad obveznicima budžetskog fonda za vanredne situacije na područjima koje pokrivaju sve teritorijalne organizacione jedinice Sektora.

Međutim, tokom 2012. godine, u okviru projekata koji se u Republici Srbiji odvijaju u cilju poboljšanja poslovne klime, identifikovani su brojni troškovi privrede koji otežavaju njeno poslovanje i direktno utiču na smanjenje investicija. Privredni subjekti ukazali su na veliki broj nameta koje plaćaju i njihovu visinu. Analizirajući zahtev privrede da se konkretne obaveze propisane zakonom ukinu, Vlada Republike Srbije uzela je u obzir teške uslove u kojima domaća privreda posluje.

Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o vanrednim situacijama ukinuta je obaveza osiguravajućih društava da u budžetski fond za vanredne situacije uplaćuju sredstva u visini 5% od naplaćene premije osiguranja od požara i drugih opasnosti, kao i od prihoda naplaćenog obaveznog osiguranja transporta opasnih materija u drumskom, železničkom, rečnom i vazdušnom saobraćaju, s obzirom da su porezi koji se privredi naplaćuju u vezi sa poslovanjem – osnovni budžetski prihod, a da ova obaveza po svojoj prirodi predstavlja paralelno uveden porez. Dakle, ova obaveza je tumačena kao tipičan primer „parafiskalnog nameta“ čije ukidanje privreda traži (član 9, stav 1).

Usvojenim izmenama Zakona ukinuta je i obaveza pravnih lica koja za osiguranje od požara svoje imovine osnivaju vlastite osiguravajuće fondove da u budžetski fond za vanredne situacije uplaćuju sredstva u visini od 3% od premije osiguranja od požara, s obzirom da se na taj način destimuliše osnivanje ovih fondova (član 9, stav 1).

Takođe, usvojenim izmenama ukinuta je obaveza privrednih subjekata koji se bave proizvodnjom, preradom, uskladištenjem, distribucijom i prodajom zapaljivih tečnosti, eksplozivnih materija i gasova, kao i priređivača sportskih događaja da u budžetski fond za vanredne situacije uplaćuju sredstva, s obzirom da njihova delatnost nema direktne veze sa politikom izgradnje skloništa ili drugih zaštitnih objekata za zaštitu i sklanjanje (član 9).

4. Ostali prihodi kojima se finansira sistem zaštite i spasavanja

4.1. Sopstveni prihodi

Zakonom o policiji predviđeno je da Ministarstvo unutrašnjih poslova (samim tim i Sektor za vanredne situacije), ostvaruje dopunska sredstva pružanjem usluga u vezi sa svojom osnovnom delatnošću, odnosno u skladu sa poslovima koji su u funkciji bezbednosti i evidencijama iz svoje nadležnosti, a koja imaju svojstvo sopstvenih prihoda (član 182, stav 2).

U vezi sa ovim zakonskim rešenjem, ministar unutrašnjih poslova je, na osnovu člana 193, stava 2, tačke 23 istog Zakona, doneo Pravilnik o vrstama usluga čijim pružanjem Ministarstvo unutrašnjih poslova može da ostvaruje dopunska sredstva, na osnovu kojeg se dopunska sredstva ostvaruju pružanjem usluga koje se, između ostalog, svode na: transport opasnih materija, obezbeđenje sportskih susreta i drugih javnih manifestacija, angažovanje vatrogasnih vozila, brodova, sprava, uređaja i druge

opreme (uz posebno odobrenje ministra unutrašnjih poslova), te servisiranje vatrogasnih aparata i merenje pritiska na hidrantnim priključcima (član 2).

Sredstva ostvarena po ovom osnovu koristila su se za finansiranje tekućih izdataka (plata, naknada troškova za zaposlene, materijala, stalnih troškova, troškova putovanja, usluga po ugovoru, tekućih popravki i održavanja, socijalnih davanja za zaposlene, socijalnih usluga, poreza, obaveznih taksi i kazni) i ulaganja u osnovna sredstva (mašine i opremu i zgrade i građevinske objekte).

Međutim, Vlada Republike Srbije je, radi smanjenja budžetskog deficita i oporavka privrede, 2012. godine, donela set mera fiskalne politike sa efektima kako na privrednoj tako i na rashodnoj strani, kao i program antikriznih mera za privredu.

Imajući u vidu ciljeve budžetskog sistema i principe odgovornog fiskalnog upravljanja, kao i odgovornost Vlade za njeno sprovođenje, uočeno je da je pojedine odredbe Zakona o budžetskom sistemu (pre svega one koje se odnose na sopstvene prihode korisnika budžetskih sredstava) potrebno izmeniti kako bi se omogućila sveobuhvatna kontrola ukupnih budžetskih sredstava.

Naime, jedan od problema u kontroli javne potrošnje predstavljalo je trošenje ove kategorije prihoda, koji su po pravilu, ostajali na raspolaganju korisnicima. Odredbama Zakona o budžetskom sistemu bilo je propisano da u slučaju da korisnik budžetskih sredstava ostvari namenski i sopstveni prihod u većem iznosu od planiranog, organ uprave nadležan za finansije, po zahtevu tog korisnika, može da uveća odobrene aproprijacije za izvršavanje rashoda i izdataka iz tih prihoda, što je ostavljalo širok okvir za njihovo trošenje.

Međutim, da bi se obezbedilo efikasno finansijsko planiranje i upravljanje javnim finansijama, kao i kontrola trošenja svih novčanih sredstava korisnika javnih sredstava koji su uključeni u konsolidovani račun trezora Republike Srbije, neophodno je bilo dosadašnje sopstvene prihode korisnika uključiti u opšti prihod budžeta i raspoređivati u skladu sa odobrenim aproprijacijama u budžetu.

Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o budžetskom sistemu ukinuti su sopstveni prihodi direktnih i indirektnih budžetskih korisnika (sopstveni prihodi postali su opšti prihodi budžeta republike). Efekat ukidanja kategorije sopstvenih prihoda i njihovog iskazivanja kao redovnih prihoda budžeta procenjen je na preko 50 mlrd dinara.

4.2. Donacije

Sektor za vanredne situacije MUP-a RS ostvaruje i dopunska sredstva u vidu priloga, donacija, poklona i pomoći, te drugih izvora u skladu sa zakonom.

Još 2005. godine, Ministarstvo unutrašnjih poslova pristupilo je izradi projekata za unapređenje operativnog dejstva vatrogasnih i spasilačkih jedinica. Izrađena je bila dokumentacija za dva projekta, i to: projekat *Unapređenje operativnog dejstva vatrogasno-spasilačkih jedinica u akcidentima sa opasnim materijama* uz donaciju Vlade Kraljevine Norveške, koji se odnosio na nabavku sedam specijalnih vatrogasnih vozila uključujući opremu i obuku radnika (u vrednosti od 1.850.000 €) i projekat *Unapređenje operativnog dejstva vatrogasno-spasilačkih jedinica* za pripremu kreditne linije Vlade Republike Srbije, koji se odnosio na 105 vozila sa

kompletnom opremom i obukom radnika i za koji je bila predviđena realizacija u narednih pet godina (u vrednosti od oko 32 miliona €).

Sektor za zaštitu i spasavanje MUP-a RS i Danska agencija za vanredne situacije (*The Danish Emergency Management Agency – DEMA*), potpisali su 21. decembra 2007. godine, *Memorandum o saradnji i pomoći*, kojim je bilo obuhvaćeno opremanje vatrogasno-spasilačkih jedinica i organizovanje obuka za delovanje u vanrednim situacijama. Ukupna donacija Danske agencije za vanredne situacije iznosila je milion evra. Tokom 2008. godine realizovano je opremanje organizacionih jedinica Sektora za zaštitu i spasavanje vatrogasnom tehnikom i opremom koja je nabavljena putem ove donacije. S tim u vezi, organizacione jedinice Sektora opremljene su sa 25 terenskih i 14 putničkih vozila kao i drugom opremom. Takođe, u avgustu 2008. godine, vatrogasno-spasilačka jedinica u Ljuboviji, opremljena je sa četiri vatrogasna vozila koja su nabavljena putem donacije humanitarnog udruženja iz Škotske (*Blythswood Care*). Nabavkom novih vatrogasnih vozila, opreme i sredstava značajno je obnovljen vozni park u ovoj jedinici.

U septembru 2012. godine, realizovano je dodatno opremanje organizacionih jedinica Sektora za vanredne situacije sa 18 navalnih vozila i jednim hidrauličnim vatrogasnim lestvama. Ova polovna vozila nabavljena su putem donacije Vatrogasno-spasilačke službe Južnog Velsa (*South Wales Fire & Rescue Service*).

4.3. Instrumenti za pretpristupnu pomoć EU

Zemlje Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, BJR Makedonija, Crna Gora, Srbija i Turska) su neposredni susedi Evropske unije i imaju jasnu evropsku perspektivu. Ove države su takođe izložene prirodnim i drugim katastrofama koje mogu da nadvladaju kapacitete država da se sa njima izbore. Iz tih razloga je veća integracija i postepeno povezivanje zemalja Zapadnog Balkana sa instrumentima civilne zaštite EU u zajedničkom interesu i treba je jačati.

Zemlje kandidati i potencijalni kandidati za članstvo u Evropskoj uniji mogu saradivati sa EU u određenim oblastima pre njihovog punog članstva. To uključuje i civilnu zaštitu, sa njenom humanitarnom misijom, što regionalnu saradnju i evropsku perspektivu približava građanima. Svrha EU saradnje u oblasti civilne zaštite je pružanje bolje zaštite ljudima, njihovoj životnoj sredini, imovini i kulturnom nasledstvu u slučaju velikih prirodnih ili izazvanih katastrofa koje se dešavaju i unutar i izvan Evropske unije. Cilj aktivnosti EU u oblasti civilne zaštite nije ujedinjavanje različitih nacionalnih sistema već podrška i dopunjavanje napora na sprečavanju katastrofa, spremnosti jedinica civilne zaštite i intervencije u slučaju katastrofe, na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou.

Evropska komisija je 2010. godine razvila sveobuhvatan *Program jačanja saradnje u oblasti civilne zaštite* sa zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima (*Program*) za Zapadni Balkan i Tursku. *Program* se finansira preko *Instrumenta za pretpristupnu pomoć* (*Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA*), koji je uspostavljen Uredbom Evropskog saveta br. 1085/2006 od 17. jula 2006. godine.

Programiranje pomoći EU je proces izrade niza dokumenata koja predstavljaju osnovu i strateški okvir za identifikaciju i formulaciju projekata koje finansira EU. Prvi dokument koji se izrađuje u procesu programiranja je *Višegodišnji indikativni finansijski okvir (Multi-annual Indicative Financial Framework – MIFF)*, koji je definisan od strane Evropske komisije i pokazuje indikativnu raspodelu IPA sredstava po zemlji korisniku i po komponentama.

Tabela 1 – Godišnja namena sredstava IPA definisana višegodišnjim indikativnim finansijskim okvirom (MIFF) za period 2007–2013 (u milionima €.⁴)

zemlja	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hrvatska	141,2	146,0	151,2	153,5	156,5	156,1	95,4
BJR Makedonija	58,5	70,2	81,8	91,6	98,0	101,8	117,2
Island	/	/	/	/	12,0	12,0	6
Turska	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	860,2	935,5
Albanija	61,0	70,7	81,2	94,1	94,4	94,5	98,1
Bosna i Hercegovina	62,1	74,8	89,1	105,3	107,4	107,8	111,8
Crna Gora	31,4	32,6	34,5	33,5	34,1	35,0	35,4
Srbija	189,7	190,9	194,8	197,9	201,8	202,0	214,7

Tabelarni prikaz kojim je prikazana godišnja namena sredstava IPA pokriva trogodišnji period i obrazlaže kriterijume namene sredstava, u zavisnosti od potreba, apsorpcionog i upravljačkog kapaciteta zemlje korisnika. Višegodišnji indikativni finansijski okvir je definisan tako da bude fleksibilan što se tiče iznosa sredstava koji zemlja korisnica može dobiti ali u isto vreme je dovoljno određen da omogući višegodišnje planiranje.

Dostavljeni projekti prolaze kroz nekoliko kontrola unutar Evropske komisije. Prva kontrola je ocena kvaliteta projekata od strane grupe za ocenu kvaliteta projekata unutar Generalnog direktorata za proširenje (*The Directorate-General for Enlargement – DG Enlargement*). U slučaju komentara projekti se, preko NIPAC-a (*National IPA Coordinators*), vraćaju na doradu nadležnim institucijama koje su pripremile projekat. Nakon kontrole projekata od strane grupe za ocenu kvaliteta projekata, projekti se šalju na međuresorne konsultacije u okviru svih direktorata EK. U ovoj fazi svaki direktorat ocenjuje projekat koji potpada pod njegovu nadležnost. U slučaju komentara projekti se, preko NIPAC-a, vraćaju na doradu nadležnim institucijama koje su pripremile projekat, odnosno moguće je da u ovoj fazi neki od projekata bude odbijen od strane Evropske komisije.

Nakon ocene projekata od strane nadležnih direktorata, nacionalni program – koga čine svi odobreni projekti, usvaja se od strane IPA odbora. IPA odbor čine predstavnici svih zemalja članica Evropske unije. Odmah nakon odobrenja od strane IPA odbora započinje se rad na izradi neophodne tenderske dokumentacije (opis poslova „ToR“, tehničke specifikacije *twinning fiche*). Od izuzetne važnosti je

⁴ Izvor: COM (2008) 705 Final, Communication from The Commission to the Council and the European Parliament – Instrument for Pre-accession assistance (IPA) Multi-Annual indicative financial framework for 2010 –2012, Brussels, 5th November 2008, dostupno na: http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/planning-ipa_en.htm

napomenuti da su IPA sredstva ograničena u smislu da je Republici Srbiji na raspolaganju prosečno 197 miliona evra godišnje.

U pogledu projekata sa kojima je Sektor za vanredne situacije MUP-a RS aplicirao, do sada su od strane IPA odbora usvojeni sledeći projekti:

- 1) Prekogranična saradnja Srbija – Mađarska 2013.
- 2) Studija izvodljivosti mađarsko-srpske mreže protivgradne zaštite
- 3) (vrednost projekta 800.000 dinara);
- 4) Prekogranična saradnja Srbija – Crna Gora 2012.
- 5) Prekogranična kontrola poplava i spasavanja (vrednost projekta 1.578.000 dinara);
- 6) Prekogranična saradnja Srbija – Rumunija 2013.
- 7) Pобољшanje sposobnosti Rumunije i Srbije pri reagovanju u vanrednim situacijama (vrednost projekta 7.110.000 dinara);
- 8) Prekogranična saradnja Srbija – Rumunija 2013.
- 9) Jačanje zajedničkog upravljanja u vanrednim situacijama u pograničnoj oblasti Rumunija – Srbija (vrednost projekta 8.056.000 dinara);
- 10) Prekogranična saradnja Srbija – Rumunija 2013.
- 11) Zajedničko upravljanje vanrednim situacijama u Karansebeš – Južno Banatskom okrugu (vrednost projekta 8.500.000 dinara)⁵.

U međunarodnim okvirima pojam civilne zaštite odnosi se na pojam upravljanja civilnim vanrednim situacijama; dok program jačanja saradnje u oblasti civilne zaštite predstavlja jedan od koraka na putu zemalja kandidata i potencijalnih kandidata prema Evropskoj uniji. Glavni cilj *Programa* jeste smanjenje ranjivosti zemalja kandidata i potencijalnih kandidata na prirodne i izazvane katastrofe na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou. *Program* obuhvata aktivnosti na povećanju sinergije i komplementarnosti između EU instrumenata i regionalnih, te nacionalnih napora, koji se mogu upotrebiti u slučaju različitih katastrofa na Zapadnom Balkanu, kao i u Turskoj.

5. Zaključak

Gubici prouzrokovani elementarnim nepogodama i tehničko-tehnološkim nesrećama sa ozbiljnim posledicama po zajednicu, te razvojne ciljeve države su sve veći.

Poslednjih godina u Republici Srbiji smo svedoci brojnih katastrofa – preko 20 poplavnih talasa, opasnosti od klizišta, razorni zemljotres u Kraljevu. U prvim mesecima 2012. godine, našu zemlju pogodio je dugi period izuzetno niskih temperatura i obilnih snežnih padavina, dok smo se tokom leta suočili sa ekstremno visokim temperaturama i dugim sušnim periodom, što je dovelo do velikog broja šumskih požara i požara na otvorenom prostoru. Sve ove situacije su za posledicu imale ljudske žrtve, patnju i materijalnu štetu u iznosu od više desetina miliona evra.

Danas je opšte prihvaćeno da se angažovanje na planu smanjenja rizika od katastrofa mora sistematski integrisati u politike, planove i programe za održivi razvoj. Neophodno je obezbediti optimalnu koordinaciju i sinhronizaciju svih

---

⁵ Zakon o budžetu Republike Srbije za 2013. godinu, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 114/2012.

aktivnosti na sprečavanju elementarnih nepogoda i tehničko-tehnoloških nesreća ili ublažavanju njihovih posledica; zatim sprovesti specifično prostorno planiranje u potencijalno ugroženim zonama, sa rejonizacijom površina prema stepenu ugroženosti, kao i implementaciju sistema telekomunikacija koji omogućava maksimalno brzu reakciju svih službi u slučaju opasnosti od elementarnih nepogoda i tehničko-tehnoloških nesreća.

U stalnoj potrazi za najboljim načinima da ispuni svoju Ustavom i zakonima određenu misiju, Sektor za vanredne situacije MUP-a RS obavlja poslove zaštite ljudskih života, životne sredine, materijalnih dobara i kulturnog i istorijskog nasleđa, te izgradnje, održavanja i unapređenja sposobnosti čitave nacije za preventivno delovanje na rizike. Sektor nastoji da odgovori na izazove i ublaži posledice od različitih katastrofa koje mogu pogoditi naš region.

Stručna obuka i adekvatno opremanje jedinica za reagovanje u vanrednim situacijama je jedan od preduslova za smanjenje posledica katastrofa. Hrabrost i srčanost nisu dovoljni kada su ovako veliki izazovi u pitanju a nedostatak finansijskih sredstava ne može i ne sme biti razlog za nepreduzimanje hitnih mera kako bi se kapaciteti države osposobili za uspešnije reagovanje.

Međutim, problemi se ne rešavaju tako što se otklanjaju njihove posledice, već njihovi uzroci. Uzroci bezbednosnih problema su ekonomski, socijalni ili politički. Sve ove oblasti su van okvira kojim se bavi Sektor za vanredne situacije MUP-a RS. Stoga je potrebno da se svi državni organi i društvo u celini angažuju na njihovom otklanjanju, u borbi za stvaranje bolje i bezbednije Srbije.

Sektor za vanredne situacije, kao najvažniji činilac sistema zaštite i spasavanja u Republici Srbiji, će ovoj borbi doprineti u meri u kojoj je za to sposoban i nadležan ali bez ozbiljne finansijske pomoći države i drugih u njoj ne može pobediti!

6. Literatura

1. COM (2008) 705 Final, Communication from The Commission to the Council and the European Parliament – Instrument for Pre-accession assistance (IPA) Multi-Annual indicative financial framework for 2010-2012, Brussels, 5 November 2008.
2. Evidencioni račun dodatnih ostalih izvora za BK (za 2011. i 2012. godinu), Ministarstvo finansija Vlade Republike Srbije – Uprava za trezor.
3. Miletić, S. (2007). Zakonodavna nadležnost u oblasti unutrašnjih poslova po Ustavu Republike Srbije od 2006. godine i priprema novih zakona, *Bezbednost*, god. 49, broj: 3/2007.
4. Mladan, D., Kekić, D. (2007). *Vanredna situacija – prilog konceptualnom određenju bezbednosti*, NBP – Journal of Criminalistics and Law, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd, god. 12, broj 3/2007.
5. Odluka o obrazovanju Budžetskog fonda za vanredne situacije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 92/10.
6. Pravilnik o vrstama usluga čijim pružanjem Ministarstvo unutrašnjih poslova može da ostvaruje dopunska sredstva, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 64/2006, 71/2007 i 14/2008.
7. Ristić, Ž. (1991). *Fiskalna ekonomija*. Beograd: Savremena administracija.

8. Uredba o naknadama troškova i otpremnini državnih službenika i nameštenika, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 86/07.
9. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 98/06.
10. Zakon o budžetskom sistemu, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 54/2009, 73/2010, 101/2011, 101/2011 i 93/2012.
11. Zakon o budžetu Republike Srbije za 2013. godinu, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 114/2012.
12. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o vanrednim situacijama, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 111/2009, 92/2011 i 93/2012.
13. Zakon o policiji, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 101/05, 63/09 – US i 92/11.
14. Zakon o vanrednim situacijama, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 111/2009.
15. http://ec.europa.eu/enlargement/how-does-it-work/financial-assistance/planning-ipa_en.htm.

FUNDING OF THE PROTECTION AND RESCUE SYSTEM IN THE REPUBLIC OF SERBIA

Summary

Elaborating on the subject, the author was striving to achieve a few goals. First of all, to provide a comprehensive analysis of funding of the protection and rescue system in Serbia, as part of the national security system which integrates different forms of protection and rescue system bodies for protection and rescue of people and goods from natural disasters and other emergencies including the measures for recovery from these events. Furthermore, the second goal was to point out to the possible directions to take in future reforms in this field with the special attention on the overall legal and institutional framework harmonisation with the numerous international requirements and standards. The question that imposes and to which the author tried to provide an answer is if the preconditions for the development of disaster resilient community in the Republic of Serbia are met with the endorsement of the protection and rescue concept. The paper includes a number of relevant scientific and professional information, which were inductively analyzed, systemized, generalized and linked into a unique whole with the aim to, at least to a certain extent, clarify the issues and possible solutions related to this ever more significant matter.

Guidelines for Authors

General notes	NBP - Journal of Criminalistics and Law / NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo publishes original scientific papers in Serbian and English language.
Title of a paper	Title: font size 14 pt, bold
Authors	The full name and surname of the author should be stated (font size 12 pt).
The name and address of the institution	The name and full address of the institution where the author works and a footnote which should state a corresponding author complete with his/her e-mail address.
Abstract	The abstract should contain from 100 to 250 words (font size 10 pt).
Key words	Not more than 10 key words
Text	<p>The papers should be sent as follows: two printed copies in English and one copy in Serbian, as well as in electronic form, just in English language.</p> <p>The papers should not exceed 16 standard computer-printed pages (A4 format). The papers are prepared in MS Word format, Times New Roman font, single spacing, with the following margins: Top 2,5 cm, Bottom 2,5 cm Left 3 cm, Right 2,5 cm</p>
Text structure	<p>Titles of chapters, sections and subsections should be written in font size 13 pt, bold.</p> <p>1 Introduction 2 Chapter 1 2.1 Section 2 2.1.1 Subsection 3 3. Conclusion 4. References</p>
References	The sources should be listed in alphabetical order, according to APA Citation Style.
Where to send	<p>The papers should be sent either on CD or by e-mail to the following address: casopis@kpa.edu.rs, or by post to the following address: Kriminalističko-policijska akademija 11080 Beograd Zemun Cara Dušana 196 Republika Srbija Academy of Criminalistic and Police Studies 11080 Belgrade-Zemun Cara Dušana 196 The Republic of Serbia</p>
Tables, graphs and pictures	Tables should be made in Word or Excell. Photographs, graphs and figures are submitted in jpg or pdf format. Picture, graph and drawing width is up to 16 cm. The thickness of lines on graphs and drawings should be 0.3 mm or more.
Copyright	The authors sign consent of the assignment of a copyright.
References	Reference sources are quoted in alphabetical order pursuant to APA Citation Style.
Quoting of references	The references should be quoted in original.

Guidelines for Authors

Type of reference	Reference	Quoting in the text
Book single author	Nation, I. S. P. (2001). <i>Learning vocabulary in another language</i> . Cambridge, UK: Cambridge University Press.	(Nation, 2001)
Book two authors	Cohen, L. G., & Spencer, L. J. (1994). <i>Assessment of language proficiency</i> . New York: Longman.	(Cohen & Spencer, 1994)
Book three authors	Pratkins, A. R., Breker, S., & Green, A. (1989). <i>Attitude structure and function</i> . Hillsdale, NJ: Erlbaum.	First citation: (Pratkins, Breker, & Green, 1989) Subsequent citations: (Pratkins et al., 1989)
A group of authors	<i>Oxford essential world atlas</i> (3rd ed.). (1996). Oxford, UK: Oxford University Press.	(<i>Oxford</i> , 1996)
Chapter in a book	Richardson, J., & Riethmuller, P. (1999). Women in the Japanese workplace. In H. C. Roy, C. A. Tisdell, & H. C. Blomqvist (Eds.), <i>Economic development and women in the world community</i> (pp. 79-96). Westport, CT: Praeger Publishers.	(Richardson & Riethmuller, 1999)
Articles in journals (just a volume)	Jenkins, R. (1984). Learning vocabulary through reading. <i>American Educational Research Journal</i> , 21, 767-787.	(Jenkins, 1984)
Articles in journals (a volume and a number)	Anderson, J. E. (1977). A component analysis of recent fertility decline in Singapore. <i>Studies in Family Planning</i> , 8(11), 45-70.	(Anderson, 1977)
Articles in journals 3 to 6 authors	Kneip, R. C., Lee, A., & Ismond, T. (1993). Self-ratings of anger as a predictor of heart disease. <i>Health Psychology</i> , 12, 301-307.	First citation: (Kneip, Lee, & Ismond, 1993) Subsequent: (Kneip et al., 1993)
Encyclopedia	Pittau, J. (1983). Meiji constitution. In <i>Kodansha encyclopedia of Japan</i> (Vol. 2, pp. 1-3). Tokyo: Kodansha.	(Pittau, 1983)
Newspaper article	Stewart, I. (2000, December 18). Book fuels mistrust of meritocracy. <i>South China Morning Post</i> , p. A12.	(Stewart, 2000)
Online sources	Book: Wallace, A. R. (2001). <i>The Malay archipelago</i> (vol. 1). [Electronic version]. Retrieved November 15, 2005, from http://www.gutenberg.org/etext/2530 Articles in online journals: Rickson, B. L. (2001, March 7). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. <i>Prevention & Treatment</i> , 3, Article 0001a. Retrieved November 15, 2005, from http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre00300001a.html Documents and reports: Organization for Economic Co-operation and Development. (2001). <i>Trends in international migration: Continuous reporting system on migration</i> (Annual Report, 2001 edition). Retrieved October 24, 2005, from http://www.oecd.org/dataoecd/23/41/2508596.pdf	(Wallace, 2001) (Rickson, 2001) (Organization for Economic Co-operation and Development [OECD], 2001) Subsequent: (OECD, 2001)

You are kindly asked to submit **the summary of your paper in both Serbian and English (up to 15 lines)**, when sending your paper according to these Guidelines.

Uputstvo autorima

Opšte napomene	NBP - Journal of Criminalistics and Law / NBP - Žurnal za kriminalistiku i pravo objavljuje originalne naučne radove na srpskom i engleskom jeziku.
Naslov rada	Naslov rada: veličina fonta 14 pt, bold , Times New Roman
Autori	Navodi se ime i prezime autora (veličina fonta 12 pt).
Naziv i adresa institucije	Naziv i puna adresa institucije u kojoj autor radi, a u fusnoti corresponding author sa e-mail adresom
Apstrakt	Apstrakt sadrži 100-250 reči (veličina fonta 10 pt)
Ključne reči	Ne više od 10 ključnih reči (Key words)
Tekst	Radovi se šalju u štampanoj formi (dve kopije na engleskom, i jedna na srpskom jeziku), kao i u elektronskoj formi, samo na engleskom jeziku. Obim rada je do 16 strana A4 formata. Rad se priprema y <i>MS Word</i> formatu, font <i>Times New Roman</i> , jednostruki prored (single), sa marginama: Top 2,5 cm, Bottom 2,5 cm Left 3 cm, Right 2,5 cm
Struktura teksta	Nazivi podnaslova u radu pišu se fontom veličine 13 pt, bold . 1. Uvod 2. Podnaslov 1 2.1 Podnaslov 2 2.1.1 Podnaslov 3 3. Zaključak 4. Reference
Gde poslati rad	Radovi se dostavljaju na CD-u ili elektronskom poštom na adresu: casopis@kpa.edu.rs, ili poštom na adresu: Kriminalističko-policijska akademija 11080 Beograd Zemun Cara Dušana 196 Republika Srbija Academy of Criminalistic and Police Studies 11080 Belgrade-Zemun Cara Dušana 196 The Republic of Serbia
Tabele, grafikoni i slike	Tabele uraditi u Wordu ili u Excel-u. Fotografije, grafikoni i slike se dostavljaju u formatu jpg ili pdf. Širina slika, grafikona i crteža treba da bude do 16 cm. Debljina linija na grafikonu i crtežu treba da bude od 0.3 mm i više.
Autorska prava	Autori radova potpisuju saglasnost za prenos autorskih prava.
Referentna literatura	Referentni izvori se navode prema abecednom redu, u skladu sa APA Citation Style.
Citiranje literature	Reference navoditi u originalu

Uputstvo autorima

Vrsta rada	Reference	Citiranje u tekstu
Knjiga 1 autor	Nation, I. S. P. (2001). <i>Learning vocabulary in another language</i> . Cambridge, UK: Cambridge University Press.	(Nation, 2001)
Knjiga 2 autora	Cohen, L. G., & Spencer, L. J. (1994). <i>Assessment of language proficiency</i> . New York: Longman.	(Cohen & Spencer, 1994)
Knjiga 3 autora	Pratkins, A. R., Breker, S., & Green, A. (1989). <i>Attitude structure and function</i> . Hillsdale, NJ: Erlbaum.	First citation: (Pratkins, Breker, & Green, 1989) Subsequent citations: (Pratkins et al., 1989)
Kolektivno autorstvo	<i>Oxford essential world atlas</i> (3rd ed.). (1996). Oxford, UK: Oxford University Press.	(Oxford, 1996)
Poglavlje u knjizi	Richardson, J., & Riethmuller, P. (1999). Women in the Japanese workplace. In H. C. Roy, C. A. Tisdell, & H. C. Blomqvist (Eds.), <i>Economic development and women in the world community</i> (pp. 79-96). Westport, CT: Praeger Publishers.	(Richardson & Riethmuller, 1999)
Članak u časopisu (samo volumen)	Jenkins, R. (1984). Learning vocabulary through reading. <i>American Educational Research Journal</i> , 21, 767-787.	(Jenkins, 1984)
Članak u časopisu (volumen i broj)	Anderson, J. E. (1977). A component analysis of recent fertility decline in Singapore. <i>Studies in Family Planning</i> , 8(11), 45-70.	(Anderson, 1977)
Članak u časopisu 3 do 6 autora	Kneip, R. C., Lee, A., & Ismond, T. (1993). Self-ratings of anger as a predictor of heart disease. <i>Health Psychology</i> , 12, 301-307.	First citation: (Kneip, Lee, & Ismond, 1993) Subsequent: (Kneip et al., 1993)
Enciklopedija	Pittau, J. (1983). Meiji constitution. In <i>Kodansha encyclopedia of Japan</i> (Vol. 2, pp. 1-3). Tokyo: Kodansha.	(Pittau, 1983)
Novinski članak	Stewart, I. (2000, December 18). Book fuels mistrust of meritocracy. <i>South China Morning Post</i> , p. A12.	(Stewart, 2000)
Elektronski izvori	Knjiga: Wallace, A. R. (2001). <i>The Malay archipelago</i> (vol. 1). [Electronic version]. Retrieved November 15, 2005, from http://www.gutenberg.org/etext/2530 Članak u elektronskom časopisu: Rickson, B. L. (2001, March 7). Cultivating positive emotions to optimize health and well-being. <i>Prevention & Treatment</i> , 3, Article 0001a. Retrieved November 15, 2005, from http://journals.apa.org/prevention/volume3/pre00300001a.html Dokumenti i izveštaji: Organization for Economic Co-operation and Development. (2001). <i>Trends in international migration: Continuous reporting system on migration</i> (Annual Report, 2001 edition). Retrieved October 24, 2005, from http://www.oecd.org/dataoecd/23/41/2508596.pdf	(Wallace, 2001) (Rickson, 2001) (Organization for Economic Co-operation and Development [OECD], 2001) Subsequent: (OECD, 2001)

Molimo Vas da prilikom dostavljanja rada prema ovom uputstvu, dostavite rezime Vašeg rada na engleskom i srpskom jeziku (do 15 redova).

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

343.98

[Nauka, bezbednost, policija]
NBP : žurnal za kriminalistiku i pravo :
journal of criminalistics and law / glavni i
odgovorni urednik = editor-in-chief Goran B.
Milošević ; urednik za engleski jezik =
english language editor Dragoslava Mićović. -
Vol. 1, no. 1 (1996)- . - Beograd (Cara
Dušana 196) : Kriminalističko-policijska
akademija = Academy of Criminalistics and
Police Studies, 1996- (Beograd : Inpress). -
24 cm

Tri puta godišnje
ISSN 0354-8872 = NBP. Nauka, bezbednost,
policija
COBISS.SR-ID 125217799